

#12 (52), 2019 część 7
Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)
Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

#12 (52), 2019 part 7
East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)
The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dziedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dziedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

**Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

**Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw,
Poland**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Zhanguzhinova M.E., Assanova A.K. MODIFICATION OF SCENOGRAPHY OF THE NATIONAL COSTUME OF KAZAKH CINEMA.....	4
Ботарева К. С., Марченко М. Н. ЗАДАЧИ, ФУНКЦИИ И ТРЕБОВАНИЯ СТОЯЩИЕ ПЕРЕД КОРПОРАТИВНЫМ НАБОРОМ ПРИ ПРОЕКТИРОВАНИИ.	7
Марцинківський О. О. ПОСЛІДОВНЕ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ НАВИЧОК	10
Шамрік К. С., Гула Є. П. АСПЕКТИ КОЛЬОРОВОГО ОЗДОБЛЕННЯ В РЕКЛАМНІЙ ПРОДУКЦІЇ	15

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Беспека В.Ю. ПРОПАГАНДА США В ПЕРИОД ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ВОРОГА (1959-1991) (АМЕРИКАНСЬКИЙ ПОГЛЯД).	23
Городняк Я.П. ПРЕСА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ КАНАДИ, ПОЛЬЩІ ТА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПРО ПОДІЇ В УСРР У 1932 Р.....	32
Рахлеева Н. Н. К ПОНИМАНИЮ МИРА СОВРЕМЕННОГО ЭТНОСА	35

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Kurbanov Sh.E., Valiyeva F.R. CONTINUITY IN THE EDUCATION SYSTEM	45
Askarov I. B., Hamidov J. A., Turmatov J. R. THE PROCESS OF PREPARATION FOR RESEARCH ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS OF VOCATIONAL TRAINING	49
Базиль С. М. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»	52
Гарна С. Ю. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ	60
Зозуля О. НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	66
Кугай Н. В., Калініченко М. М., Заїка О. В., Приходько Д. В., Скорозвон К. В. ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ КОМП'ЮТЕРНОЇ МАТЕМАТИКИ МАТЛАВ У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ ІНТЕГРАЛЬНОГО ЧИСЛЕННЯ.....	71

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Zhanguzhinova M.E.

doctor of pedagogy,

senior lecturer KazNAI named after T.Zhurgenov,

Almaty, Kazakhstan.

Assanova A.K.

1st course masters student of speciality of «Theater, film and TV costume»

KazNAI named after T.Zhurgenov,

Almaty, Kazakhstan.

MODIFICATION OF SCENOGRAPHY OF THE NATIONAL COSTUME OF KAZAKH CINEMA

Abstract. This article examines the modification of the scenography of the costume since the origin of the founder of the Kazakh cinema, film Director, actor Shaken Kenzhetavicha Aimanov, new forms found in connection with the space of new research and historical events, and their successful use. As you know, the scenography of the national costume is focused not only on cinema, but also on theoretical materials. The set design of the costume has a special place in the history of cinema. The scenography of the costume is the basic meaning and significance of every historical or contemporary cinema event, in terms of time and space. The first part of the article talks about the relevance and relevance of the laws of costume composition and modeling methods, to reveal the meaning of each garment. In the second part of the article the works realized in the history of the Kazakh cinema with the direct participation of the scenography of the costume, such as the Soviet, the years of independence and the new period, are considered. Each film reveals the place and value of costumes on screen.

Keywords: *costume, set design, costume national, Kazakh cinema, theory suit, theory of cinema, an artist costume.*

Introduction

At the earliest stages of civilization, clothing did not remain just a "veil" of man, which, expressing the essence of certain human life processes, became a form of ritual. According to N. Shakhanova, who studied the traditional cultural world of the Kazakhs, the system "man-clothes" is an important component of the traditional worldview of the Kazakhs. Clothing is a whole complex of costume, as well as its individual elements have a full blood semantic layer. Clothing was perceived as "higher-low", "ritual-world", "generation-priceless", "fatherhood-motherhood", recognized by universal categories. At the same time, due to the fact that the concept of clothing was part of a complex ideological complex associated with the word "blessings", which in the subsequent period of development of the Kazakh society has the meaning of "Happiness", "Abundance", "Longevity", "Richness". As for other words, clothing is represented as an object, a symbol denoting its owner [1].

For many years on the stage artificial Kazakh national clothes presented in many form. They distort the true image of the national dress, change the views of the viewer, as well as thoughts about the aesthetic and spiritual values of folk culture. Given the above, it should be noted that the artistry of the Kazakh national dress does not yet correspond to the scientific literature. In this regard, it is especially important, starting with the modern actualization of the issue of preservation and development of traditional folk culture, the question of the interpretation of the folklore scene and, accordingly, the creation of a national costume for the stage....

The relevance of this problem is determined in such a way as the current state of practice of artistic stages and scientific research of the Kazakh national

dress. This work uses such artistic categories as national taste and beauty of the material of the Kazakh national costume, aesthetic ideas, collective and individual, national and universal image, style and craftsmanship, ultimately the theoretical and practical solution to the problem of functioning of national clothing. Kazakh national clothes as a powerful tool of spiritual education in the context of traditional folk culture, its norms and principles are considered at the stage of national costumes as the most important component of the artistic manifestation of folklore.

To create training courses from special new materials developed on the basis of aesthetic principles of costumes of the Kazakh people and the concept of stage costumes of the Kazakh national cinema, created by the results of the study.

The relevance of the results of the study is considered as the most important part of the costume art of the film scene, which includes the costumes of various genres of national cinema and its artistic critical development aimed at enriching it with new methods and evaluation criteria.

Laws of costume composition and its modeling

Mastering the laws of costume composition and methods of its modeling will help the artist to mobilize all means of form and colors to achieve maximum expressiveness. Of all the materials will be obtained the most important and necessary information for the design of the performance.

The word "clothing" is used to describe the meaning of the word "suit", which is not correct. In Russian, the word "costume" comes from the French word "costume", meaning "tradition". The concept of "costume" and the concept of "clothing" should be taken into consideration both on the person and on his clothing. While the suit and the clothes are the body's

closure mechanism, their subsequent activities are different. As we have noted above, if clothing primarily serves to protect people from adverse effects, then the costume is "a certain visual and artistic part of the garment and footwear that characterizes the individuality of the public or group of people." The notion "Costume" includes not only clothes and footwear, but also human hair, cap, gloves, decorative items and cosmetics. In a sense, the suit is closely linked with the human body.

Traditionally, Kazakhs put embroidery on sleeves and hem, patterns along kimeshek, patterns on the chest, feather on the headdress of a child, a girl which came from Turkic-Kipchak period. They believed that this step would save from demons and evil eye[2].

For the first time in the country before the cinema opened theatrical art. And yet, as we know, the field theater has a long time, and since ancient times, and sewn logs and smart dresses of our hearts. This is the great importance for our talents to go in costumes that meet our national Outlook. In General, ordinary people in their clothes did not use the national ornament and color. Everyday, really the weather and the quality of clothing, only necessary due to the Spanish. "One Kier", dedicated to the Kazakh toy-Duman, was rich in bright colors and ornaments. From this point of view, in Kazakh feature films there are public collections-wedding scenes. And in order to reveal the internal and external motives of each performance in the theater, widely demonstrate the unity of time and space (chronotope), the scenography of the costume was huge and significant[3].

Before the performance or before the shooting of the film, the artist makes sketches. They are formed depending on the idea, thought of the Director, style of production and character of the character. Then sketches will help the actor to convey the smallest nuances of the character: his campaign, the example of dressing, facial expressions and even the setting of the head. Incorrectly chosen stage costume does not fulfill its direct duties, and also creates a lot of inconvenience. Consistently over the surrounding scenery distracts the actor from the game and unable to fully get into the role. Also, thanks to the costume, the viewer immediately determines the social status of the character. That is, of particular importance is the unity of costume and scenery, i.e. time and space, as a hanger of unconscious contact between the viewer and the character. When creating a theatrical costume, it is important to identify the beauty of the form, proportions and color solutions of the costume with the modern understanding of our understanding of a particular era.

The famous theater artist N. A. Shifrin said: "Our work is evidence-based, reliable, if we talk to contemporaries in a clear and necessary language" [4]. The artist of the theater with the design and artistic language-the organization of the stage space, volume, color, rhythm-creates an environment of work of the actors-heroes of the play. He makes the audience see, feel and understand his emotional atmosphere in the play that he is not always mentioned in the play. The

artist sometimes lives in the fate of people far from us in time and space. He will help knowledge in the field of history, philosophy, literature, fine arts, material culture. The viewer does not gave values of special parts in theatre, in cinema, in addition to the Director's camera work is able to uncover special items and even the clothes of the hero. Therefore, the theater from the scenography of costume developed and separated by the costume artist of the cinema[5].

Analysis and methods of Kazakh costumes in the film

When analyzing feature films, we consider the main three stages. First of all, we analyze the materials representing a diverse space and time in the scenography of the costume of the Soviet period, which led to the formation of the history of Kazakh cinema and the life of the best works. In the second stage, we will consider the relationship of formal, meaningful changes in Kazakh cinema after independence with the scenography of the costume. We have completed the third stage from 2000 to the present. During this time, we pay special attention to the creation of scenography of costumes in films and television series, the history of prehistoric events in Kazakh cinema, the development of ideological signs in the form of clothing.

Three stages:

- set design costume of the Soviet period;
- set design of costume in the period of independence;
- new stage.

Costumes of the Soviet period. In the first film of the Kazakh cinema "Amangeldy" of 1938 in 1916-1919 in national clothes and history still on the basis of field traditions samples of suits of the Kazakh peasants are presented, and in what the symbolism of people of the Soviet government in the most fighting suit, faultlessly-pure uniform consists? This could affect the fact that in the Soviet years, the national ideology was not directly manifested to the people, did not propagandize history, did not demonstrate our national being, which exercised the power of the Russian Kingdom in the Soviet period. A nation of subordinates simple, mongrel, as through a suit. Therefore, all Kazakh cinema of the Soviet period was shown in a unified form, under the influence of restrictions, hiding on national clothes, art picture, tradition.

The film " Kyz Zhibek "(1973) by Sultan Kozhykov, which received a relatively large difference from the film " Amangeldy ". As for the scenography of the costume in the film, it is a distinctive feature of the cinema of the Soviet period. Because in the scenography of the costume the national color, traditional enrichment was manifested. It was fixed by the Director's script that silk should have 10 different costumes. It is possible to observe that the artificial, painted material seen on the screen because of the use of velvet, velvet, silk, tea, baths, pillows; and to beautify the female jacket are used hawthorn, crochet, dressing gown and pearls. This fact proves the importance of the national costume scenario. In the film, we find a wide range of national costumes and household items, as it is reflected in the characters of

different ages and people of different classes and in many aspects of life. The characters in the film were very rich and open, with their eye-catching colors, able to hold the spectator in the stream of events for three hours. Here, costumes and scenery, as well as dramaturgical drawings, reflect the view of the audience. It is not a mistake to say that Jung had the influence of "collective consciousness" or archetypes and symbols brought to science [6].

In the same film "Kyz Zhibek" is the highest limit of the Kazakh national costume of the Soviet Kazakh art cinema. After all, even in Kazakh legends, traditional costumes are characterized by great skill. And the filmmakers showed on the screen the rich heritage of our national clothes. In the film, costumes and sketches of scenery were made - the famous Kazakh painter, art worker, people's artist of Kazakhstan, theater and film artist - Gulbayruz Ismayilova. Gulbayruz Ismayilova, who appeared in costumes of silk and other actors.

After the first film "Amangeldy" (1938) in the films "Songs of Abay" (1945) and "Zhambyl", directed by G. Roshal and E. Aron, Kazakh national costumes are fully demonstrated. The costumes in these films are works of the Soviet period. For example, Western styles appeared in the clothes of such images as Sharip, Aidar. And the aksakals had a rich national flavor, and many scenes in the film told that they gather in connection with a certain dispute, there are a wide range of studied things and clothes of paired cattle breeders. Since the film "Songs of Abay" was shot on the basis of theatrical principles and compositions, costume's scenography and homemade scenery were not only actors, but also actors. In General, it is worth noting the work of Aisha Galimbayeva, the film's production designer and creating sketches of costumes. As it is known, it was the artist costume who made a significant contribution to the light of several films in Kazakh cinema. Among the sketches for the film "Songs of Abay" works "Korgan", "death of Kadir (Aidar)", "Abay inspiration", "Otau Uyi", "Aitys" are combined with the ideas of the author and enhance its content" [7].

The main films reflecting our national life and traditional life of the Soviet period are the films of Shaken Aymanov "The end of the ataman", Sultan Kozhykov "Kyz Zhibek", Bulat Mansurov "Kulager", Eldar Orazbayev "TRANS-Siberian Express". Especially the national costumes of warriors, warriors, horsemen. The reason that we refer to this series the film "The end of the ataman" is that the batyrs between the country still go in clothes with national coloring. And the main character (Assanali Ashimov) is in the military uniform of the Soviet government. Screened films based on the poem "Batyr Bayan" by Ilyas Dzhangulov and along the lines of Anuar Alimzhanov's story "Zhaushi" reflect the actions of our heroes in the campaign, in difficult times, when the sun was born on earth, showed a rich heritage not only of national heroes, but also of equestrian equipment.

Post-independence period. In the 1990s, Kazakh cinema does not stop: in this column, historical works

include the picture "Zhansebil", shot by the poet A. Shazhimbay, "The ruins of Otrar" Ardak Amirkulov, "Zamanay" Bulat Sharipov. In "Zhansebil" will tell about the fate of the Kazakh guy who survived the repression in the Russian village, about the heroic feat of Otrar from the troops of Genghis Khan. And in "Zamanay" shows that the richest, rich Shanyrak, forced to move from the Kazakh land, over time and return to his Homeland. In addition, at the new stage of independence of the picture since 2000: "Nomads" Talgat Temenov, "Sardars" Bolat Kalymbetov, "Zhauzhurek myn balasy" Akan Satayev, "Birzhan Sal" Doskhan Zholzhaksynov, "Kunanbay" began a new era of Kazakh cinema. In the formation of historical consciousness, these works have a great contribution. Analyzing these problems, we see that costume's scenography has changed. Since the 1990s, the Soviet period sought to stop its existence, the minds of people of different nationalities sought freedom, but in economic terms, there was a big crisis, big changes have affected all spheres of society [8]. These scenes and changes of national costumes are a sign of transformation of scenography of a suit in the Kazakh art cinema. The set design of the costume over the years of independence has evolved in a completely separate direction, all of our valuables that have been escaping for seventy years have moved freely to the screen. After all, national costumes could be used only on festive and special evenings.

Historical films of modern times. National costumes in the film "Nomads" and "Zhau Zhurek myn Bala" made progress in development of designs of national costumes. Even costumes of the characters from poor village are very valuable and charming. Furthermore, the costumes of the young batyrs, who fell into the group of Sartai and Taimas, we can not find a single flaw. So, that's exactly what we say that the work of the film's artists was shot and a year of staying in the box office direction. Of course, the goal is not only the removal of the pair images preserved in the public consciousness, but also the aesthetic and artistic embodiment in reality. Costume designer Assel Shalabaeva. Since the film uses the method of making the invoice for each costume, in each film-picture specialists work-invoice. Taking into account the film events and chronotopic units, we refer the costumes to the military unit. Assel Shalabaeva worked as a production designer and the film "Tomiris".

Aubakirova Azhar Tlemisovna was costume artist of two-part film and a TV show series "Kazakh khanate: The Golden Crown" by Rustem Abdrashev. The film is dedicated to the "550th anniversary of the Kazakh Khanate" and made by the President's order. In the costume department worked 15 people together with the chief artist. Almost all costumes of heroes and national warriors were hand made and used for the first time in the film. Necessary fabrics were painted by special color invoicees, depending on the artist's sketch. One advantage was that national costumes are freely and widely used, but they were unable to add significant value and value to the event. However, costumes often contain elements of goldliness. All the

costumes of historical films shot in the history of the Kazakh cinema were stored in special hangars of "Kazakhfilm" studio. After casting, chemicals were washed up and costumes are renewed again. Military uniforms, which have created a unique image of a warrior in the Kazakh cinema were heavy, because the clothes is made of leather and the protective layer comes from special iron. Pants, sleeves, thin robe had iron protective and leather case. There was a dress like a special gloves on the elbows to prevent the use of the weapon. The sword draped with special waistband, with the help of which it is possible to shoot arrows with arrows. The sleeves are worn over the helmet, and the trousers' trousers are up to the knee. The Kazakh soldier formed an archetypal image on the screen with exactly the same garment. Most of the costumes were military, as the film was a lot of warfare and bilateral agreements. That is why we put a costume scenario in the movie, and suits are classified according to classification XIV-XV centuries.

Conclusion

In the course of studying the scenography of the costume in the Kazakh cinema we identified three main directions:

- costumes of the Soviet period;
- military clothing;
- costumes of ancient time.

In the history of Kazakh art cinema, with the support of the First President of Kazakhstan N. A. Nazarbayev, cinema art in the historical genre was created, without any restrictions on the more artistic design and distinction of national costumes, the nature of the historical type of costume and the display of personality images on a historical basis. The currently proposed scenography of the costume of the above-mentioned works of historical cinema has passed a certain stage of development and is an indication that some of them have become part of a very valuable screen work.

National costume is a syncretic concept representing a variety of ethnographic, philosophical, mythological and educational aspects of the formation and development of national identity. Aesthetic and activity, the costume represents the individual aesthetic taste of a person, as well as the idea of beauty characteristic of that era. In costume recognized aesthetic ideals (ideals) a certain society[10].

Cinema is one of the most progressive models of a society with the help of costume. Therefore, it is very important to reveal the direction of the specialty "scenography of cinema costume", following the modern trend.

References:

1. Shakhanova, N. (2010) The world of traditional Kazakh culture. //A., 48-p.
2. Janet B., Suzikov A. (2007). National costumes of the Kazakh people. //Almaty: Almatykitap..29-p
3. Kazakh culture. Encyclopedic reference. //Almaty: "Aruna Ltd. LLP " SK", 2005 ISBN 9965-26-095-8.117-p.
4. Ethno-linguistic nature of the names of clothes in the Kazakh language. Phil. Cand. 56p.
5. Lesbekov G., S. Jeenbekov M., Spanov M. (2016) historical evolution of the symbolic service of the Kazakh national clothes / / Young scientist. — 2016. — No. 7. — P. 1110-1114. URL alyna <https://moluch.ru/archive/111/24837/> (accessed: 29.10.2019).34-35p.
6. Carl Gustav Jung.(2015) Archetype and symbol. //Moscow.Canon;87-p
7. Traditional clothes of Kazakhs (illustrated catalogue). (2009) -//Almaty: art,42 page;
8. Giant. B. S. Surikova (2011) National clothes of the Kazakh people..246-b.
9. Electronic resource: https://kazakh-tv.kz/kz/view/blog/page_188548.

Ботарева Кристина Сергеевна

студентка 2 курса, магистратура,

кафедры дизайна, технической и компьютерной графики,

Кубанского государственного университета

Марченко Марина Николаевна

д-р пед. наук, профессоркафедры дизайна,

технической и компьютерной графики,

Кубанского государственного университета

г.Краснодар

ЗАДАЧИ, ФУНКЦИИ И ТРЕБОВАНИЯ СТОЯЩИЕ ПЕРЕД КОРПОРАТИВНЫМ НАБОРОМ ПРИ ПРОЕКТИРОВАНИИ.

Аннотация. В статье рассматривается определение и состав корпоративного набора (КН), а также цель, требования, функции и задачи стоящие пред КН при дизайн-проектировании .

Ключевые слова: корпоративный набор, константы, носители, функции, требования, цель, задачи, проектирование.

Необходимость профессиональных дизайнеров остро поставила проблему совершенствования процесса обучения и владением знаниями и навыками в области дизайн-

проектирования. В процессе профессиональной подготовки графических дизайнеров необходимо обучение теоретических основ требований,

функций и задач стоящих перед корпоративным набором при дизайн-проектировании [2;3].

Корпоративный набор (КН) - это совокупность основных констант и определенного ряда носителей, которые предназначены для пользования сотрудниками и партнерами компании. КН состоит из основных графических констант: товарный знак, корпоративные цвета, модульные сетки, набор шрифтов, персонаж, дополнительные элементы (девиз, слоган и т.д.) и носители: визитки (3 видов и бэйдж), бланки, папки, конверты разных форматов, а также фирменная одежда, транспорт, сувенирная продукция и канцелярские принадлежности: ручка, блокнот и т.д. При проектировании КН дизайнеру следует помнить, что бланки и конверты должны быть выполнены в соответствии с установленным ГОСТом, и является частью делопроизводства.

Для того что бы грамотно вести работу, дизайнеру необходимо понимать задачи, функции, требования и цель стоящие в процессе проектирования корпоративного набора:

Задачи стоящие перед корпоративным набором:

Рекламная задача корпоративного набора заключается в визуальном отличие от конкурентов.

Коммуникативная задача: коммуникативное воздействие корпоративного набора происходит на вербальном и невербальном уровнях. Вербальное воздействие КН решается подбором фирменных гарнитур шрифта и проектированием носителей. Невербальное воздействие основано на передаче ценностей фирмы. С помощью констант корпоративного набора дизайнеру необходимо показать: стабильность, надежность или креативность фирмы.

Социально-экономическая задача заключается в том, что носители корпоративного набора способствуют формированию корпоративной культуры. Для решения данной задачи дизайнер должен учитывать: деятельность фирмы, на кого ориентирован товар или услуга. *Художественно-эстетическая задача*, основана на формировании эстетического восприятия носителей корпоративного набора фирмы сотрудниками и партнерами, что вызывает доверие, а это важный фактор сотрудничества. Важная составляющая часть решения этой задачи - создание выразительного образа фирмы, для этого дизайнер обращается к наглядно-образному мышлению. Стоит отметить, что наглядно-образный стиль позволяет воспринимать передаваемую информацию однозначно, избегая двояких толкований.

Техническая задача, относиться к разработке носителей корпоративного набора и связано с выполнением технических требований. Важно следовать ГОСТам при проектировании бланков деловой документации и конвертов. Так же, при проектировании основных графических элементов корпоративного набора дизайнеру необходимо учитывать их дальнейшее использование.

Например, разработанный товарный знак или персонаж должны быть масштабируемы и изготовлены с применением различных материалов и технологий.

Юридическая задача - необходимо обеспечить охраноспособность основных элементов корпоративного набора и защиту интеллектуальной собственности фирмы. Например специфика патентования знака: если товарный знак запатентован в черно-белой гамме, то его охраноспособность осуществляется при использовании любых цветов. Если товарный знак зарегистрирован в определенной цветовой гамме, то его охраноспособность осуществляется только в пределах фирменной цветовой гаммы.

Функции выполняемые корпоративным набором:

Идентификационная функция корпоративного набора способствует потенциальным партнерам с помощью графических констант определить деятельность фирмы и различать ее среди других компаний.

Гарантийная функция корпоративного набора заключается в сложившихся отношениях с партнерами. Убедившись в качестве оказываемых фирмой услуг, доверие партнеров будет способствовать дальнейшему сотрудничеству, а графические константы КН будут дополнять и фиксировать "лицо" надежного партнера компании.

Мотивационная функция корпоративного набора заключается в том, что при помощи графических констант и грамотно разработанных носителях вызывать у сотрудников приобщенность к фирме, побудить партнеров к сотрудничеству.

Рекламная функция напрямую связана с идентификационной и гарантийной функцией. Эта функция в корпоративном наборе выражается в формировании визуального отличия от конкурентов.

Охранная функция обеспечивает правовую защиту товаропроизводителя от недобросовестных конкурентов. Дизайн, проект или стиль оформления является объектом интеллектуальной собственности. Все права на него принадлежат исключительно автору. По своему усмотрению он может передать права на производство третьим лицам по соответствующему договору и получать за это денежное вознаграждение [1].

Требования к корпоративному набору:

Требование оригинальности: одно из основных требований к корпоративному набору. Без реализации этого требования не может успешно решаться ни одна из функций КН. Нельзя говорить о его преимуществе, если он или его графические элементы похожи на конкурентов (пример: товарный знак, персонаж, комплекс шрифтов и др.) или если он разработан на модных тенденциях (которые как правила кратковременны). Проектируя корпоративный набор нельзя опираться на существующие аналоги, должна быть поставлена особая задача.

Требование запоминаемости: частично связано с требованиями оригинальности, его проще запомнить. Для корпоративного набора это одна из основных задач, так же целостность композиционной организации элементов КН, оптимальная сложность составляющих элементов и предельная обобщенность.

Требование визуальной активности предполагает подчиненности композиционного построения и эмоционально-чувственному восприятию человека элементов корпоративного набора. Свойство визуальной активности КН реализуются при его композиционном формообразовании и учитывает культурологический аспект восприятия целевой аудитории. Стоит отметить, что у корпоративного набора - сотрудники и партнеры компании.

Требование технологичности: связано с дальнейшим использованием носителей корпоративного набора и связано с выполнением технических требований. Важно следовать ГОСТам при проектировании бланков деловой документации и конвертов и т.д. Так же, при проектировании основных графических констант корпоративного набора дизайнеру необходимо учитывать их дальнейшее использование. Например, не следует проектировать ламинированную визитную карточку, так как при необходимости сделать на ней кукулю либо запись будет невозможно[1].

Требование ассоциативности: одно из самых сложных. Корпоративный набор должен выстраивать диалог с потребителем. Он должен ассоциироваться с ценностями данной фирмы, вызывать положительные ассоциации. Что бы лучше понять это требование, разберем уровни ассоциаций.

Требование автономности: основано на независимости и изолированности корпоративного набора от окружающего мира материальных форм. Структура графических элементов КН должна работать на сама себя и обеспечивать

константность своего восприятия вне зависимости от окружения. Требование к автономности не следует путать с обязательной статичностью графических элементов корпоративного набора. Динамичный дизайн может быть автономным в большей степени, чем статичный.

Требование охраноспособности: обеспечивает правовую защиту товаропроизводителя от недобросовестных конкурентов. Дизайн, проект или стиль оформления является объектом интеллектуальной собственности. Все права на него принадлежат исключительно автору. По своему усмотрению он может передать права на произведение третьим лицам по соответствующему договору и получать за это денежное вознаграждение. Требование охраноспособности заключается в необходимости обеспечить защиту основных элементов фирменного стиля и интеллектуальной собственности фирмы.

Цель корпоративного набора заключается в формировании визуального образа, за счет основных графических констант и их вариативное использование на носителях, тем самым идентифицировать среди компаний конкурентов. При помощи графических констант и грамотно разработанных носителей вызывать у сотрудников приобщенность к фирме, побудить партнеров к сотрудничеству.

Список литературы

1. Ажгихин С.Г. Проектирование фирменного стиля. Краснодар, 2010. С. 30-38.
2. Ажгихин С.Г. Формирование технологических знаний студентов вузов в процессе обучения проектированию в графическом дизайне. Историческая и социально-образовательная мысль. № 3, 2011. С.39-43.
3. Фисенко А.С., Ажгихин С.Г. Место дизайн-образования в социокультурном ландшафте. Дизайн-образование: проблемы и перспективы. Сб.науч.трудов. Краснодар, КубГУ. 2016. С. 353-357.

Martsynkivskyi, O. O.
Ukraine-wide national artist,
Professor for the Department of Academic and Pop Singing
at the Institute of Arts
for Borys Grinchenko Kyiv University, Kiev
+38 0672755500
<https://orcid.org/0000-0002-1635-1820>

PROGRESSIVE FOSTERING OF VOCAL SKILLS

Марцинківський О. О.
народний артист України,
професор кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка
Київ
+38 0672755500
<https://orcid.org/0000-0002-1635-1820>

ПОСЛІДОВНЕ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ НАВИЧОК

Summary. The article reveals the attempt to integrate different approaches to vocal training under the title of the methodology of “*Progressive fostering of vocal skills*” and substantiate its effectiveness. It has been theoretically and practically proved that the above method methodology is aimed at and has the potential to solve NOT only a number of pedagogical tasks in the development of singing breath, position of sounding of voice, ability to appropriately use certain types of voice, dynamics of sound, singing orthoepia, true singular articulation, and articulation, but it fosters the skills to sing being a “sound projector” with the use of a breast resonator to go to the smoothing of vowels, to master (and make them use automatically) the singing of vowels in the middle of the range and to smooth the sound of the vowels at the high voice tone range. It is claimed that this methodology of “*Progressive fostering of vocal skills*” allows the student to develop the automatic production of the correct sound. In addition, this method greatly speeds up the timing of voice training for beginning singers. Based on the assertion that the voice is not the one of the student who knows what and how to make the voice sound great, but the one who has trained the necessary vocal actions to use automatically, has gained the necessary vocal skills, and it is emphasized that only such a singer will be able to fully immerse yourself in creativity.

Анотація. Стаття описує досвід автора у спробі здійснити інтеграцію різних вокальних шкіл під назвою методика «Послідовного формування вокальних навичок» і обґрунтувати її ефективність. Теоретично і практично доводиться, що вищеописана методика спрямована і має потенціал до вирішення не лише низки педагогічних завдань з розвитку співацького дихання, позиції звучання голосу, володіння певними видами голосоведення, динамікою звуку, співацькою орфоєпією, вірною співацькою артикуляцією та чіткою дикцією, а й розвинути навички співати «випромінювачем» з використанням грудного резонатору для переходу до згладжування голосних, довести до автоматизму спів голосних на середній частині діапазону та згладжування звучання голосних на верхньому регістрі голосу. Стверджується, що даний метод «Послідовного формування вокальних навичок» дозволяє сформувати АВТОМАТИЧНЕ продукування правильного звуку. Окрім зазначеного, цей метод значно прискорює терміни постановки голосу починаючим співакам. Виходячи із твердження, що поставлений голос не у того учня, який знає, що і як робити, щоб голос звучав чудово, а у того, хто довів потрібні вокальні дії до автоматизму, тобто отримав необхідні вокальні навички, й акцентується, що лише такий співак зможе повністю зануритися у творчість.

Keywords: *vocal, solo singing, singer, vocal teacher, training system, tertiary school.*

Ключові слова: *вокал, сольний спів, співак, викладач вокалу, методика, вища школа.*

Постановка проблеми. Проблема розроблення ефективної уніфікованої системи формування вокальних навичок є актуальною вже майже упродовж 500 років у педагогіці вокалу. Але, на жаль, ця проблема залишається не вирішеною. Кожен педагог вчить співу по своєму, частіше всього виходячи з власного досвіду та інтуїції, оскільки загально визнаних й науково-обґрунтованих засад щодо підходів до розвитку

співацького дихання, позиції звучання голосу, володіння певними видами голосоведення, динамікою звуку, співацькою орфоєпією, вірною співацькою артикуляцією та чіткою дикцією досі немає. Зазначене дозволяє нам запропонувати на розгляд власну методику навчання співу, яка базується на останніх досягненнях у вокальній науці й продуктивному педагогічному досвіді автора цієї публікації.

Аналіз досліджень і публікацій. Автором проаналізовано праці зарубіжних та вітчизняних вокалістів, педагогів, науковців (В. Антонюк, Б. Гнидь, М. Давидов, А. Доліво, Дж. Лаурі-Вольпі, М. Микиша, В. Москаленко, С. Юдін), зокрема у музично-педагогічному аспекті. Окрім цього ми проаналізували ключові засади авторські методик навчання вокалу і розвитку голосу, серед яких: методика викладання вокалу А. Г. Менабені [3] Т. М. Плеченко [7], Б. Столоффа (B. Stoloff) [9] та описи виконавської та педагогічної діяльності авторів [2; 8]. Проте наш аналіз виявив значну кількість суб'єктивізму у підходах і ми з'ясували, що описаний досвід не відповідає нашим уявленням про ефективність педагогіки та методики вокалу.

Отже, метою даної статті було визначено опис досвіду автора у спробі здійснити інтеграцію різних вокальних шкіл під назвою методика «Послідовного формування вокальних навичок» і обґрунтування ефективності останньої.

Виклад основного матеріалу. Сольний спів – це психофізіологічний процес. Тому процес навчання сольному співу має базуватися на основних законах психології. Багато педагогів вокального співу це не враховують і тому роблять великі помилки, які для молодого співака можуть бути фатальними і залишитись на все життя. Для прикладу вокалу урок може проводитись так. Студент стоїть біля роялю і співає, а викладач робить йому зауваження. Зауваження можуть бути різними і їх може бути дуже багато. Вони можуть стосуватися, як технічних, так і творчих помилок. Наприклад, «тут фальшива нота», «зняв з дихання», «мало відкрив рот», «не чути приголосної в кінці слова». Студент не може контролювати усі потрібні вимоги відразу і він продовжує далі робити помилки. Людина не в змозі виконувати декілька задач одночасно. Тому, на мою думку, слід змінити підхід до процесу навчання вокалу. В основі моєї авторської школи вокалу лежить метод ПОСЛІДОВНОСТІ набуття корисних навичок вокального співу.

Спочатку згадаємо, що таке навички. Як визначив Павелків Р. В у розділі 5.4. «Знання, уміння та навички» підручника “Загальна психологія” [5], навички є компонентами свідомої діяльності людини, які виконуються повністю автоматично. Якщо під дією розуміти частину діяльності, що має чітко поставлену свідому мету, то навичкою також можна назвати автоматизований компонент дії.

Звичка, це навичка, яка стала потребою і яка виконується підсвідомо, автоматично. Якщо ми робимо щось свідомо і регулярно то через деякий час цей процес для нас стає навичкою, або звичкою. Якщо говорити про вокал, то в учнів, під час занять формуються навички і звички вокального співу. Звички і навички змінити дуже нелегко. Тому до процесу утворення необхідних навичок і звичок треба відноситись дуже обережно.

Різноманітність методик навчання вокалу та індивідуальні психофізичні особливості кожної людини не мають порушувати основний принцип виховання співака. Навчання вокалу має бути послідовним і включати в себе два аспекти: технічний та художній.

Розглянемо технічний аспект – формування співацького інструменту і вміння до автоматизму користуватися ним. Починаємо послідовно працювати над виробленням в учня правильних співацьких навичок і закріпленням їх у його підсвідомості, пам'ятаючи, що неодмінною умовою цього процесу є багаторазове повторення вокальних вправ.

Важливою, навіть вирішальною, є перша стадія навчання співака, як зазначав ще А. Доліво у своїй праці «Співак і пісня» [1]. Тільки планомірне, поступове набуття учнем вірних співацьких навичок може привести до майстерності.

Процес навчання співу є практичним, втім неприпустимо нехтувати теорією вокалу. На початковому етапі навчання важливо донести до студента техніку формування звуку людського голосу, природу його утворення та резонування. Уміння подавати звуки рівно, повноцінно, художньо, без реєстрової ломки вважається однією з головних ознак професійного рівня співака. Крім того, вчителю потрібно дати учневі знання про найпоширеніші захворювання голосу і способи їх уникнення, а при необхідності – лікування.

Протягом першого року навчання, коли йде робота над постановкою голосу, учень повинен співати тільки на уроках вокалу під контролем педагога. Непідконтрольний спів заважатиме виробленню потрібних навичок.

Навчити майбутнього співака володіти своїм співацьким інструментом означає навчити його вірно відтворювати вокальні звуки і довести ці навички до автоматизму. Наприклад, якщо нам потрібно навчити учня звільняти нижню щелепу від затисків, то він повинен легко відкривати і закривати рот багато разів, рухаючи щелепою, як вгору – вниз, так і праворуч-ліворуч. Виконуючи цю вправу багато разів протягом дня, то невдовзі він набуває базову навичку і звільнює м'язи щелепи від скрутності і затисків. При цьому співати під час виконання даної вправи не потрібно тому, що ця вправа тільки готує співацький апарат до співу.

Так набуваються і інші навички, які потрібні співаку. При цьому слід пам'ятати такі правила:

- Набуття навичок має відбуватися послідовно;
- До набуття наступної навички можна переходити тільки після набуття попередньої;
- Весь час навчання слід перевіряти, як закріпились попередні навички.

Навчаючи вокалу педагог повинен пам'ятати послідовність наступних дій, які співак виконує підсвідомо і автоматично під час співу:

- Звільняє співацький апарат від затисків;
- Правильно набирає повітря;

- Атакує звук з атакою, потрібною для даної творчої задачі;

- Народжує звук не у зв'язках, а у випромінювачі; /тут говориться не про фізіологію звуковідтворення, а про відчуття при співі/.

- Пропускає звукові хвилі у груднину, тим самим опираючи звук на діафрагму (опора звуку);

- Діафрагмою постійно подає повітря голосу (опора дихання);

- Між музичними фразами, при необхідності, можна видохнути залишки повітря.

Ці дії повторюються на початку кожної музичної фрази. Всі вони повинні відбуватися для співака автоматично.

Отже, велике значення у формуванні всіх типів умінь і навичок під час навчання вокалу мають вправи. Завдяки їм відбувається автоматизація навичок, удосконалення вмінь, діяльності в цілому. Вправи необхідні як на етапі вироблення вмінь і навичок, так і в процесі їх збереження. Без постійних, систематичних вправ умінь і навички часто втрачають свої якості.

Наведемо приклади вправ для формування основних навичок, які потрібні для співака:

Вправа 1. Вільно відкрити рот до максимуму. Слідкувати, щоб щелепа була у розслабленому стані. Вправу повторити 10 разів по 20 підходів на день, поки м'язи рота і горла звикнуть до відкривання.

Вправа 2. Звільнити м'язи гортані і щелепи від затисків і запам'ятати це відчуття можна виконавши наступне. Лягаємо на бік, щоб подушка була під виском. Закриваємо очі, відкриваємо рот. Розслабляємо нижню щелепу. Вона звисає донизу. Якщо ми достатньо розслабили нижню щелепу, то через хвилину відчуємо пульсацію у ній. Потрібно запам'ятати це відчуття. А потім, навчившись так розслабляти апарат, необхідно добитися цього відчуття перед початком співу.

Вправа 3. Дуже повільно набираємо повітря через ніс, уявляючи, що легені наповнюються водою знизу до верху, до повного наповнення. При цьому поступово піднімається груднина. Плечі не піднімати. Наповнивши легені повітрям, утримати його протягом 10 секунд. Потім слід повільно видихати повітря промовляючи букву «с». У процесі цього повільного видиху груднина не повинна спадати.

Вправа 4. Робити вдих, як у вправі №3, тільки швидше. Читати голосно книгу чи вірш. Звук має бути яскравий та об'ємний. При поступовому витрачанні повітря під час читання груднина не повинна спадати. При цьому рот повинен відкриватися більше, ніж зазвичай при розмові. Щелепа повинна рухатись вільно, без затисків.

Про необхідність спочатку навчитися правильно говорити і декламувати, а потім уже співати говорив ще видатний український співак і педагог М. Микиша [4]. Спів – це продовжена мова, на початках учень повинен навчитися правильно декламувати. Тоді він відчує свій апарат, навчиться прислухатись до резонувань у ньому. І тоді він

зможе навчитися народжувати звук у масці. Ділюся власним досвідом щодо наступної вправи.

Вправа 5. Займаючись музично-вокальним читанням, я рекомендую голосно читати вірші, у середньому регістрі голосу на диханні, використовуючи при цьому «випромінювач» звуку, який знаходиться в районі передніх верхніх зубів. При поступовому витрачанні повітря при читанні груднина не повинна спадати. Голос повинен неначе наповнювати все тіло, але обов'язково «виливатися» назовні. Таке читання виробляє у співака чітку, виразну дикцію, сприяє однорідності звучання голосу, надає йому «політності». Ця вправа, як показує мій досвід, координує елементи, які беруть участь у процесі співу, дає розуміння що таке «випромінювач», де він розташований. Я не кажу учневі, що треба опустити гортань, пропустити звук у грудний резонатор. Ця вправа сама примушує учня робити все це підсвідомо.

Потім беремо фразу з якоїсь народної пісні, наприклад «Іхав козак за Дунай» і співаємо її на одній ноті у повільному темпі у розмовній теситурі. Звук повинен бути яскравим і наповненим. У студента повинно бути почуття, що він співає не горлом, а всім організмом. Горлового відтінку у звуці не повинно бути. Горло має бути еластичним, розслабленим.

Створивши навичку правильного декламування, студент вчиться співати на середній ділянці діапазону. При цьому знімаються затиски як голосового апарату, так і всього тіла. Цей звук у студента – базовий. Він повинен співатися автоматично. Переходити до наступного етапу, якщо перший ще на досягнутий, неприпустимо. При виконанні вправ слід звертати увагу студента на низьке положення гортані та зняття напруги з м'язів нижньої щелепи, язика.

Тільки після того, як учень навчився правильно набирати і витрачати повітря, при чому робити це підсвідомо, ми робимо перевірку набутих звичок і пропонуємо йому заспівати якусь пісню. А також даємо йому у пісні якість творче завдання. Наприклад, заспівати її весело. Це робиться для того, щоб побачити, чи буде учень, думаючи про інше, виконувати вимоги правильного користування повітрям автоматично. Якщо при виконанні пісні він дихає не вірно, ми повинні повернутися знову до дихальних вправ і знову працювати над їх автоматизацією.

Щоб відчувати «випромінювач» ми повинні навчитися правильній декламації. Тільки після цього ми відчуємо справжній, притаманний, саме нам «випромінювач». Декламувати можна по-різному, тому цей процес повинен бути під контролем викладача.

На мій погляд, на початковому етапі навчання практика виконання студентами вокалізів на якусь одну голосну є помилковою і шкідливою. Цей спосіб навчання вокалу може легко привести до втрати найголовнішого – природності співу. Студент думає, що співати на уроках вокалу треба не так як він співав до цього. Багато викладачів

підтримують його у цій думці своїми діями. Студент починає співати не природньо і штучно. Із-за цього у багатьох починаючих співаків з'являється «козлетон» і інші неприродні звуки. Щоб не втратити природність звуковідтворення на початку навчання вокалу для розспівування потрібні тексти.

Хочу зазначити, що багато педагогів вокалу плутають поняття «опора звуку» і «опора дихання». Це не одне і теж. «Опора дихання» – це постійне постачання повітря співацькому апарату. Чим вища нота, тим більше «палива» потребує голос співака. А «опора звуку» – це голос, опертий на діафрагму. Це звукові хвилі, які ми пропускаємо у грудний резонатор і які спираються на діафрагму. Саме тому словосполучення «поставлений голос» має буквально значення.

Після того, як учень довів до автоматизму правильний спів на одній ноті, можна повільно переходити до співу різних фраз, на ближніх нотах діапазону, не забуваючи весь час подавати повітря співацькому апарату діафрагмою. Для відчуття опори звуку і опори дихання корисно співати фрази у повільному темпі довгими нотами.

Після набуття навички співати «випромінювачем» на диханні, з використанням грудного резонатора переходимо до згладжування голосних. Як відомо, у професійного співака, різні голосні повинні звучати однаково тембрально і однаково наповнено. Для цього використовуємо вправи на зміну голосних. Спочатку доводимо до автоматизму спів голосних на середній частині діапазону, а коли ця завдання виконане, переходимо до згладжування звучання голосних на верхньому регістрі голосу. На це мало хто звертає увагу, але проблема потребує особливого підходу. Це спричинене тим, що на верхніх нотах голос формується інакше, голосні формуються також не так, як на середині діапазону. Тому і згладжування голосних на верхній ділянці діапазону набуває особливого значення.

Після набуття навиків співати голосні злагоджено переходимо до роботи з приголосними звуками. Тут також вимову кожного приголосного звуку доводимо до автоматизму. Насамперед звертаємо увагу на подібні приголосні: дзвінке «б» і глухе «п», дзвінке «з» і глухе «с», дзвінке «д» і глухе «т». Часто співаки так вимовляють ці звуки, що вони із дзвінких перетворюються у глухі. Саме тому ми часто чуємо фразу «я їту додому», або «сросумій мене». Дуже важливо сконцентрувати на цьому увагу студента. Для формування стійкого рефлексу необхідно проспівати фрази з різними приголосними багато разів.

Отже при співі ясно і чітко повинна звучати кожна приголосна і голосна. Щоб не співати «момо» замість «мама», «віттай» замість «віддай», «зарас» замість «зараз» і т. д. Якщо викладач просто вказав студенту на його помилку, то це не дасть бажаного результату. Потрібно над кожною деталлю багато працювати, повторювати

спеціальні вправи, щоб довести студента до автоматичного виконання потрібних навичок.

На цьому етапі навчання доцільно ознайомити вокаліста з основами української орфоєпії. Ця наука про правила вимови букв в українській мові. Вона має бути невід'ємною складовою навчання кожного митця. Часто під співу в теле- і радіоефірі замість слова «любов» ми чуємо «любоф», а замість слова «сказав» – «сказаф». В орфоєпії кожної мови є свої правила вимови. Їх не тільки потрібно знати, а і використовувати автоматично. Для цього відпрацьовуємо кожне правило багато разів.

Значною мірою потребують автоматизації ноти перехідного регістру співака. Голос має звучати однаково на всьому діапазоні. Тож згладжуванню регістрів треба приділяти не менше уваги, ніж іншим навичкам. Нагадаю, що кожную навичку необхідно створювати ПОСЛІДОВНО.

Отже, навчившись співати в середньому діапазоні різні голосні звуки та їх комбінації за допомогою спеціальних вокалізів та розспівок, а також довівши це до автоматизму і досягнення хороших результатів у цій роботі, можна переходити до розширення діапазону вниз і вгору на різних голосних і приголосних звуках. При цьому ноти всього діапазону мають звучати однаково тембрально і по насиченості. Легке звукоутворення і стійка інтонація досягаються роботою над штрихом *стаккато*.

Часто буває, що студент, а нерідко й педагог, для розширення діапазону порушує принцип послідовності у навчанні співу. Таке прискорення процесу негативно впливає на збереження якості голосу. Розвиток діапазону голосу студента повинен бути результатом дуже обережної, суворо систематичної і наполегливої роботи, спрямованої на формування якісного звучання середини діапазону. Після виконання цієї умови, дуже повільно, по півтону за місяць, або за три місяці можна переходити до процесу формування верхніх і нижніх нот. Спів спеціально підібраних вправ є найважливішою умовою природного розвитку діапазону голосу.

Особливої уваги потребує співацьке дихання. Для досягнення відчуття «опори звуку» значну роль відіграє діафрагма, як найголовніший орган дихання співака в процесі співу. З перших уроків необхідно стежити за природністю процесів, які пов'язані з співацьким диханням, вчасно знімати затиски, що з'являються при надмірній роботі діафрагми і всієї дихальної системи. Більшість вокальних педагогів вважають, що тільки косто-абдомінальний тип дихання може привести до успіху в навчанні співу. Я згідний з цим. Втім хочу зазначити, що косто-абдомінальний тип набору повітря без зв'язку з «випромінювачем» не може забезпечити художнього звучання голосу. На мою думку, чим тісніший взаємозв'язок між діафрагмою і звуковим «випромінювачем», тим краща опора звуку. Якщо звукові хвилі /голос/ не стоять на діафрагмі, скільки б учень не напружував м'язи живота опори звуку не буде.

Виховання відчуття свідомого закріплення співацької позиції звуку – випромінювання – досягається за допомогою звуко-ритмічних вправ, насамперед, вправ з закритим і відкритим мугиканням, а також шляхом виспівування голосних і приголосних звуків. Дуже зручно і корисно для розвитку голосу практикувати вправи на розспівування букв «Е» та «І»

Коли учень опанував свій голос і співає впевнено і красиво, не задумуючись над тим, як він це робить, можна сказати, що технічний етап навчання вокалу він подолав. Але є ще дуже важлива деталь... Якщо співак не вміє володіти мікрофоном, то його чудовий голос, або спотвориться, або за музикою його не буде чути.

Навички роботи з мікрофоном потрібні співаку не менш ніж вміння співати. До речі, цьому не вчать академічних співаків у навчальних закладах. Дуже багато разів я бачив, як академічні співаки стають на сцені за три метри від мікрофону, щоб показати всім, що він має сильний голос і йому не потрібен мікрофон. Це приводить до того, що у глядацькій залі чути лише верхній спектр його голосу, голос звучить металево, пискляво, без бархатистості і м'якості тембру. Це все відбувається тому, що динамічні мікрофони, якими користуються на більшості концертних майданчиків, не сприймають низькі частоти на відстані. І це тільки один із можливих прикладів поганого звучання голосу без знання співаком методів і правил роботи з мікрофоном. Співак повинен інтуїтивно відчувати з якою силою голосу і на якій відстані від мікрофона треба співати у даний момент. Це набувається вправами і часом. Ці правила треба не тільки знати, а також і автоматично їх виконувати. Як досягати автоматизму, ви вже зрозуміли. Потрібно, також, знати найбільш розповсюджені типи мікрофонів і як ними користуватися.

Закцентуємо увагу не тому, що під час виконання твору артист повинен бачити все, що відбувається на сцені. Він повинен контролювати все, що знаходиться навколо нього, в тому числі інші виконавці, балет, музичні інструменти, різне обладнання. Важливо також відчувати освітлення на сцені, ні в якому разі не заходити у «мертві зони», де ваше обличчя не освітлене. Все це співак має робити теж автоматично і думаючи тільки про художній образ твору. Якщо учень набуде потрібних навичок, він зможе більш продуктивно віддатися художнім завданням.

Якщо говорити про навчання вокалу, то педагогові слід пам'ятати, що в учнів, у ході занять можуть формуватися, як корисні, так і шкідливі звички. Наприклад, дехто з починаючих співаків, для того, щоб чути роботу свого співацького апарату, прикладають руку до вуха. Поспівавши так деякий час вони формують у себе шкідливу звичку і вже не можуть співати без руки біля вуха. Тож, педагог повинен вчасно зреагувати на звички, які пізніше заважатимуть учневі у його кар'єрі і ефективно долати їх.

І на завершення дамо відповідь на питання: чим відрізняється вокаліст від співака? Багато хто не бачить цієї різниці. Проте вона дуже велика і полягає у професійності виконання вокального твору. Слухаючи співака, ми підсвідомо відчуваємо ті почуття, які він нам передає. Бо процес співу – це передача емоцій від однієї людини іншим. Якщо ж виконавець вокального твору під час співу думає, як краще і куди послати звук, як при цьому відкрити рот, як набирати повітря, то він ще не співак, він – вокаліст. І ніяких почуттів у своєму співі він не передає.

Свій творчий шлях кожен виконавець вокальних творів починає вокалістом. Він повністю занурюється у технічну сторону навчання вокалу. І у цей період йому не можна ставити творчі завдання. Коли ж він опанує техніку співу і набуде потрібних навичок можна переходити до наступного етапу. Як перетворити вокаліста у співака? Для цього і є ця методика, яка послідовно привчає вокаліста до автоматизації технічних процесів співу. Співак на сцені взагалі не повинен думати про вокальні дії. Він повинен співати і робити все необхідне для формування правильного звуку АВТОМАТИЧНО.

Висновки. Вищеописана методика, ефективність якої підтверджена практикою навчання студентів автора статті, спрямована і має потенціал до вирішення не лише низки педагогічних завдань з розвитку співацького дихання, позиції звучання голосу, володіння певними видами голосоведення, динамікою звуку, співацькою орфоєпією, вірною співацькою артикуляцією та чіткою дикцією, а й розвинути навички співати «випромінювачем» з використанням грудного резонатору для переходу до згладжування голосних, довести до автоматизму спів голосних на середній частині діапазону та згладжування звучання голосних на верхньому регістрі голосу. Стверджуємо, що наш метод «Послідовного формування вокальних навичок» дозволяє сформувати АВТОМАТИЧНЕ продукування правильного звуку. Окрім зазначеного, цей метод значно прискорює терміни постановки голосу починаючим співакам і піднесе вітчизняне вокальне виконавство до нових висот. Виходячи із твердження, що поставлений голос не у того учня, який знає, що і як робити, щоб голос звучав чудово, а у того, хто довів потрібні вокальні дії до автоматизму, тобто отримав необхідні вокальні навички, стверджуємо, що тільки такий учень зможе повністю зануритися у творчість.

Список використаної літератури :

1. Доліво А. Співак і пісня / А. Доліво. Москва: МУЗГИЗ. – 1948. – 252 с.
2. Мальцев С. М. О психологии музыкальной импровизации / С. М. Мальцев. – М.: Музыка, 1991 – 88 с.
3. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению / А. Г. Менабени. – М.: Просвещение, 1987. – 93 с

4. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва / М. Микиша. – Київ, 1971.
5. Павелків Р. В. Загальна психологія. Підручник. – К.: Кондор, 2009. – 576 с.
7. Пляченко Т. М. Методика викладання вокалу: Навчально-методичний посібник для студентів мистецького факультету. – Кіровоград: КДПУ, 2005. – 80 с.
8. Шуляр О.Д. Методичні поради з питань організації самостійної роботи студентів з сольного

співу, вокальної майстерності та постановки голосу (на допомогу співакам - початківцям) / Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – 2017. – 89 с.

9. Stoloff B. Vocal improvisation (Techniques scat) / Bob Stoloff. – New York: Gerard and Sarzin Publishing Co., 1972. – p. 130.

Шамрік Катерина Сергіївна

студентка факультету дизайну

Київський національний університет технологій та дизайну

Гула Євген Петрович

професор, завідувач кафедри Рисунок та Живопису

Київський національний університет технологій та дизайну

АСПЕКТИ КОЛЬОРОВОГО ОЗДОБЛЕННЯ В РЕКЛАМНІЙ ПРОДУКЦІЇ

Shamrik K.S.

student of design faculty

Kyiv National University of Technology and Design

Gula Y.P.

Professor, Head of the Department of Drawing and Painting

Kyiv National University of Technology and Design

ASPECTS OF COLOR DECORATION IN ADVERTISING PRODUCTS

Анотація. У дослідженні аналізуються та структуруються аспекти кольорового оздоблення в рекламній продукції, що формуються на основі вкоренилих кольорних значень соціокультурного середовища організовуючи на їх основі ефективні комунікаційні взаємодії з потенційною аудиторією. На основі дослідження існуючих практик використано низку методів наукового пізнання: системний і структурно-функціональний, що застосовуються для розгляду загальнокультурного контексту і соціальних функцій реклами; метод реконструкції семантико-символічних проявів кольору в різних хронологічних зрізах рекламних практик. Практична значимість отриманих результатів полягає у можливості ефективного впровадження рекламної продукції на реальному підприємстві з метою підвищення якості надаваних послуг, збільшення економічного ефекту діяльності та залучення потенційних клієнтів.

Summary. The researches analyze and structure aspects of color decoration in advertising products, which are formed on the basis of entrenched color values of socio-cultural environment, organizing on their basis effective communication interactions with potential audience. Based on the study of existing practices, a number of methods of scientific knowledge have been used: systemic and structural-functional, which are used to consider the cultural context and social functions of advertising; a method of reconstruction of semantic-symbolic manifestations of color in different chronological sections of advertising practices. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of effective implementation of advertising products in the real enterprise in order to improve the quality of the services provided, increase the economic effect of the activity and attract potential customers.

Ключові слова: реклама, рекламна продукція, колір, кольорове оздоблення, асоціації.

Keywords: advertisement, promotional items, color, color decoration, associations.

Постановка проблеми: У рекламній комунікації колір виявляється незамінним компонентом при створенні привабливого образу товару (або ідеї). Виробники рекламних повідомлень в більшості випадків підходять до кольорного вирішення реклами емоційно-інтуїтивно, покладаючись в одних випадках на власну культурно-генетичну пам'ять, а в інших – на стихійні уподобання аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій:

Колір впливає через гіпофіз на вегетосудинну систему людини, викликаючи відповідні емоційні реакції. Перше серйозне дослідження в цій області провели понад півстоліття тому психолог Карл Флехінгаус і психіатр Макс Люшер. Саме вони розробили доктрину фізіологічності кольору і довели, що абсолютно всі люди рівноадекватно сприймають вісім основних кольорів – червоний, синій, жовтий, зелений, фіолетовий, коричневий, чорний, сірий [1].

Формулювання цілей статті: Ціль полягає у можливості впровадження розробленої рекламної продукції на реальному підприємстві з метою підвищення якості надаваних послуг, збільшення економічного ефекту діяльності та залучення потенційних клієнтів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми: Розмивання меж між елітарними і масовими сегментами культури свідчить про формування соціокультурної парадигми нового типу на основі візуалізації (в тому числі колірної) культурної символіки. Реклама стає концентрованим виразом даного процесу.

Виклад основного матеріалу: Поняття «колір» має 2 сенси: воно може ставитися як до психологічного відчуття, викликаного відображенням світла деякого об'єкта (помаранчевий апельсин), так і бути однозначною характеристикою самих джерел світла (помаранчеве світло). Тому слід зауважити, що в тих випадках, необхідно дати кольорову характеристику джерел світла, окремих імен кольору просто «не існує» - так, немає сірого, коричневого, бурого світла.

Різний спектральний склад світла може давати однаковий відгук на зорових рецепторах (ефект метаматерії кольору). Відчуття кольору викликає у мозку порушення і гальмування кольорочутливих клітин – рецепторів сітчатки ока людини або тварини (колб). Вважається (хоча на сьогоднішній день так ніким і не доведено), що у людини і приматів існує три види колбочок – «червоні», «зелені» і «сині», відповідно. Світлочутливість колб невисока, тому для гарного сприйняття кольору необхідна достатня освітленість або яскравість. Найбільш багаті колірними рецепторами центральні частини сітчатки.

Кожне колірне відчуття у людини може бути представлено у вигляді суми відчуттів цих трьох кольорів [2, с. 45]. Суб'єктивне сприйняття кольору залежить також від яскравості і швидкості його зміни (збільшення або зменшення), адаптації ока до фонових світла, від кольору сусідніх об'єктів, наявності дальтонізму та інших об'єктивних чинників; а також від того, до якого культу належить людина (здатності сприйняття кольору); і від інших, ситуативних, психологічних моментів.

Психологічний аспект сприйняття кольору нерозривно пов'язаний з соціально-культурним і естетичним. Всякий окремо взятий колір або поєднання кольорів може сприйматися людиною різно залежно від культурно-історичного контексту, від просторового розташування кольорової плями, його форми і фактури, від налаштованості і культурного рівня глядачів і багатьох інших факторів. Тому спроби складання "реєстрів" жорстких відповідностей між кольором і емоційним станом не можна визнати плідними. Значення цієї проблеми для художників прикладних спеціальностей досить ясно [3]. Адже будь-який твір прикладного мистецтва або дизайну

– стіни будівель, декоративні тканини, предмети оздоблення, одяг, машини і знаряддя праці – створює колірну середу, так чи інакше формує душевний стан людини, яка впливає на лад його думок і рівень працездатності. З усього комплексу питань, що становлять складну проблему психологічного впливу кольору, для дизайнерів особливо актуальні питання фізіологічних реакцій людини на колір і колірні асоціації. Викладемо коротко їх суть. Всі спектральні кольори тим чи іншим чином впливають на функціональні системи людини.

Білий колір

Ключові значення і символіка: світло, спокій, безтурботність, чистота, порожнеча, цнотливість, незайманість, зосередженість, відчуженість, самотність

[4, с. 72]. Викликає собою позитивні асоціації, тому що представляється мала кількість кольору.

Білий колір характеризується досконалістю і завершеністю, демонструє абсолютне і остаточне рішення, повну свободу для можливостей і зняття перешкод. Його фундаментальна якість – рівність, тому що укладає в собі всі кольори, вони в ньому рівні. Він завжди надихає, допомагає, вселяє певну віру (дає свободу). Якщо білого кольору багато – в силу вступають його негативні характеристики.

Чорний колір

Ключові значення і символіка: ніч, спокій, темрява, таємниця, виклик, печаль, придушення. Існує на противагу білому, поглинає всі кольори навколо і ніколи їх не випускає. Коли настає депресія, то залишаються тільки негативні характеристики чорного кольору. Він завжди, як і смерть, говорить про тишу і спокій, означає закінчення.

Червоний колір

Ключові значення і символіка: вогонь, спека, життя, енергія, активність, воля, боротьба, пристрасть, агресія. Стимулює нервову систему, вивільняє адреналін, покращує кровообіг, підвищує кількість червоних тілець у крові, збільшує сексуальність і сексуальний потяг. Червоний колір уособлює могутність, прорив, волю до перемоги, він завжди домагається того, чого хоче (в залежності від відтінку – спосіб досягнення). Він завжди в русі, завжди джерело енергії. Червоний колір любить бути першим, але не завжди може ним бути – це залежить від руйнівних якостей. Девіз цього кольору – «нехай виживе найсильніший». Червоний колір змушує насторожитися при небезпеці, символізує пристрасть, збуджує пристрастність, тобто пристрастно любить, пристрастно ненавидить і пристрастно вірить. Таким чином, йому властива максимальність в почуттях. Цей колір змушує бути активним у всьому, надихає і дає сили для продовження розпочатого; уособлює перемогу, здатність вірно нанести удар. Червоний колір управляє сексуальними взаєминами, діє в цьому аспекті сильніше, ніж релігія. Він штовхає до статевих зближень навіть якщо немає

справжнього потягу. У позитивному аспекті – пристрасть, в негативному – збочення.

Помаранчевий

Ключові значення і символіка: рух, швидкість, ритм, радість, емоції, чуттєвість, життєрадісність, товариськість, лень, залежність. Тонізуючий, діє в тому ж напрямку, що і червоний, але слабкіше; прискорює пульсацію крові, покращує травлення. Цей колір відповідає за задоволення різних здібностей, постійно тримає в тонусі; має всі можливості червоного, але без агресії. Його сила діє дуже м'яко. Вплив, який чиниться їм, є теплим, радісним і збудливим. Вітальна сила червоного дозволяє помаранчевому витіснити всі кольори. Цей колір пов'язаний з прагненням до досягнення самоствердження. Помаранчевий колір – колір теплоти, блаженства, напруження. Він завжди радує око і сприяє гарному настрою [4, с. 32]. Практично завжди має благотворний вплив, тому що показує радісні сторони життя. У психотерапії помаранчевий зміцнює волю; підтримує сексуальність, активізує роботу залоз внутрішньої секреції. Помаранчевий регулює обмінні процеси, лікує сечостатеву систему, покращує кровообіг і колір шкіри, благотворно діє на травлення, загострює апетит і викликає почуття ейфорії. Сприяє збільшенню м'язової сили і покращує кровообіг.

Жовтий

Ключові значення і символіка: сонце, день, свобода, свято, веселощі, терпимість, впертість, критичність, занепокоєння, зрада. Жовтий колір поширюється на всі боки, уособлює розум, вплив домінанта. Виробляє очищуючу дію на весь організм. Стимулює роботу печінки, використовується при нервовому виснаженні. Збуджує апетит. Це фізіологічно оптимальний колір, він тонізує нервову систему, стимулює зір. Добре лікує травну систему, забезпечує її роботу. Покращує пам'ять.

Зелений

Ключові значення і символіка: природа, життя, віра, гармонія, природність, доброта, м'якість. Фізіологічно оптимальний; знижує кров'яний тиск і розширює капіляри, на тривалий час підвищує рухово-мускульну працездатність. Зелений колір походить від злиття синього і жовтого, при цьому взаємодоповнюють якості того і іншого. Звідси з'являється спокій і нерухомість. У зеленому завжди закладена життєва можливість, він не володіє діє поза енергією, але містить в собі потенційну енергію – не спочиває, а відображає внутрішній напружений стан. Він виражає відношення людини до самої себе; нічого не вимагає і нікуди не кличе. В собі приховує всі свої таємниці, надихає стабільність. Символізує процвітання та нові починання. Люди, які віддають перевагу цьому кольору, як правило, бачать обидві сторони ситуації, уміють зважувати і оцінювати шанси на успішний результат; вміють придушувати своїм авторитетом, відрізняються високою працездатністю [4, с. 85]. Вони пам'ятають тільки

те, що потрібно, при цьому вони схильні допомагати іншим людям, навіть на шкоду собі. Вони привітні, але дуже потайливі, у них є свій власний світ, який вони нікому не розкривають. У негативному аспекті це колір безмовного схвалення і безнадії. Це колір, на який не можна довго дивитися – викликає нудьгу, тому що нічого не дає. Лікування – надає сприятливу дію на людей, які страждають на клаустрофобію. Зелений нейтралізує дію інших кольорів; допомагає розсіювати негативні емоції. Приносить спокій і умиротворення, допомагає сконцентруватися і прийняти рішення, допомагає при шоці і володіє снодійною дією. Нормалізує серцеву діяльність (при аритмії, тахікардії), стабілізує артеріальний тиск, заспокоює центральну нервову систему. Знижує артеріальний тиск, позбавляє від головного болю, виликає гострі простудні захворювання. Це колір розслаблення, зняття нервової напруги. Використовується при лікуванні очей, хвороб хребта, порушення обміну речовин.

Синій

Ключові значення і символіка: мир, глибина, бачення, мудрість, тиша, спокій, пригнічення, ідеалізм. Заспокоїлива дія переходить в гнітючу; сприяє загальмуванню функцій фізіологічних систем людини. У цього кольору "немає дна", він ніколи не закінчується, він затягує в себе, п'янить. При цьому сила кольору недооцінюється. Він створює передумову для глибокого роздуму над життям; кличе до знаходження сенсу, істини. Але не дає відповіді в розумінні сенсу життя; вганяє в меланхолію, слабкість. Викликає не чуттєві, а духовні враження. Синій колір – це сталість, завзятість, наполегливість, відданість, самовідданість, серйозність, строгість. Люди, які віддають перевагу цьому кольору, намагаються все привести в порядок, систематизувати. Вони завжди мають власну точку зору. У міфах – синій колір – це божественний прояв, колір загадковості [5]. Лікування – сприяє відновленню нервової системи; допомагає при неувважності, при посиленому серцебитті, при розладі кишечника, нервовому перенапруженні, вгамовує пристрасті, гасить емоції, знижує артеріальний тиск. Люди, які відчують тривалий стрес, напругу, відкидають синій колір. Його також, як правило, відкидають і курці. Вибирають синій колір ті, хто втомився від напруги, хто хоче гармонії з оточуючими, зі своєю нервовою системою. Надзвичайно благотворно впливає на всю ендокринну систему. Використовується при лікуванні захворювань нирок і сечового міхура. Чистий глибокий синій колір викликає безтурботний спокій. При розгляданні цього кольору заспокоюється пульс, знижуються функції неспання і кров'яний тиск, зменшується частота дихання.

Фіолетовий

Ключові значення і символіка: мудрість, духовність, містика, натхнення, артистизм, благородство, закон, влада, відчуження. Поєднує ефект червоного і синього кольорів; справляє

гнітючу дію на нервову систему. Утворюється червоним і синім, які гасять один одного. Червоний знаходить свій дозвіл в синьому, а синій свій сенс в червоному. Звідси – завуальоване порушення. Позначає чуттєвість, яка стоїть на межі індивідуальності і визначається як сугестивність. Це колір ідеалізму, сприяє підвищенню самооцінки. Фіолетовий – важкий колір. Його треба розбавляти золотом, інакше він може привести до депресії. Не рекомендується в роботі з дітьми; знижує пульс. Надає заспокійливу дію на нервову систему. Використовується при лікуванні психічних захворювань, струсів мозку. Позитивно впливає на судинну систему, хід всіх запальних захворювань, а також хвороби нирок, печінки, сечового і жовчного міхурів. Полегшує перебіг всіх простудних захворювань. Помаранчевий і жовтий – тонізуючі кольори, тобто збудлива дія їх помірна. Зелений – фізіологічно нейтральний колір, оскільки він є кольором біологічного середовища, з якої вийшов чоловік. У блакитному кольорі вже явно відчувається заспокійлива дія, яка у міру переходу блакитного до синього і фіолетового зростає. І нарешті, фіолетовий колір впливає гнітюче. Однак, підходячи від червоного до фіолетового кінця, спектр прагне замкнутися. Крайнощі сходяться. У фіолетовому з'являється щось від червоного, тобто щось збудливе. Пурпуровим кольором, що поєднує в собі властивості червоного і фіолетового, коло замикається.

Характерно, при русі по кольірному колу від самого агресивного і найактивнішого – червоного – в сторону помаранчевого і жовтого на зміну відчуттю активності і агресивності приходить наростаюче почуття легкості і радості [6, с. 54]. При просуванні в бік фіолетового і синього поступово збільшується заспокійлива дія. Зелений же колір, що поєднує в собі легкість і жвавість жовтого зі спокоєм і вагою синього, приносить з собою відчуття повного спокою.

При цьому кольори жовто-червоної частини спектра викликають відчуття тепла, а кольори синьо-блакитної частини спектра – холоду. Саме відчуття, а не справжня зміна температури: як показали дослідження, проведені в США, при абсолютно однакових температурах синьої і помаранчевої поверхонь помаранчева поверхня сприймалася піддослідними як більш тепла і при одному погляді на неї (не кажучи вже про «обмацування») у людей частішав пульс, підвищувався артеріальний тиск. Крім того, кольори впливають на сприйняття часу, простору, ваги і смаку. Синьо-блакитні кольори як би збільшують простір, уповільнюють хід часу аж до повної його зупинки і породжують відчуття тяжкості.

Помаранчово-жовті, навпаки, як би наближають предмет до спостерігача, змушують час текти швидше і викликають відчуття легкості. Синій створює відчуття гіркоти, жовтий і зелений підсилюють кислий смак, червоний додає продукту солодкості. І ще відомо, що світлі і темні кольори

сприймаються по-різному: світлі – як більш веселі і легкі, темні – як сумні і важкі. З урахуванням цієї обставини на одному американському заводі вирішили перефарбувати важкі чорні ящики в світло-зелений колір. І не помилилися: після перефарбовування вони стали здаватися робочим легшими [7, с. 46].

Діяльність органу зору може порушувати і інші органи чуття: дотик, слух, смак, нюх. Колірні відчуття можуть також викликати спогади і пов'язані з ними емоції, образи, психічні стани. Все це називають кольірними асоціаціями. Кольорові асоціації можна поділити на кілька великих груп: фізичні, фізіологічні, етичні, емоційні, географічні та ін. У межах кожної групи містяться більш дрібні підрозділи.

Фізичні асоціації:

- а) вагові (легкі, важкі, повітряні, ті, що тиснуть, невагомі,)
- б) температурні (теплі, холодні, гарячі, крижані, пекучі,)
- в) фактурні (м'які, жорсткі, гладкі, колючі, шорсткі, слизькі,)
- г) акустичні (тихі, гучні, глухі, дзвінкі, музичні,)
- д) просторові (виступаючі, відступаючі, глибокі, поверхневі).

Емоційні асоціації:

- а) позитивні (веселі, приємні, бадьорі, жваві, ліричні,)
- б) негативні (сумні, мляві, нудні, трагічні, сентиментальні,)
- в) нейтральні (спокійні, байдужі, врівноважені,).

Майже будь-який прикметник української мови відповідає кольору. Це свідчить про надзвичайну широту і універсальності кольірних асоціацій, про виключно важливе місце, яке вони займають у житті людини незалежно від того, усвідомлює він це чи ні. Шлях утворення кольірних асоціацій подібний до процесу утворення умовних рефлексів. Відчуття та емоції, викликані будь-яким кольором, аналогічні відчуттям, пов'язаних з предметом або явищем, постійно забарвленим в даний колір [8, с. 76]. Очевидно, різні кольори мають неоднакову здатність викликати психічні реакції. Для оцінки цих відмінностей введемо поняття якості асоціацій. До якостей можуть бути віднесені:

- а) однозначність відчуття (тобто визначеність його, повторюваність при різних умовах для одного і того ж індивідуума)
- б) інтенсивність відчуття
- в) стійкість в межах великої групи людей

Якості кольірних асоціацій, а також естетична оцінка кольорів залежать як від об'єктивних властивостей самих кольорів, так і від властивостей суб'єкта, що сприймає. До об'єктивних властивостей кольору відносяться його чистота, яскравість, форма кольірної плями, місце і значення його у візуальній структурі, матеріал і фактура. Властивості суб'єкта, що сприймає можна поділити

на групові та індивідуальні. До перших віднесемо національний чинник (раса, етнічна група), культурні традиції, класову приналежність. До других відносяться вік, стать, культурний рівень, освіту, рід діяльності, особливості нервово-психічного складу суб'єкта [9, с. 41]. Численні дослідження, а також висловлювання художників і поетів дозволяють зробити деякі висновки щодо зв'язку об'єктивних властивостей кольору з реакціями, які вони викликають.

1. Чим чистіше і яскравіше колір, тим чіткіше, інтенсивніше і стійкіше реакція.

2. Складні, малонасичені, середньосвітлі кольори викликають дуже різні (нестійкі) і відносно слабкі реакції.

3. До найбільш однозначним асоціаціям відносяться температурні, вагові та акустичні (найрізноманітніші люди оцінюють ці якості кольору в основному однаково).

4. До найбільш неоднозначних асоціацій відносяться смакові, дотикові, нюхові, емоційні, тобто ті, які пов'язані з більш інтимними переживаннями і з діяльністю біологічних органів почуттів. Тут навіть близькі люди можуть по-різному реагувати на одні і ті ж кольори.

5. Пурпурні кольори навіть в чистому і яскравому вигляді викликають різні реакції. (Це можна пояснити подвійністю їх природи.)

6. Жовті і зелені кольори викликають найбільшу різноманітність асоціацій. (Це відбувається тому, що в даній області спектра око розрізняє найбільшу кількість відтінків.

У природі найбагатше представлені саме ці кольори. Кожен з відтінків жовтого або зеленого пов'язується у свідомості з певним предметом або явищем, звідси і багатство асоціацій.) З точки зору фізіологічного впливу всі кольори і їх поєднання можна розділити на дві основні групи:

А. Прості, чисті, яскраві кольори. Контрастні поєднання.

Б. Складні, малонасичені кольори (розбілені, ламані, зачернені), а також ахроматичні. Нюансні поєднання.

Кольори групи "А" діють як сильні, активні подразники. Вони задовольняють потребам людей зі здоровою, спокійною нервовою системою. До таких суб'єктів відносяться діти, підлітки, молодь, селяни, люди фізичної праці, люди, що володіють кипучим темпераментом і відкритою, прямою натурою. І дійсно, кольори і поєднання такого типу зустрічаються в наступних випадках: в дитячій художній творчості; в молодіжній моді на одяг; в декоративно-прикладному мистецтві народів усієї земної кулі; в самодіяльному «міському фольклорі», творці якого – люди неінтелігентної праці; в мистецтві художників-революціонерів ХХ ст., які ламають канони [10, с. 36].

Кольори групи "Б" скоріше заспокоюють, ніж збуджують; вони викликають складні, неоднозначні емоції, потребують більш тривалого споглядання для їх сприйняття, задовольняють потребу в тонких і вишуканих відчуттях, а така

потреба виникає у суб'єктів досить високого культурного рівня. З усіх цих причин кольорам групи "Б" віддають перевагу люди середнього та похилого віку, інтелігентної праці, люди з втомленою і тонко організованою нервовою системою. Кольори і поєднання даного типу зустрічаються в наступних випадках: в європейському костюмі для середнього та похилого віку; в інтер'єрі міської інтелігенції; в живописі і прикладному мистецтві класів, що йдуть з історичної арени (XVIII ст. рококо, XIX і XX ст.-модерні); в сучасній проєктній графіці і забарвленні переважної більшості архітектурних об'єктів і т. д.

Закономірна картина колірних переваг може тимчасово порушуватися коливаннями моди. Часто в одній і тій же культурі співіснують протилежні типи колориту, задовольняючи одного і того ж споживача. Таким чином, проблема колірних переваг складна і потребує вдумливого і диференційованого підходу. Цікаве для художника явище представляють собою колірні синестезії [11, с. 23]. Не так давно американські психологи провели ряд досліджень, в ході яких з'ясували, що колір в рекламі займає одне з найважливіших місць в той момент, коли людина складає свою думку про продукт. Трохи статистики про залежність реклами від кольору:

- з імовірністю в 60% під впливом кольору людина вирішує, чи варто знайомитися з продуктом докладніше чи ні;

- правильне поєднання кольору може підвищити шанси реклами бути поміченою серед споживачів на 38%;

- правильне поєднання кольору здатне поліпшити сприйняття споживачем рекламного повідомлення на 40%;

- нарешті, колір може навіть підвищити позитивне ставлення до рекламованої продукції на 22%.

Дослідження цікаво. Колірна гамма дійсно впливає на людину, що переглядає рекламу. [12, с. 56] Все питання полягає в тому, що значить грамотна колірна схема у сучасній рекламі? Ну, по-перше, це таке поєднання кольорів, яке не буде дратувати людину. Адже в іншому випадку він постаріється якомога швидше припинити перегляд даної реклами. Нарешті, варто пам'ятати, що колір все-таки повинен привертати увагу людини. Це можна зробити, граючи на контрастах. Наприклад, на контрасті чорного і білого.

Важко переоцінити роль кольору в рекламі. У деяких країнах навіть свого часу вводили колірні обмеження на рекламу алкоголю і сигарет. А десь рекламу даних виробів дозволяли давати тільки в чорно-білому варіанті. Вибір колірного оформлення багато в чому залежить і від позиціонування самого товару. Важливо враховувати і чітко уявляти кінцевого споживача. Наприклад, у випадку реклами дорогих годинників Rolex в журналі Forbes видно, що вони оточені з боків зеленим обведенням (такого розміру, що воно

займає більше місця, ніж все інше на сторінці). Зелений колір – символ спокою. Таким чином, людина, яка вирішила придбати годинник Rolex і справді повинна відчувати себе спокійно. Адже вона уже багато чого домоглася.

Цікава ситуація складається з рожевим кольором. Зазвичай рожевий колір застосовується в рекламі товарів, орієнтованих на жінок. Хтось вважає, що це стереотип, однак деякі вчені сходяться на думці, що жінки спочатку розташовані до рожевого. Як би там не було, рожевий використовується в основному в товарах, де жіноча увага набагато важливіша чоловічої. А іноді і в товарах, орієнтованих виключно на жінок.

За (вже) багаторічну історію реклами, звичайно, з'явилися якісь готові поєднання кольорів, визнані найбільш успішними. Ці поєднання наступні:

- червоний на білому;
- жовтий на чорному;
- зелений на жовтому.
- білий на синьому;
- чорний на жовтому;
- білий на чорному;
- синій на жовтому;
- синій на білому;

Поєднання кольорів в рекламі не тільки здатне привернути увагу до продукту, але може згодом навіть сформувати колірну гамму самого бренду. Колір – це потужний інструмент при рекламі продукту, яким потрібно грамотно розпоряджатися. Для цього треба враховувати, що означає кожен колір з точки зору медицини та психології, як ставляться до певного кольору в конкретній країні, наскільки добре між собою поєднуються кольори, наскільки їх значення відповідають продукту, потенційному покупцеві даного продукту, іміджу компанії і так далі. [13, с. 87]

Кольори в рекламі можуть апелювати до емоцій, містити прихований підтекст, залучати та утримувати увагу, полегшити сприйняття інформації, або, навпаки, ускладнити його. Якщо говорити про вплив на споживача за допомогою кольору, то володіння цими базовими знаннями ще не дає маркетологу ніяких переваг. Адже є ще безліч відтінків і їх поєднань, які сприймаються людьми вже індивідуально, в силу соціальних відмінностей. Розібратися в цьому можливо, застосувавши один з методів якісного маркетингу – метод корекції. Суть його в тому, що за соціальними параметрами людини можна прогнозувати його реакцію на ті чи інші поєднання кольорів. Метод комерційної кольорокорекції використовує не тільки ситуативне сприйняття кольору в залежності від поточних завдань і цільових установок респондентів, а й враховує вікові, статеві, релігійно-психологічні і етнологічні аспекти неусвідомленого і раціоналізованого сприйняття кольорів.

Застосовуючи метод, можна задати параметри і характеристики цільової аудиторії і отримати на

виході основні кольори впливу. І навпаки, маючи певні колірні рішення, можна виявити групу споживачів, які найбільш адекватно реагують на задані кольори. Зараз вже можна «розсекретити» деякі з рецептів успіху групи Danone, в тому числі і тотальне застосування комерційної кольорокорекції в період становлення брендів «Актив», «Даніссімо». [8, с. 76] Спочатку маркетологами Danone була виявлена ніша активних молодих людей, які проводять більшу частину дня в офісі. На той період часу їм ще ніхто не запропонував своїх послуг по вгамуванню легкого почуття голоду в районі 11-ї години дня. У цю нішу і кинулася марка «Даніссімо», використовуючи пляшечки і баночки синьо-червоного кольору.

Синій і червоний кольори найбільш позитивно сприймаються двома цільовими групами – енергійними підлітками періоду статевого дозрівання і молодими людьми, навколо яких стрес. Причому, гормональний бум для організму людини – точно такий же стрес, як і конфлікт з навколишнім світом у підлітка і кар'єрний робочий стрес для молодого фахівця. В результаті колірна гамма багато в чому забезпечила продукту реактивний – не вхід, а зліт – на ринок. Успіх нової торгової марки або продукту в дуже великій мірі залежить від того, як споживач їх сприйме на рівні почуттів, і візуально – перш за все. Прогнозованість цієї реакції, по суті, гарантує майбутній результат. Кольорове рішення ТМ настільки ж важливо, наскільки сильну хвилю уваги воно викличе у цільової аудиторії.

Типова помилка: фірмова палітра не відповідає цінновій ніші, в яку прийшла компанія. Один і той же колір представниками економ-сегмента і преміального класу сприймаються по-різному! Те, що для одних здається бідним, порожнім, для інших є статусним – кольором, на тлі якого вони індивідуальні. До преміальних кольорів відносяться білий, чорний і сірий (зверніть увагу, оформлення більшості бутиків не виходить за рамки цього колірної трикутника). Якщо в цій же палітрі оформити, скажімо, продуктову роздрібну мережу нижнього і середнього цінового сегмента, багато споживачів її просто не помітять, не сприймуть як магазин продуктів. [9, с. 42]

Ігри з кольором доречні і в шоу-бізнесі, де, по суті, вирішуються ті ж завдання, що і в магазині – продати товар, або, ще точніше, образ продукту. У шоу-бізнесі якісні маркетологи працюють дуже активно. За допомогою корекції вони створюють образ виконавця, що викликає найбільш адекватні реакції у споживача, відповідно до іміджевої характеристики артиста. Для ситуацій, коли потрібно екстрено привернути увагу до чогось нового, існує тільки червоний колір. По хвилях сприйняття червоний колір через кришталік ока першим приходить без спотворення. Червоний уособлює не тільки агресію, але і пристрасть, активність. Він ефективно працює як моментальний комунікатор, але підходить тільки

для короткострокових акцій, для «вкидання» товару в свідомість споживачів. Затяжна атака червоного може легко довести людину до стану перезбудження, навіть істерії. Недарма всі тоталітарні режими завжди використовують масив червоного кольору. Є так звані компенсаторні кольору, що забезпечують розрядку емоційної напруги, – окремі для кожної статевовікової групи.

Ребрендинг для компанії – завжди відмінний шанс виправити раніше допущені помилки. Наприклад, змінити або модернізувати невдале колірне рішення. Нові корпоративні кольори не тільки поживляють сприйняття бренду, вони часто змінюють емоційний зміст відносин споживача і компанії. Те ж саме відноситься і до не титульним торговим маркам. [14, с. 55] У перенасиченому сегменті ринку колір допомагає радикально відбудуватися від конкурентів.

Можна взяти колір банки «Кока-кола», пляшки «АкваМінерал» і упаковки індійського чаю (це кольори: червоний, блакитний і жовтий) і уявити собі як складно було б орієнтуватися в супермаркеті, не маючи цих кольорних асоціацій. Керуючись колірною пам'яттю, люди з легкістю орієнтуються в магазині, аптеці, де завгодно. Головне, щоб упаковка була така, що візуально запам'ятовується. Коли виникає нова компанія або велика фірма планує випуск нового продукту, колір торгової марки є одним з найбільш відповідальних маркетингових рішень. На цьому етапі необхідний новий колір, який би дозволив домогтися поставленої мети. Правда, коли справа стосується упаковки торгових марок, фірми вважають за краще не приймати радикальних рішень. Більшість сучасних продуктів ґрунтується на кольорах з колірної палітри. [15, с. 15]

Але, проте, існують в рекламній практиці такі випадки, коли творці продукту намагалися зламати колірні стереотипи. Компанія, що випускає кетчуп і різні соуси-приправи, Heinz вирішила змінити цей стан набутий століттями про колір звичних речей: зелені трави, блакиті небеса і почервоніння кетчупу.

Heinz представила всьому світу зелений кетчуп. Співробітники, відповідальні за просування нового продукту розповідали, що це було шоком для дорослих людей, але не для дітей, оскільки у них немає такої жорсткої асоціативної прив'язки. Новий кетчуп відрізнявся від старого тільки кольором. Смакові особливості такі ж, як у червоного. [16] «Спочатку припускали зробити кетчуп блакитного кольору, проте виробникам здалося, що в яскраво-зеленому більше «кухонної логіки» – помідори бувають червоними і зеленими. У число інгредієнтів був також доданий вітамін С. Ціна на новий продукт була на 20 центів вище, ніж на традиційний червоний Heinz. За рахунок випуску зеленого кетчупу (до серпня 2001 було продано 10 млн. пляшок приправи) компанія Heinz збільшила рівень продажів на 5,4%. Окрилена успіхом, компанія випустила на ринок ще один колірний варіант – пурпурний кетчуп. »[16]

Різні аспекти використовуються в рекламі, щоб вселити довіру до того чи іншого продукту:

1. Якості свіжості, натуральності, іскристості мінеральної води передаються світлим, прозорим бірюзовим кольором.

2. Якості м'якості, ніжності використовуються для реклами дитячого одягу або засобів гігієни.

3. Прохолода, прозорість і чистота – в рекламі алкогольних напоїв.

4. Благородство, аристократичність, ексклюзивність передається в рекламі сигарет, страхових компаній і віскі за допомогою насиченого яскраво-синього кольору.

5. Свобода, пов'язана з відпусткою в південних широтах, куди можна відправитися і на літаках, курортні місця і креми від і для засмаги зв'язуються в нашій уяві з небесно-блакитним кольором.

6. Протест, молодість, свобода виражається блакитним джинсовим кольором в рекламі джинсів і сигарет.

7. Мрія, таємниця, романтика, туга, властиві рекламі фільмів, книг і освітлювальних приладів – все це відбивається в темно-синьому кольорі нічного неба.

Висновки і пропозиції: Вивчення кольору в рекламі має суттєве значення, тому що колір може впливати на людину на фізіологічному і психологічному рівні. Колір може формувати ставлення до продукту або компанії. Здебільшого вся література і статті про вплив кольору має скоріше розважально-пізнавальний, а не науковий характер. Колірна гамма, використана в рекламному повідомленні, не тільки привертає увагу споживача, але також в подальшому може вплинути на колірну складову бренду. Кольори в рекламі викликають у людини на підсвідомому рівні ті чи інші емоції, привертають увагу, але не завжди ця увага виявляється на користь продукту, що визначає взаємодію потенційної цільової аудиторії з компанією, що випускає товар тощо.

Список літератури:

1. Нелюбова М.В. Психология цвета [Электронный ресурс].- Режим доступа :www.psichvet.ru
2. Овсійчук В. Українське малярство Х–XVIII століть. Проблеми кольору [Текст] / В.Овсійчук. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. – 479 с.
3. Расселл Дж. Главные принципы создания успешного рекламного дизайна [Электронный ресурс]: Интернет-проект «Энциклопедия маркетинга» / Дж.Расселл. – URL: www.marketing.spb.ru.
4. Серов Н. Цвет культуры: психология, культурология, физиология [Текст]: научн. издание/ Н.Серов. – СПб.: Речь, 2004. – 672 с.
5. Фирменный цвет [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.elitarium.ru>
6. Франк Я. Дневник дизайнера-маньяка [Текст] / Яна Франк. – К.: Студия Артема Лебедева, 2016. – 254 с.

7. Хан Фред И. Библия рекламы: Бесценный кладёз информации для тех, кто хочет получить максимум от вложений в рекламу [Текст] / Фред И. Хан. – К.: НТ Пресс, 2016. – 672 с.
8. Прищенко С. Функции цвета в системе корпоративной культуры [Текст] / С.Прищенко // Современные проблемы предприятий в условиях глобализации и интернационализации: материалы Международного научно-практического семинара (Польша). – Вроцлав, 2014. – С. 75–81.
9. Пронин С. Рекламная иллюстрация: креативное восприятие. М.: Гранд, 2002. – 416 с.
10. Разумовский Б. С. Искусство рекламы. – Минск: Полымя, 1984.
11. Павловская Е. Дизайн рекламы: поколение NEXT. СПб.: Питер, 2003. Постулат. 2017. – №12 – 320 с.
12. Мокшанцев Р. И. реклама [Текст]: Психология рекламы / Р. И. Мокшанцев. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 264 с.
13. Миронова Л. Цветоведение [Текст] / Л.Миронова. – Мн.: Вышэйшая школа, 1984. – 284 с.
14. Моисеев В.А. «Паблик рилейшнз – средство социальной коммуникации: Теория и практика» [Текст] / Моисеев В.А. – Киев: ДаКор, 2013. – 500 с.
15. Мещанинов А.А. Реклама [Текст]: Образ компании / А.А. Мещанинов. – М., 2001. – 314 с.
16. Progress. Рекламное интернет-агентство. URL: <http://iaprogress.ru/blog/pechatnaia-reklama-preimushchestva-inedostatki>. (Дата обращения: 24.10.2019).

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

V.Yu.Bespeka

*Regular Adjunct of Scientific and Organizational department
National army academy*

COLD WAR PROPAGANDA OF THE USA: TRANSFORMATION OF THE ENEMY IMAGE (1959-1991) (AMERICAN VIEW).

Беспєка В.Ю.

*ад'юнкт штатний науково-організаційного відділу
Національної академії сухопутних військ*

ПРОПАГАНДА США В ПЕРІОД ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ВОРОГА (1959-1991) (АМЕРИКАНСЬКИЙ ПОГЛЯД).

Summary. The analysis of asymmetric threats in past armed confrontations allows for risk assessment in similar situations today. The Cold War of 1946-1991 is no exception, since it is the experience of both sides in applying propaganda influence that is an inexhaustible source for generalizing and predicting those processes around the Russian-Ukrainian conflict that are gradually being defined by modern military and political experts as the "Cold War of the 21st century". The existing publications on the issues outlined in the article in the post-Soviet space are mainly suffering from the orthodoxy of their views. This limits the ability to objectively assess the forms and methods of formation of public opinion in the U.S. on the political enemy after World War II, and therefore impoverishes the knowledge about possible options for our state in the confrontation of this type, and, consequently, the ability to predict the situation. The proposed research attempts to distance oneself from the Soviet and post-Soviet sources of information and on the basis of exclusively American publications highlight the main clichés formed in the information space of the USA concerning the image of the enemy in the person of the USSR.

Аннотація. Аналіз асиметричних загроз у минулих збройних протистояннях дозволяє здійснити оцінку ризиків у подібних ситуаціях сьогодні. Холодна війна 1946-1991 років не є виключенням, оскільки саме досвід застосування пропагандистського впливу обома сторонами у ній є невичерпним джерелом для узагальнення і прогнозування тих процесів довкола російсько-українського конфлікту, які поступово окреслюються сучасними воєнними та політичними експертами як «холодна війна XXI століття». Існуючі на пострадянському просторі публікації за окресленою у статті проблематикою здебільшого сильно страждають на ортодоксальність своїх поглядів. Це обмежує можливість об'єктивно оцінити форми і способи формування громадської думки в США щодо політичного ворога після другої світової війни, а отже збіднює знання щодо можливих варіантів розгортання подій для нашої держави у протистояння такого типу, а, відповідно, можливість прогнозування ситуації. У запропонованому дослідженні зроблено спробу відмежуватись від радянських та пострадянських джерел інформації і на основі виключно американських публікацій виокремити основні кліше сформовані в інформаційному просторі США щодо образу ворога в особі СРСР.

Keywords: Cold War, enemy image, propaganda, red threat, iron curtain.

Ключові слова: Холодна війна, образ ворога, пропаганда, червона загроза, залізна завіса.

Актуальність. Під час аналізу подій на міжнародній арені на початку XXI ст., прослідковуються прояви конфронтації між США та Російською Федерацією. Її політологи та військові фахівці вже охарактеризували як «нова Холодна війна». Постає питання: чого чекати світу у цій ситуації? Певні відповіді на це питання можна знайти спроекціювавши відповідні процеси з досвіду Холодної війни 1946-1991 років на події сьогодення. Актуальність дослідження проблеми зумовлена передусім тим, що фундаментальні роботи з вивчення американського погляду на Холодну війну в Україні майже відсутні. Натомість вітчизняна історіографія (так само, як і в інших пострадянських країнах) перенасичена виданнями радянського періоду, які не тільки не об'єктивно

висвітлюють досліджувані події, але й нерідко вводять в оману щодо реального стану справ.

В наукових колах Сполучених Штатів Америки існує чимала кількість досліджень що розкривають події Холодної війни у різних аспектах її прояву. Американські дослідники нерідко торкалися й питань пропаганди сторін у цьому протиборстві і, зокрема, питань трансформації образу СРСР як ідеологічного противника. Проте ці відомості є розпорошеними. Так, більшість з авторів розглядали це «холодне протистояння» в контексті пропагандистської діяльності американського уряду (Parry-Giles, 1994), (Barsamian, 1992), (Sproule, 1987) або розрізи зовнішньополітичної діяльності США (Entman, 1989), (Gamson, 1992), (Garthoff, 1985). Особливої уваги заслуговує праця американської

авторки L. B. Хольстайн «Framing the enemy: changing u.s. media images of CHINA and the U.S.S.R. at the end of the Cold War», де вона досліджує вплив американських новин на «обрамлення» ворога в свідомості громадян США, шляхом порівняння висвітлення подій в двох комуністичних країнах наприкінці Холодної війни (Holstein, 2002). Спробу дослідити образ ворога СРСР в американських друкованих виданнях зробив інший американський дослідник W. H. Chang (Chang, 1991). Таким чином, історіографічна база за запропонованою темою дає розлогий матеріал для дослідження та авторського узагальнення матеріалів з метою заповнення фрагментарності презентування на пострадянському просторі проблеми американського погляду на процеси формування образу ворога СРСР в США у другій половині ХХ ст.

Мета дослідження: науковий аналіз процесу формування образу ворога в особі СРСР в американському суспільстві в період Холодної війни та виведення його основні тезисів в тогочасному інформаційному просторі.

Для досягнення поставленої мети ставимо перед собою виконання наступних **дослідницьких завдань**: 1) виявити основні тези американської урядової пропаганди про СРСР, спрямованої на формування у громадян країни сталих психологічних установок; 2) з'ясувати «канали передачі» пропагандистської інформації до аудиторії впливу; 3) простежити зворотній зв'язок (реакцію) від американської аудиторії на інформаційно-психологічний вплив.

Методологія. В ході опрацювання інформаційної бази було використано широкий спектр методів дослідження. Зокрема, історико-порівняльний метод, який передбачає використання аналогії, забезпечив можливість порівняти на основі конкретних фактів інтерпретації різними джерелами історичних подій й політичних процесів. Цей метод неабияк допоміг у дослідженні подібності одиничних явищ впливу на аудиторію при відомих загальних рисах пропагандистських форм і способів. Системний підхід дозволив дослідити як пропаганду, так і реакцію населення на неї, як розробку ідеологем, так і її практичне застосування на суспільство США часів Холодної війни. Своєю чергою системно-структурний метод, базуючись на структурному аналізі, зумовив здійснення різнорівневого підходу до елементів системи інформаційного впливу як такого.

Результати і обговорення. В ході Холодної війни сприйняття американським суспільством образу СРСР не було сталим. На нашу думку, це залежало від багатьох чинників: від внутрішньодержавної політики адміністрацій діючих у той чи інший період президентів США, поглядів останніх на зовнішньополітичний курс країни, стану справ на міжнародній політичній арені, процесу ескалації/деескалації збройних

протистоянь у різних точках світу (в першу чергу, в рамках біполярної конфронтації), внутрішні суспільні настрої (від економічного до расового/гендерного питання), впливу культурних революцій по всьому світу тощо.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що процес трансформації «образу ворога» у свідомості широкої американської громадськості проходив за наступною схемою: «все ще ворог» (1959 – 1969 рр.) – «від ворога до партнера» (1969 – 1976 рр.) – «ворог без варіантів» (1977 – 1985 рр.) – «тріумф над ворогом» (1987 – 1991 рр.). Кожен із перелічених етапів видозміни сприйняття американцями, був спричинений низкою подій в країні та за її межами, які тим чи іншим способом формували нові установки у свідомості пересічного громадянина США. Щоб усвідомити винятковість та специфіку вищезазначених періодів, пропонуємо детально зупинитись на розкритті кожного з них.

Перші ознаки зміни структури громадської думки в США про СРСР, вбачаємо у період збігу двох подій: смерть Й. Сталіна та прихід до влади М.Хрущова. Така гіпотеза має право на існування зважаючи на політику «відлиги», що проводив радянський лідер та розвінчування «культу особистості» Й.Сталіна. Внутрішні реформи Радянського союзу у сфері економіки, освіти, свободи слова, викриття злочинів сталінського режиму, репресій, а також суттєве потепління у зовнішній політиці зацікавили американські політикум і ЗМІ. Адже саме М. Хрущов в ході так званих «кухонних дебатів», влітку 1959 р., погодився на взаємні візити та публічні дебати між політичними лідерами наддержав. Цим рішенням керівництво країни Рад привідкрило «залізну завісу» для ЗМІ, а відповідно й для американського суспільства цілому. Висвітлення цієї події в США відбувалось через три основні телевізійні канали, а згодом відобразилось в друкованих виданнях. Так, в рубриці «Тижневий огляд новин» («News of the Week in Review»), в газеті «The New York Times», від 25 липня 1959 р., автор обережно називає зустріч представників протидержавних блоків «...обміном, який підкреслював прірву між Сходом і Заходом, проте мало стосувався основних питань». Вбачалось, що це в більшій мірі політичний трюк СРСР [9]. Водночас, це ж видання вже наступного дня підкреслювало, що «...громадська думка американців здається трохи «розділеною» після радянсько – американських дебатів...» [10]. Подальший візит М. Хрущова у Сполучені Штати став безпрецедентною подією, від самого початку Холодної війни. Подорож «ворога Америки №1», в «країну свободи» за даними американського журналу «Time», висвітлювали близько 5 тисяч журналістів, що на той момент було абсолютним рекордом [11]. Завдяки цій події американські громадяни на власні очі змогли побачити лідера «зловісного комунізму», який в ході візиту давав інтерв'ю, наголошуючи на мирі та роззброєнні, багато посміхався та жартував. Водночас, під час

зустрічей з представниками американського суспільства очільнику СРСР нерідко доводилося відповідати на «гострі» запитання (про втручання СРСР в угорські події, процес десталінізації та ін.). Це стосується і коментування своєї ж фрази, яку він сказав американським дипломатам на прийомі в Кремлі у листопаді 1956 р.: «Чи подобається вам чи ні, але історія на нашому боці. Ми вас закопаємо» [12]. За оцінками очевидців, Хрущову в цілому вдавалося виходити з честю зі складних ситуацій, що відзначали лідери конгресу і члени сенатської комісії у закордонних справах. Зокрема американські урядовці заявили, що глава радянського уряду є «хорошим полемістом» [13]. Аналізуючи стенограми «кухонних дебатів», поведінкові характеристики радянського лідера в ході візиту до США, кількість та склад залучених до висвітлення даних подій ЗМІ та американської аудиторії яку вони в той час охоплювали, можна припустити, що американці хоч і не змінили, але пом'якшили ставлення як до М.Хрущова, так і до людей, що жили в СРСР [14].

Відповідні зміни у внутрішній та зовнішній політиці СРСР не могли пройти і повз розвідувальні структури. У звіті директора ЦРУ від 21 грудня 1961 року про політику «відлиги» говорилося: «...для критично мислячих елементів радянського суспільства – молоді, культурної інтелігенції і навіть молодих членів партії – буквально вся радянська історія поставлена під сумнів, а разом з тим і діяльність теперішніх лідерів у той період...» [15]. Та визнаючи суттєві зміни у відомості радянського суспільства, в тому ж документі американська розвідка підкреслює ворожість радянської системи. Зокрема в цьому ж документі зустрічаємо наступні рядки: «...Лінія «мирного співіснування», зовсім не відкидає радянських експансіоністських цілей, це тактичний рецепт, навіть більш ефективний ніж суміш «ізоляціонізму» і політика «тяжкої руки» сталінських часів...» [16]. Такий відгук ЦРУ дає можливість припустити, що не зважаючи на візуально позитивну картинку керівні кола США все ще відчували війну від Радянського Союзу, із ознаками ворожих намірів.

Яскравими прикладами вірності їх передчуття підтвердили різкі загострення американо – радянських відносин в ході «берлінської» та «карибської» криз. Проте й тут проглядаються певні риси трансформації образу ворога. Зокрема, яскравим прикладом зміни ставлення США до СРСР, є аналіз офіційної риторики американського президента Дж. Кеннеді. Так, у своїй інавгураційній промові він чітко окреслив позицію із захисту «американських цінностей» від будь-яких загроз. «...Кожна держава має знати, - зазначав президент США, що незалежно від того, як вона до нас відноситься добре чи погано, ми заплатимо будь-яку ціну, подолаємо всі негаразди, будь-якого ворога, задля забезпечення виживання та успіху свободи» [17]. Як підтвердження рішучості своїх намірів вже в ході Берлінської

кризи Дж. Кеннеді, розпорядився збільшити кількість американських військ в Європі. Водночас Конгрес США ухвалив резолюцію від 10 жовтня 1962 року, у якій підтверджувались права США на зони відповідальності в Західному Берліні, а також підтверджувалась готовність Америки до рішучих дій у разі загрози втрати цих позицій. Згодом, перебуваючи біля Берлінської стіни, голова Білого дому виголосив наступні слова: «...Безліч людей в світі чи то й справді не розуміють, чи то вдають, що не розуміють, в чому полягає головна суперечність між вільним світом і комуністичним. Нехай вони прийдуть до Берліна. Дехто вважає, що комунізм - це майбутнє людства. Нехай вони прийдуть до Берліна. Деякі, в Європі і в інших місцях, кажуть: з комуністами можна мати справу. Нехай вони прийдуть до Берліна. А є навіть такі, хто говорить: «Це правда, що комунізм - диявольська система, але завдяки їй ми робимо успіхи у власній економіці». Нехай вони прийдуть до Берліна» [18].

Незмінно суворою та твердою по відношенню до СРСР лишалася позиція Дж. Кеннеді і в ході іншої кризи - «карибської». Як підтвердження наведемо слова із його звернення до нації, яке транслювалося по всій країні всіма можливими ЗМІ, зокрема, у ньому є наступні рядки: «...Політика нашої країни повинна розглядати будь-яку ядерну ракету, запущену з Куби проти будь-якої країни в Західній півкулі, як напад Радянського Союзу на Сполучені Штати, що вимагає повного удару у відповідь ...» [19].

Подібного змісту виступи офіційного Вашингтону, у періоду «карибського» конфлікту, з одного боку закріплювали у американців чітке розуміння «ворожого» ставлення до Радянського союзу. А з іншого похитнули їх віру в невразливість США - адже сам факт того, що радянські ракети з ядерними боеголовками, були таємно розміщені в безпосередній близькості до їх домівок, в багатьох викликав панічні настрої. Підтвердження цього висновку знаходимо у результатах соціопитувань, які говорять, що люди відкрито заявляли про страх перед ядерною війною [20].

Реагуючи на морально-психологічний настрій громадян по відношенню до СРСР, після «гарячої» фази «кубинського» питання та задля нормалізації ситуації в суспільстві, Дж. Кеннеді був змушений неодноразово публічно наголошувати, що саме «...мир, а не війна - є необхідною раціональною метою для раціональної людини», а «...тотальна війна – це ірраціональна політична альтернатива» [21]. Більше того, він доручив американському уряду реалізувати низку ініціатив з налагодження позитивних відносин з СРСР.

Однією з таких ініціатив була політика «гнучкого реагування», яка змінила попередні агресивні за змістом доктрини «відкидання комунізму» та «широкомасштабної відплати». Це дало можливість президенту США дещо гнучкіше реагувати на різні типи можливих зовнішніх загроз та нападів. Так, на відміну від попередніх програм не обов'язково на кожний напад висувався

«аргумент» ядерного удару. Зокрема при збройному нападі противника (без раптового застосування ядерної зброї), вводився в дію, так званий, «ступеневий план».

Він розкривав три варіанти реагування США на загрозу: «1) «Безпосередня оборона» («Direct Defense») – мав реалізуватись при застосуванні звичайних видів зброї з метою стримування ворога і запобігання досягненню ним цілей.

2) «Помірквана ескалація» («Deliberate Escalation») — спроба продуманого використання звичайних військових засобів для впливу на конфлікт. При недостатній ефективності звичайних засобів збройного протистояння розглядалось застосування тактичної ядерної зброї. Такі дії повинні були змусити противника відчувати невпевненість та замислитись над тим чи переважають військові здобутки витрачені на їх реалізацію ресурси.

3) «Загальна ядерна відповідь» («General Nuclear Response») — миттєве загальне використання стратегічної ядерної зброї як попереджу вального акту чи реагування на певні події, що відбулись (перший удар чи удар у відповідь) за умов розширення конфлікту» [22].

У рамках деескалації американо – радянської напруги можна розглядати й підписаний Московський договір, у серпні 1963 р., між Великою Британією, СРСР та США «Про заборону випробувань ядерної зброї у трьох середовищах — у атмосфері, у космосі та під водою». В тому ж році встановлено пряму телефонну лінію між Вашингтоном та Москвою для «...вирішення питань підвищеної державної ваги...» [23].

Після вбивства президента Дж. Кеннеді, його пост зайняв віце-президент США Л. Джонсон. Показовим є те, що на президентських виборах він переміг відомого антикомуніста Б. Голдуотера. Не зважаючи на те, що у 1964 р. його популярність була дуже високою (набрав безпрецедентну кількість голосів з 1820 р. (61% голосів, або 43 млн. чоловік)) [24], підтримка Л. Джонсона суттєво послабилася, після 1965 року. Причиною цього насамперед було наростаюче негативне ставлення населення США до війни у В'єтнамі. Одночасно підтримуючи такі гасла, як «боротьба з експансією комунізму» та «захист свободи», американське суспільство розділилось на дві, так би мовити, субкультури «яструби» та «противники війни». Якщо перші свято вірили у боротьбу зі світовим комунізмом, то прихильники другої сторони різко засуджували воєнні дії, як такі. Цікавим є те, що до «противників війни», крім молоді та студентів, вперше почали долучатися ветерани конфлікту. У 1969 р. «G and CC» провело опитування. В анкеті потрібно було погодитись або ні з наступним твердженням: «Війна у В'єтнамі більше ніж помилка, вона фундаментально неправильна та аморальна». Результати показали, що близько 51 % населення погодилося з таким формулюванням [25]. Враховуючи дані цього опитування приходимо до висновку, що погляди американців на війну у

В'єтнамі вперше з часів початку Холодної війни поставили під сумнів єдність у поглядах на зовнішню політику між населенням та політичними лідерами країни. Варто підкреслити, що саме в цей час з'являються так звані «ревізіоністичні» наукові роботи, що висловлюють думку протилежну до «ортодоксального» перебігу Холодної війни, чим суттєво змінюють погляди значної кількості американців на ставлення до СРСР в позитивну сторону [26].

Та незважаючи на внутрішні зміни, значна частина громадян США все ж дуже опікувалася збереженням таких дорогих для себе, американських цінностей, прав та свобод. Тому не вважала за потрібне поспішати змінювати свого негативного налаштування по відношенню до авторитарного комуністичного режиму. На це все ще впливала зовнішня політика самого Радянського Союзу. Так, не могли лишатися не поміченими американцями жорстокі дії СРСР по відношенню до Польщі та Угорщини в 1956 р., а будівництво «Берлінської стіни» та «Карібська криза» були ще занадто свіжими в пам'яті жителів США. Наступне після вищезазначених подій сумнозвісне вторгнення радянських військ у Чехословаччину 1968 р., остаточно розвіяло сумніви навіть лояльно налаштованих верств населення. Цікавою з цієї точки зору є робота А. Улама, «Dangerous Relations: The Soviet Union in World Politics, 1972- 1982», у якій серед іншого зазначалося: «вторгнення в Чехословаччину в серпні 1968 року знищило три головні міфи про Організацію Варшавського договору та СРСР, що на той час популяризувались в суспільстві: по-перше, Радянський Союз більше ніколи не нападе на своїх союзників, як це було в 1956 році, коли проти угорців були спрямовані сім російських дивізій, а проти чехів росіяни відправили їх як мінімум 18. По-друге, росіяни не могли розраховувати на те, що країни - сателіти підтримають такий акт агресії. Принаймні дві польські дивізії і штаб двох східнонімецьких дивізій, а також угорські та болгарські контингенти приєдналися до чеського вторгнення. По-третє Радянське вище командування ніколи не зможе досягнути елементу несподіванки в будь-яких масштабних військових операціях, що вимагають координації зі своїми союзниками по ОВД. Намір вторгнутися було замасковано під низкою спільних військових навчань навесні. А вже до початку серпня Варшавський договір зосередив навколо Чехословаччини близько 400 тис. військовослужбовців. Висновок: СРСР не можна довіряти» [27]. Агресивна політика СРСР по відношенню до своїх повоєнних сателітів на фоні нарощування темпів гонки озброєнь, а також збільшенням фінансування армії поступово закріплювали у свідомості пересічних громадян Америки сприйняття країни Рад, як «все ще ворога».

Найбільшого прогресу трансформація «образу ворога», зазнала за так званого періоду «розрядки». У мешканців США цей час асоціюється, в першу

чергу з адміністрацією президента Р. Ніксона. Курс на певні «партнерські відносини» 37-й президент США оголосив ще у своєму першому зверненні до нації під час інавгурації. На підтвердження наведемо рядки з тексту його промови: «... після періоду конфліктів ми вступаємо в еру переговорів. Нехай всі народи знають, що при цій адміністрації наші двері будуть відкритими для загалу. Ми шукаємо відкритого світу - відкритого для ідей, для обміну товарами і людьми - світу, в якому немає жодної людини, що живе в гнітючій ізоляції...» [28]. Ймовірно новий президент прагнув знову об'єднати, розділених на два табори американців навколо єдиної зовнішньополітичної мети. Оскільки, війна у В'єтнамі ще тривала, він пообіцяв її завершити. Але за умови, що США вийде з неї «великою державою», яка «не кидає своїх друзів, що також сповідують цінності свободи...» [28].

Позицію президента щодо необхідності перегляду геополітичних відносин тоді підтримав і держсекретар США Г. Кіссінджер, наголосивши, що напруга біполярного протистояння перешкоджала довірі людей до політикуму: «Мабуть, найважливіше для Сполучених Штатів питання, - зазначав він, - наше безперечне стратегічне лідерство, послаблялося саме в той час, коли зростав внутрішній опір населення урядовим військовим програмам і відповідна нетерплячість до перерозподілу ресурсів від національної оборони до соціальних вимог. Однак серед усіх цих проблем існувала ще одна важлива константа - тривала надія більшості світу на стабільність і мир, що залежали від здатності зменшити напругу між США та Радянським Союзом (Kissinger 1972, 40-41)» [29].

Смілива ініціатива перетворення «ворога в партнера» вимагала відповідної її популяризації серед населення. Усвідомлюючи, що сталі установки у свідомості американців не так вже й легко змінити офіційний Вашингтон пом'якшення відносин порівняв з «довгим шляхом» до єдиної мети. Зокрема, Р. Ніксон сформулював це як рух «прийняття кроків» і «просування» таким чином, щоб обидва народи йшли тільки вперед [30]. Виступаючи перед Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй він запропонував СРСР «...піти по новому шляху; брати участь в мирному змаганні, не в накопиченні зброї - а в поширенні прогресу, не в створенні ракет - а в переможній війні з голодом, хворобами і людськими стражданнями як у власних країнах так і в усьому світі» [31].

Як бачимо, вдало оперуючи поняттями співпраці і конкуренції, США все ще показували, що саме їх країна переконує Радянський Союз стати відповідальною наддержавою. Взавши на себе роль «того, хто навчає» Америка одночасно наголошує на своїх лідерських позиціях та вірності американським принципам життя.

Характеризуючи відносини між СРСР та США Р. Ніксон обережно та дипломатично визнавав, що між ними десятиліттями існували конфлікти в

різних областях. В описанні біполярного протистояння спічрайтери президента намагались уникати ворожих тонів. Закономірним є те, що в офіційній риториці того часу з'являються терміни: «ідеологічні противники», «конкуренти», «напружені відносини». У президента перед Конгресом, в березні 1972 року, той чітко розставляє акценти, оперуючи саме цією термінологією: «...Звичайно, це правда, що існують глибокі проблеми, які поділяють нас. Початок процесу порозуміння полягає в тому, щоб визнати їх такими, якими вони є. Ми - ідеологічні противники і залишимося такими. Ми є політичними і військовими конкурентами, тому жоден з нас не може бути байдужий до успіхів інших у будь-якій сфері. Кожен з нас стоїть на чолі групи країн, дружбу з якими ми цінуємо і не готові жертвувати нею заради поліпшення радянсько-американських відносин. У кожного з нас є приголомшлива ядерна сила, створена і призначена для протидії загрозам. Ми обидва проводимо глобальну політику. Якщо не використовувати обережність, це може створити нову напруженість і конфлікти у наших відносинах. Те, що наші народи гостро відчувають майже півстолітню ворожість, зобов'язує нас докласти зусиль, спрямованих на покращення відносин» [32].

Ці слова Р. Ніксон підсилив відповідними справами. Одним з ключових факторів, який вплинув на зміну суспільної думки про «червону загрозу» став візит 37-го президента до комуністичного Китаю, в 1972 році (вперше за 33 роки правління М. Цзе Дуна). Завдяки цій події, багато американських бізнесменів, почало бачити в комуністичних країнах потенційні ринку збуту товарів власного виробництва. Адміністрація президента пішла ще далі у роботі з американо - радянського зближення і вже в травні 1972 р. Р.Ніксон відвідав Москву де підписав ключові угоди між СРСР та США, щодо обмеження стратегічних ядерних озброєнь, а також договір «Про обмеження систем ПРО» [33].

Варто відзначити, що не всі підтримували позицію лідера «вільного світу» і його держсекретаря. Це ми бачимо із публікацій в американських друкованих ЗМІ. Наприклад популярні журнали, публікували вражаючі відомості про кількість зброї кожного типу, на озброєнні наддержав. Ці діаграми підкріплювалися аналітичними матеріалами, в яких детально обговорювалися відносні сили протидіючих сторін. Незважаючи на рух офіційного Вашингтона до зближення з Радянським Союзом, ці порівняння приводили до думки, що в битві за панування, можна й програти. Так, під час інтерв'ю журналу «Time», від 3 серпня 1970 р., про одну з систем озброєння, доктор Дж. С. Фостер (директор з оборонних досліджень і розробок в міністерстві оборони США) не переконував кореспондента щодо переваги Америки в співвідношенні сил стратегічних озброєнь. Після розмови репортер Дж. Стіл написав: «Я впевнений, що немає жодних

сумнівів у розумінні небезпек як для Рад, так і для нас самих в триваючій гонці стратегічних озброєнь. Також немає розбіжностей з приводу надій на вступ в силу угоди про ПРО, щоб приборкати «гонку». Моя точка зору, докторе Фостер, полягає лише в тому, що рівень довіри між країнами збільшується, що дозволяє нам бачити реальну картину сильних та слабких сторін в обох з них. І Совети дійсно мають «вісім футів». Але ж і ми також ...» [34]. Як бачимо, журналіст оцінив рівень сили СРСР і США як рівні. Що на нашу думку, говорить про те, що навіть серед тих, хто не згоден з потенційним успіхом або невдачею переговорів про контроль над озброєннями, існувало загальне розуміння того, що відносини все ще розглядалися як «гонка». І це змагання Сполучені Штати можуть і програти, оскільки суперники стали майже рівними за силою.

Крім журналістів, свою незгоду з політикою президента виказували і його політичні колеги. Так, Міністр оборони М. Лейерд, незважаючи на те, що він був членом адміністрації Р. Ніксона, не поділяв впевненості останнього, щодо рівня довіри до СРСР. Зокрема він підкреслював необхідність підтвердження ідентичного бажання з боку радянських партнерів. Зокрема він зазначав: «...схоже, ми стоїмо на порозі нової ери, в якій розумна і відкрита конкуренція може замінити сили війни. Чи означає «розрядка» перехід в епоху реального співробітництва, переговорів і взаємної вигоди? Або це буде прелюдією до нового і жорстокішого століття міжнародної загрози і насильства? Ми чекаємо певних і, сподіваюся, обнадійливих дій і відповідей від Москви. Поки ми їх не отримаємо, не будемо занадто оптимістичними щодо зменшення міжнародної напруги» [35].

Незважаючи на розбіжності поглядів американського суспільства, саме після імпічменту Р. Ніксона, в 1974 р. (за результатами соціологічних опитувань) було зареєстровано найвищий відсоток американців, що позитивно ставились до СРСР та його громадян, за весь період Холодної війни. Показник становив -45% опитаних[36].

Саме 1974 р. став, на нашу думку, переломним моментом в етапі переходу СРСР від партнера до ворога. Власне, зі зміною президентів, Білий дім поступово почав повертатися до звичної «ворожої» риторики. Такій ситуації сприяли й безпосередні дії СРСР. Підґрунтям для змін, крім військових поразок в Азії, Африці і Латинській Америці, стало розширення торговельних зв'язків між СРСР та європейськими країнами. Підтвердження цим припущенням знаходимо, в доповіді представника ЦРУ «Радянська економічна і технологічна вигода від розрядки» у лютому 1974р. Він наголосив на потенційно-небезпечних тенденціях до яких призводить остання: «...розрядка вже принесла ряд економічних і технологічних переваг Радянського союзу... Якщо вона продовжиться, то ці вигоди будуть накопичуватись. Москва отримає суттєву вигоду, якщо під парасолькою «розрядки» вона отримає можливість заволодіти ключовими

технологіями, що мали відношення до виготовлення озброєння і техніки» [37]. Голоси проти політики «зближення» були зосереджені на недотриманні СРСР «правил розрядки». Запропонована попередньою адміністрацією реконцептуалізація «образу ворога» по відношенню до Радянського Союзу не була підтверджена, оскільки радянська позиція на міжнародній арені не відповідала новим вимогам. Поєднання цих факторів стало перешкодою на шляху до реалізації політики партнерства.

Безперервні виступи республіканської опозиції закликали до відродження ідеї «радянського ворога» і відмови від будь-якого поняття про «радянського товариша». То ж не дивно, що основні елементи «розрядки», такі як обмеження виробництва озброєння, розширення торгівлі, а також обміни технологіями і культурою зберігалися протягом решти 1970-х років, але в той же час стали більш контрольованими.

Зауважимо, що 38-й президент США Дж. Форд, залишив Г.Кіссінджера своїм державним секретарем і до 1977 р. зберігав відповідне до поглядів останнього існування міжнародної системи. На нашу думку, етап трансформації «від партнера до ворога», закінчується зі зміною правлячої верхівки, в 1977 році.

Після приходу до влади у Сполучених штатах Дж. Картера у 1977 році, термін «розрядка» у промовах політичних діячів та на шпальтах ЗМІ з'являвся лише час від часу. Саме тоді, на наш погляд, США остаточно змінили курс до однозначно ворожого у питанні СРСР та лідерства Америки у боротьбі з ним. Про це свідчить і одна з промов 39 - го президента США: «Нам в Америці не потрібно боятися змін. Цінності, на яких була заснована наша нація: особиста свобода, самовизначення, потенціал для реалізації людських свобод. Ми бачимо позитивну оцінку цих демократичних принципів. Це простежується навіть в книгах, що вивозяться контрабандою з тоталітарних країн, на плакатах з країн, які, на нашу думку, були закриті для нашого впливу. З цього моменту наша держава повернула собі особливе місце лідерства у всесвітній боротьбі за права людини. І це зобов'язання, яких ми повинні дотримуватися як вдома, так і за кордоном» [38].

Така риторика швидко знайшла відповідну підтримку в ЗМІ і як наслідок домінуючим в американському дискурсі стало давно знайоме, для американців уявлення про Радянський Союз, як ворога. СРСР частіше зображалися як опортуністи, які скористалися моментальною м'якістю, щоб взяти верх над американцями. На нашу думку, введення радянського контингенту на територію республіки Афганістан стало каталізатором для пробудження призабутих понять «червоної загрози», а також пришвидшило процес трансформації образу СРСР як партнера в непримиримого опонента. Одним з ключових моментів у протистоянні наддержав, стало обрання у 1981 р. на пост президента Сполучених штатів республіканця Р. Рейгана. За

особисту мету той поставив собі «...зробити Америку великою знову...», підняти американський дух єдності [39]. А найбільш дієвим способом, для реалізації цієї ідеї, було повернення Америці реального для громадськості «ворога». У своєму виступі перед національною асоціацією євангелістів США 8 березня 1983 р. Рейган назвав Радянський союз «імперією зла» (а також «Центром Зла в сучасному світі»). Яскравими його словами з цього приводу є наступні: «Спираючись на марксистів - лєніністів, радянські лідери відкрито і публічно проголосили, що вони визнають моральним тільки те, що сприяє світовій революції. Я повинен відзначити, цитую Леніна, їх провідну зірку, який сказав в 1920 році, що вони відкидають все, що виходить з моралі, заснованої на ідеї надприродного - називаючи цим релігію або ідеї, які виходять за межі класової концепції. Мораль повністю підпорядкована інтересам класової боротьби. І моральним є все, що забезпечить знищення старого, віджилого суспільного ладу і згуртування пролетаріату (...) я думаю, що відмова багатьох впливових людей прийняти цей елементарний факт радянської доктрини свідчить про історичне небажання бачити тоталітарну владу, такою яка вона є. Ми бачили це явище в 30-і роки. Ми занадто часто бачимо це і сьогодні» [40]. Цією промовою 40-й президент США, не залишив байдужими нікого, а ярлик «імперія зла» закріпився за СРСР до завершення Холодної війни. Р. Рейган і його оточення не скупилися на епітети для Радянського Союзу та характеристики його дій, як на всередині країни так і зовнішньополітичній арені. Зокрема, на думку американського вченого Р. Іві, характеристики, які застосовувала адміністрація Рейгана в тогочасному дискурсі про СРСР, «чітко окреслювали політичну дійсність останнього в американському середовищі, навіть при відсутності аргументів, що доводили доречність застосування тих чи інших визначень, описів, тверджень» [41].

Цікаво, що саме Р. Іві виділив вісім видів епітетів про СРСР, першого періоду перебування в посаді Р. Рейгана: «1) природна загроза, якої слід боятися так само як темноти; 2) дикі звірі, що полюють на інших; 3) примітивні варвари; 4) бездушні механізми, що нагадують військові машини; 5) злий, безбожний сусід; 6) жорстокі злочинці; 7) сатанинська нація; 8) психічно хворі зі страхами і ворожістю до оточуючих. [41].

Антирадянська робота адміністрації Білого дому дала свої результати. Силу та ефективність американської антикомуністичної пропаганди ми оцінюємо на основі результатів опитувань громадської думки. Хотілось би звернути увагу, що в березні 1981 р., 50 % відсотків опитаних вважали антирадянські заяви президента і його дії помилкою, натомість вже в 1983 році, показники вважаючих СРСР ворогом зросли до 89 % [36].

Не відступив від своїх принципів Р. Рейган і під час другого терміну перебування на посаді Президента. Так для прикладу, ще в ході його

передвиборчої кампанії було сконструйовано рекламний ролик. Величезний ведмідь під звуки барабану продирається крізь хащі, а за кадром його просування супроводжується наступними словами: «В лісі – ведмідь, і деякі люди кажуть, що його важко не помітити, інші ж не бачать його взагалі. Одні кажуть – дикий і небезпечний, інші – він ручний... Чи не доцільніше мати таку ж силу як цей ведмідь, якщо він там все ж таки є». В кінці ролику – фото Р. Рейгана з написом: «Підготовлений до миру» [42].

Підтверджуючи свій успіх у досягненні раніше поставленої мети, обраний повторно очільник США наголосив: «Ці останні 40 років не були легким часом для Заходу або світу. Ви знаєте факти; немає потреби озвучувати історичні записи. Достатньо сказати, що Сполучені Штати не можуть дозволити собі ілюзій щодо норовистості характеру СРСР. Ми не можемо сподіватись, що його ідеологія і мета зміниться. А це передбачає тривалу конкуренцію. Наше завдання: забезпечення конкуренції мирним шляхом. ... Америка знову сильна і наша сила дала нам впевненість у тому, що не буде втрачена справжня можливість для просування свободи і миру» [43].

Підсумковий аналіз соціопитувань і результатів президентських виборів на користь Р. Рейгана, дає підстави обрати 1985 р. за остаточну дату сформованості американської суспільної думки у рамках СРСР - «ворог без варіантів», ми обрали 1985 рік.

Останній етап трансформації «образу ворога» («тріумф над ворогом»), як і перший доцільно, на нашу думку, розкриваючи політичну діяльність американського та радянського лідерів, (М. Горбачова). Саме з останнім, поряд з політикою «рейганівських яструбів», більшість американців пов'язують перемогу США у Холодній війні. Відчуття «перемоги над ворогом» почало з'являтися у американців поступово, із зародженням політики «гласності» та «перестройки». Цій ситуації значно сприяв зовнішньополітичний вектор «нового мислення», який запровадив останній генсек ЦК КПРС. Основні ідеї цього курсу були сформульовані самим М. Горбачовим у його книзі «Перевбудова і нове мислення для нашої країни і для всього світу» (1987 р.). Серед іншого у ній читаємо: «... всі ідеологічні та економічні розбіжності між світовими системами соціалізму і капіталізму повинні відступити перед необхідністю захисту загальнолюдських цінностей. У цьому процесі країни-лідери мають жертвувати своїми інтересами на користь малих країн, загальних цілей світу і розрядки в силу того, що для виживання в ядерному столітті потрібна взаємна добра воля» [44]. Ця заява, забезпечила йому підтримку і в американських ЗМІ.

Від так, в 1987 р. М. Горбачов з'являється на обкладинці журналу «Time», під заголовком «Людина року», а вже в 1989 р. - оголошений людиною десятиліття (як перший радянський

керівник, що провів перші радянські вільні вибори)[45]. Таким чином, остаточно завоював серця та душі американців, адже вперше за всю історію Холодної війни, очільник «імперії зла» закликав світ до сповідування «американських цінностей» свободи.

Не можна недооцінити і роль американського керівництва в перемозі над СРСР. Наступний за Р.Рейганом президент США - Дж. Буш, «вбив останній політичний цвях в труну комунізму». Під час своєї інавгураційної промови чітко окреслив: «Тоталітарна ера проходить, старі ідеї змитають як листя з неживих дерев. Світ, оновлений свободою, здається народився заново, і дні диктаторів добігають кінця» [46].

Як бачимо, ідеї, що уособлювали комунізм та його загрозу, на зламі 80-х та 90-х років більше не лякали американське суспільство. Усі символи «червоної загрози» танули на очах. Так з падінням «Берлінської стіни», а також повалення комуністичних режимів у Польщі та Румунії, зруйнувалося і поняття «залізної завіси». Великий «радянський ведмідь» більше не був сильним та страшним, адже втратив силу із розривом Варшавського договору (липня 1991 р.) А сумнозвісна «червона чума» більше не наступала комуністичною ідеологією на американські принципи та символи свободи, адже сама впроваджувала їх новим курсом «гласності» та «перестройки». Більше того, Комуністична партія в 1990 році втратила монополію на керівництво СРСР. А для американського суспільства це означало беззаперечну перемогу над ворогом. Це відчуття лише посилювалося аж до розпаду Радянського Союзу.

Пригадуючи тогочасні події, а також свої відчуття, пов'язані з перемогою, Дж. Буш в одному з інтерв'ю скаже: «Найбільше, що сталося у світі, в моєму житті, в нашому житті, полягає в наступному: по милості Бога Америка виграла Холодну війну» [47].

Отже, заключний етап трансформації «образу ворога» - є втіленням відчуття повної перемоги в свідомості кожного американця. Таким чином, тріумфальні настрої в США щодо перемоги над СРСР, які розпочались в 1987 р, завершилися разом з колапсом всієї радянської системи в 1991 р.

Отже, у період з 1959 по 1991 р. в американській суспільній думці простежується ототожнювання СРСР з головною зовнішньою загрозою для США. Проте образ ворога протягом близько 30 років не мав чітко окреслених сталих рис, а забарвлювався різними ознаками. Формування останніх залежало в першу чергу постатей очільників Білого дому та дій команди, яку вони проводили до влади, і як наслідок від політики реагування на дії чи бездіяльність Радянського Союзу у певних питаннях міжнародного співіснування. Таким чином політика, яку проводили президенти Сполучених штатів та їх особисте ставлення до процесів, що відбувалися в середині країни, на міжнародній арені, визначали межі та хід кожного з вищезазначених процесів трансформації

противника в особі СРСР. Це дає підстави стверджувати, що пропагандистська компанія розгорнута в США проти СРСР була дієвою і створила можливості забезпечення військово-політичної діяльності держави. Поряд із тим приходимо до висновку, що інформаційно-психологічна кампанія американського уряду у досліджуваному питанні була швидше елементом політики США, аніж зброєю нападу.

Список літератури:

1. Parry-Giles, S. J. (1994). Propaganda, effect, and the Cold War: Gauging the status of America's "war of words." *Political Communication* 11:4, pp. 203-213.
2. Barsamian, D. (1992). *Stenographers to Power: Media and Propaganda*. Monroe, ME: Common Courage Press.
3. Sproule, J. M. (1987). Propaganda studies in American social science: The rise and fall of the critical paradigm. *Quarterly Journal of Speech* 73, pp. 60-78.
4. Entman, R. M. (1989). *Democracy Without Citizens: Media and the Decay of American Politics*. New York: Oxford University Press.
5. Gans, W. A. (1992). *Talking Politics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
6. Garthoff, R.L. (1985). *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*. Washington, DC: The Brookings Institution.
7. Holstein, L. (2002). Framing the Enemy: Changing u.s. Media Images of China and the U.S.S.R. At the End of the Cold War. *ProQuest Information and Learning*, Ann Arbor, USA.
8. Chang, W. H. (1991). Images of the Soviet Union in American newspapers: A content analysis of three newspapers. In Everett E. Dennis, George Gerbner and Yassen N. Zassoursky, eds., *Beyond the Cold War: Soviet and American Media Images*. Newbury Park, CA: Sage, pp. 65-83.
9. "News of the Week in Review", *The New York Times*, July 26, Retrieved from: https://spiderbites.nytimes.com/1959/articles_1959_07_00000.html
10. "Moscow Debate Stirs U.S Public", *The New York Times*, July 27, 1959, Retrieved from: https://spiderbites.nytimes.com/1959/articles_1959_07_00000.html
11. "Better to See Once", *Time*, August 3, 1959
12. "We Will Bury You!", *Time Magazine*, November 26, 1956
13. P.Kengor (Summer 2000). "The Vice President, Secretary of State, and Foreign Policy". *Political Science Quarterly* Vol. 115, No. 2. p. 184
14. "Kitchen debate transcript" (PDF). www.foia.cia.gov. July 24, 1959. Retrieved 2019-05-13
15. NFAC/OPRA Memorandum for director, 21 december 1961, An appraisal of soviet Intentions. In: *CIA's Analysis of the Soviet Union, 1947-1991*. Center for the Study of Intelligence, CIA: Princeton Univ. Press, 2001:71

16. NFAC/OPRA Memorandum for director, 21 december 1961, An appraisal of soviet Intentions. In: CIA's Analysis of the Soviet Union, 1947-1991. Center for the Study of Intelligence, CIA: Princeton Univ. Press, 2001:67-84
17. "John F. Kennedy Quotations: President Kennedy's Inaugural Address, January 20, 1961". Boston Massachusetts: John F. Kennedy Presidential Library and Museum. Retrieved October 17, 2018.
18. John F. Kennedy - "Ich Bin Ein Berliner" Speech, Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=0GKd50lrROc>
19. President Kennedy's address on Cuba in 1962 (FULL), Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=gOGx01iRfcw>
20. Tom W. Smith (Summer, 2003). Trends: The Cuban Missile Crisis and U.S. Public Opinion. The Public Opinion Quarterly Vol. 67, No. 2, pp. 265-293 Published by: Oxford University Press on behalf of the American Association for Public Opinion Research, Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/3521635>
21. Commencement address at american university, Washington, D.C., june 10, 1963, Retrieved from: <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/american-university-19630610>
22. Poole, Walter S (2013), Adapting to Flexible Response, 1960-1968, Washington, DC: Office of the Secretary of Defense, 467 pp.
23. Nuclear Test Ban Treaty, Retrieved from: <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/jfk-in-history/nuclear-test-ban-treaty>
24. McDonald, Michael P. (11 June 2014). "National General Election VEP Turnout Rates, 1789-Present". United States Elections Project. Retrieved 16 November 2016.
25. Berinsky, Adam J. (2001). Public Opinion During The Vietnam War: A Revised Measure Of The Public Will Department of Politics Princeton University, Retrieved from: <http://web.mit.edu/berinsky/www/Vietnam.pdf>
26. Jean M. Zawitoski (1977). Towson University Journal of International Affairs (TJIA).Revisionist Historians Cold War Views volume XI – number 2, Retrieved from: <https://wp.towson.edu/iajournal/journal-issues/issues-between-1970-1979/spring-1977/revisionist-historians-cold-war-views/>
27. Ulam, A.(1983). Dangerous Relations: The Soviet Union in World Politics, 1972- 1982. New York: Oxford University Press.
28. First Inaugural Address of Richard Milhous Nixon monday, january 20, 1969, Retrieved from: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/nixon1.asp
29. Kissinger, H. (10 July 1972). "Briefing Members of Congress on SALT." Department of State Bulletin 67: 37 - 49.
30. Nixon, R. (September 1972). "A Year of Breakthroughs Toward Peace in the World." Department of State Bulletin 66, 289-295.
31. Nixon, R. (16 November 1970) "The World Interest: A Generation of Peace." Department of State Bulletin 63: 601 -605.
32. Nixon, R. (March 1972). "Report to Congress" Department of State Bulletin 66: 314-327.
33. "Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems". Bureau of Arms Control. United States Department of State. 26 May 1972. Retrieved from: <https://2009-2017.state.gov/t/isn/trty/16332.htm>
34. "The Russians are Eight Feet Tall - But So are We." Time, August 3, 1970, 11.
35. Laird, M. (February 1974). "Let's Not Fool Ourselves about U.S.-Soviet Detente." Reader's Digest, 57 - 61.
36. Smith ,T. W. (Summer, 1983)The Polls: American Attitudes Toward the Soviet Union and Communism The Public Opinion Quarterly Vol. 47, No. 2, pp. 277-292
37. ER IR 74-2, Intelligence Report, February 1974, SovietEconomic and Tecnological Benefits from Détente. In: CIA's Analysis of the Soviet Union, 1947-1991. Center for the Study of Intelligence, CIA: Princeton Univ. Press, 2001:197-199. Retrieved from:<http://www.cia.gov/csi/books/princeton/index.html>.
38. Jimmy Carter, State of the Union Address, 1979. Retrieved from: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-23-1979-state-union-address>
39. Ronald Reagan's Classic 1980 Campaign Poster Challenges Voters, "Let's Make America Great Again", Retrieved from: <https://www.iagreetosee.com/portfolio/make-america-great-again/>
40. "Ronald Reagan, Address to the National Association of Evangelicals ("Evil Empire Speech")". Voices of Democracy: The U.S. Oratory Project. University of Maryland, College Park. March 8, 1983. Retrieved April 19, 2015.
41. Robert L.Ivie (1984)"Metaphor and Campaign '84: Strategic Options on Foreign Policy Issues," pp. 89-105
42. Ronald Reagan - "Prepared for Peace" (Political Ad, 1984), Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=KJdDdEa9uXU>
43. Reagan, R. (December 1985) ."The Geneva Summit Meeting: A Measure of Progress." Vital Speeches, 52:130 - 132.
44. Горбачев М. С. Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира,- Москва, Политиздат, 1988.- 271 с., Retrieved from:<https://www.uio.no/studier/emner/hf/ilos/RUS2504/v14/Gorbatsjov.pdf>
45. Mikhail Gorbachev, Man of the Year , Jan. 4, 1988. Retrieved from:<http://content.time.com/time/covers/0,16641,19880104,00.html>
46. George H. W. Bush: Inaugural Address". Retrieved from: Bushlibrary.tamu.edu. Archived from the original on April 20, 2004.
47. Джордж Буш о победе США в холодной войне - 28.01.1992, Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=w5zYRBzL4y0>

Horodniak Y.P.

*a third-year graduate student
of the Department of International Relations and Social Sciences,
Faculty of Humanities and Pedagogy of the
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

PRESS OF THE UKRAINIAN DIASPORA OF CANADA, POLAND AND CZECHOSLOVAKIA ON THE EVENTS OF 1932 IN THE USSR

Городняк Я.П.

*аспірантка 3 року навчання
кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
гуманітарно-педагогічного факультету*

Національного університету біоресурсів і природокористування України

ПРЕСА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ КАНАДИ, ПОЛЬЩІ ТА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПРО ПОДІЇ В УСРР У 1932 Р.

Summary. The purpose of this article is to analyze the events in Soviet Ukraine in 1932 and to trace exactly how the Ukrainian diaspora in Canada, Poland and Czechoslovakia covered these events on the pages of their newspapers. The Soviet party leadership governed by Stalin denied and concealed the truth about the Holodomor. Ukrainian historians were able to write about it only after Ukraine gained its independence. From the 1990s until 2006, researchers worked out and systematized documents proving the Holodomor crime as a genocide. The scientific novelty is that for the first time an analysis of publications in the press of the Ukrainian diaspora of Czechoslovakia, Canada and Poland in 1932 was carried out.

The famine became a tool for committing genocide of Ukrainians, and the main purpose of it was to subdue the Ukrainian SSR, in particular peasants, who opposed the grain procurement plans and collectivization. Ukrainians tried to resist the seizure of all the food started by the Soviet authorities. They rebelled, fled the starving territories, crossing the Zbruch River. Articles about the Holodomor, escapes, and resistance were published in newspapers in diaspora. Sources for writing these reports were testimonies of those Ukrainians who managed to escape, Soviet newspapers, descriptions of foreign journalists who traveled across the USSR. Reports in the *Novyi Shliakh* (Canada), *Ukrainskyi Polos* (Poland), and *Vistnyk* (Czechoslovakia) newspapers in 1932, which reflect events in Soviet Ukraine, were researched. These publications confirm once again that the Holodomor was no secret. Unfortunately, at that time, it was profitable for world leaders to turn a blind eye to the genocide of Ukrainians and to establish strong diplomatic relations with the USSR.

Анотація. Мета цієї статті: проаналізувати події в радянській Україні у 1932 р. та прослідкувати, як саме українська діаспора у Канаді, Польщі та Чехословаччині висвітлювала їх на сторінках своїх газет. Радянське партійне керівництво на чолі з Й. Сталіним заперечувало та приховувало правду про Голодомор. Українські історики отримали можливість писати про ці події лише після здобуття Україною незалежності. З 1990-х рр. і до 2006 р. дослідники опрацьовували та систематизовували документи, що доводять злочин Голодомору як геноциду. Наукова новизна полягає у тому, що вперше здійснено аналіз публікацій у пресі української діаспори Чехословаччини, Канади та Польщі за 1932 р.

Голод став інструментом здійснення геноциду українців, основною метою якого було упокорити УСРР, зокрема селян, які чинили спротив планам хлібозаготівель та колективізації. Українці намагались протистояти вилученням усього продовольства, які розпочала радянська влада: піднімали повстання, втікали з голодуючих територій, перепливаючи р. Збруч. Статті про Голодомор, втечі та спротив публікувались у часописах діаспори. Джерелами для написання таких повідомлень були свідчення тих українців, кому вдалося втекти, радянські газети, описи іноземних журналістів, які подорожували по СРСР. У статті досліджено повідомлення в газетах «Новий шлях» (Канада), «Український голос» (Польща), «Вістник» (Чехословаччина) за 1932 рік, у яких відображено події в радянській Україні. Подібні публікації вкотре підтверджують, що Голодомор не був таємницею. Та, на жаль, світовим лідерам на той час було вигідно закрити очі на геноцид українців і встановити міцні дипломатичні стосунки з СРСР.

Keywords: *Holodomor, Ukrainian diaspora, genocide, rebellions, Novyi Shliakh, Ukrainskyi Holos.*

Ключові слова: *Голодомор, українська діаспора, геноцид, повстання, «Новий шлях», «Український голос».*

Постановка проблеми. Комуністична партійна верхівка на чолі з Сталіним приховувала злочин геноциду проти української нації, була розроблена ціла система для дезінформації світової громадськості. Та не дивлячись на це, часописи української діаспори, а також деякі іноземні кореспонденти, які їздили територією Української

Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), намагались донести правду до міжнародної спільноти. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Преса – одне з історичних джерел, яке довгий час не досліджували історики, вважаючи не достатньо надійним чи занадто суб'єктивним. Не досліджені раніше аспекти: праць про пресу діаспори в роки

Голодомору досить мало навіть зараз, лише деякі аспекти висвітлені в окремих наукових статтях Олени Ковальчук [1] чи в монографії Ярослава Папуги [2]. Тому мета даної роботи: проаналізувати події в радянській Україні у 1932 р. та прослідкувати, як саме українська діаспора у Канаді, Польщі та Чехословаччині висвітлювала їх на сторінках своїх газет.

Виклад основного матеріалу. Перші статті у Канаді про ситуацію в Україні з'явилися ще у січні 1932 р. [3]. Преса публікувала все більше повідомлень про національне повстання. Невдоволення сталінською політикою українського селянства провокувало постійний страх за владу. Окрім часописів у Канаді, українська діаспора мала свою газету і у Польщі, яка не могла ігнорувати події в Україні. Ще у лютому 1932 р. на сторінках «Українського голосу» було зроблено детальний опис саботажу українських селян Новомиргородського району (нині Кіровоградська область) плану хлібозаготівель. Таку інформацію опублікували у «Пролетарській правді» (офіційний друкований орган Київського окружного і міського комітету КП(б)У, обласної та міської Рад депутатів), радянська влада звинувачувала заможніших селян («куркулів» за мірками більшовиків) у саботажі здачі зерна. У статті зафіксовані навіть конкретні прізвища буксирників-активістів, що були направлені у села цього району для пограбування селян: Способнов та Алябев. За даними «Пролетарської правди» одноосібники здали лише: 19% в с. Захиті, 36% – у Мартоноші, 43% – у Канежі, 51% – у Шпаківці [4]. Особлива увага зверталась на те, що у невиконанні плану винне місцеве партійне керівництво, яке не могло належним чином організувати конфіскації та повторне молотіння, інколи навіть самі голови колгоспів виступали проти.

Однією з форм спротиву здачі зерна та примусовому вступу у колгоспи стали масові втечі селян за р. Збруч. У статті «Образки життя на Радянській Україні» [5] згадувалось, що більшовики на кордоні ставили шибениці: чи то, щоб залякати селян, а можливо і для покарання втікачів. Один українець, канадський громадянин, протягом 10 днів подорожував Харківщиною та Полтавщиною і описував голих худих голодних селян. Крім того в статті розповідалось про життя жінки, яка отримала клеймо «куркульки» і була змушена втікати з трьома дітьми. Перед тим у неї забрали будинок, землю та продовольство, щораз накладаючи більші податки. Окрім газет української діаспори на Північноамериканському континенті містились замітки про перетини кордону і у часописі Союзу українських емігрантських організацій у ЧСР «Вістник». У березні 1932 р. було опубліковано допис «Чому втікають з Радянщини?» [6]. Автор статті Микола Ніцкевич. Слід звернути увагу на цю постать. Микола був активним учасником націоналістичного руху, саме у 1931 – 1936 рр.

проявив себе у публіцистиці, його статті з'являлись і у інших газетах, наприклад, «Розбудова нації», «Самостійна думка», «Свобода», «Новий шлях», «Українське слово» [7, с. 217]. Основним своїм завданням автор вважав створення ідеологічних засад для формування неподільної української нації та, згодом, власної держави. Тому постійно слідкував за подіями, які мали місце на території Радянської України. У своїй статті він вирішив пояснити в чому ж причина цих масових втеч і хто в цьому винен. М. Ніцкевич звернув увагу, що не все так добре в СРСР, як описували прихильники радянської влади та більшовицькі газети. Селяни не могли вільно розпоряджатись вирощеними продуктами, зібраним урожаєм, усе треба було продавати державі за «твердими цінами». Ті, хто не хотів або не міг віддати оголошувався «куркулем». Таких «куркулів» виселяли з будинків, позбавляли громадянських прав і відправляли у заслання. Сама ж радянська преса неодноразово наводила приклади, коли конфісковане зерно псувалось на зсипних пунктах, у той же час селяни вже голодували. Тому українці і приймали рішення, що краще ризикнути і втекти, аніж і далі перетворюватись на рабів або бути ув'язненим. Окрім селян виїжджали і дипломовані запрошені фахівці, які почали отримувати меншу зарплату, не хотіли брати участь в новоствореному русі «ударних бригад чужинних фахівців». Але такі спеціалісти спокійно покидали СРСР, маючи закордонний паспорт і гарантовані своєю державою права, а не втікаючи вночі під обстрілом.

Окрему групу повідомлень становили статті, у яких описувався початок голоду в Україні. За листами з радянської України, можна стверджувати, що голодували вже навіть у лютому 1932 р. Основною причиною були накладені непосильні штрафи: «Після того, як змолотив, наклали 200 пуд. хліба, 40 пуд. картоплі, а за те, що не в час вивіз бо не було 200 пудів накладено штрафу тисячу карбов., що я не міг виконати за це нас вигнали з хати, не давши нічого...» [8]. Інший лист датувався 10 лютого, де також були згадки про голод: «На роботу гонять людей хліба ні в кого ні кусочка нема. Дорогий мій брат я вже два місяці хліба кусочка не маю. За одною картоплею щоб не картопля то треба було б з голоду вмерти...». У цьому ж листі жінка писала, що хліб увесь конфісковують, не лишаючи нічого, а на базарах 1 пуд коштував 50 карбованців. Хто не виконував планів хлібозаготівель, то тих саджали у в'язниці. Авторка зверталась до брата з проханням допомогти їй виїхати з СРСР, адже дійсно масові втечі закордон були не рідкістю. Навіть під страхом смерті українці намагалися виїхати, отримавши шанс на порятунок.

Згодом на сторінках «Нового шляху» та «Українського голосу» [9] було опубліковано передруки повідомлень Вільгельма Штайна (спеціального німецького кореспондента газети «Фосіше цайтунг» у СРСР). Спершу 28 червня було надруковано короткий переклад «Радянська

Україна голодує»^[10], зроблений Українською пресою службою. Окрім описів продажу селянами своїх пожитків, журналіст намагався проаналізувати «класове» походження цих людей, наприклад, наголошував, що це члени колгоспів, а не куркулі. 19 липня 1932 р. було опубліковано статтю «Україна перед голодом»^[11]. Дане повідомлення являло собою переклад статті того ж журналіста. Штайн писав, що всюди по околицях Запоріжжя і в самому місті багато голодних селян, які просять кусок хліба, залізничні станції переповнені: «Люди масово виїжджають у пошуках роботи, щоб заробити на їжу. Основними напрямками порятунку стали Крим, Урал або просто великі міста, де можна було влаштуватись на заводи та фабрики», а також про Москву: «Москва не уявляє собою нічого надзвичайного під оглядом прохарчування, але для мандруючих Українців вона являється раєм, куди всі прямують»^[12]. Німецький кореспондент звертав увагу, що радянський уряд повинен усунути проблеми з продовольством, а не продовжувати індустріалізацію, лишаючи сільське господарство поза увагою.

Бачили голодуючих селян американські студенти, які їздили у Москву і побували в Україні^[13]. «Цілі села стоять пустою, бо селяне вибираються до міст у надії добути поживи, щоби не згинуть з голоду. Вони переходять із міста до міста і жебрують хліба. Також приводять до міст своїх дітей, яких звичайно лишать на міських вулицях на ласку судби». Студенти, проїжджаючи через Київ, бачили залишених дітей, інколи на них висіли таблички, де пояснювалось, що батьки не хотіли бачити їхньої смерті від голоду. Дійсно масовою стала дитяча безпритульність. Пік її припав на весну 1933 р. За травень 1933 р. у Харкові підібрали 11 тис. 940 дітей. У бараках і дитбудинках перебувало понад 27 тис. дітлахів^[14, с. 563]. Досить часто діти ставали жертвами радянської ідеології, перетворюючись на вірних служителів державі.

Ключовим та одним із найжорстокіших законів 1932–1933 рр. був Закон про п'ять колосків (підписаний 7 серпня 1932 р.), за яким селяни могли розстрілювати на місці за спробу підняти щось з поля або, за пом'якшуючих обставин ув'язнювати на 10 років з повною конфіскацією майна. Інколи люди, навіть під страхом смерті, виходили на поля вночі і намагались щось знайти для своїх родин. Згадка про загрозу розстрілу за збір колосків та видання цього закону з'явилась в «Українському голосі»^[15]. За даними статті, причиною цього закону були розкрадання селянами зерна з транспорту та масові виходи з колективних господарств. Окрім цього, у замітці йшла мова про наростаюче невдоволення населення веденою радянською політикою, навіть комуністи вже не були впевнені, чи правильно було обрано шлях розбудови держави, як приклад наводяться тези Ворошилова на засіданні Політбюро: колективізацію слід зупинити, заборонити ведення

безбожницької кампанії (70 % військовослужбовців були віруючими і така політика негативно впливала на їхні моральні настрої).

Окрім описів українських сіл є і замітки, у яких ідеться про стан міст. Прикладом однієї з них може слугувати стаття від 15 листопада 1932 р. у газеті «Новий час»^[16]. Київський кореспондент «Ассосіейтед Прес» пояснював, що голодувало не лише село, а й робітники у містах: картки на їжу давали лише на державних підприємствах, хліб продають за спекулятивними завищеними цінами (фунт (приблизно 0,4 кг) чорного хліба коштує чотири рублі). Вартість значно зросла, але заробітні платні лишилися такими ж, жителі міст змушені усе віддавати за зерно. Крім того у міста масово почався в'їзд голодних із сіл, які намагались знайти там порятунок від смерті, але з грудня 1932 р. радянська влада ввела паспортний режим. Паспорти селянам не давали, щоб «розвантажити міста від зайвих елементів», тобто перекрити для голодуючих один зі шляхів порятунку.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, преса діаспори була ознайомлена із перебігом подій у підрадянській Україні. Основними джерелами інформування були: листи українців до родичів закордон, депеші іноземних кореспондентів, які подорожували Україною і самі за всім спостерігали, статті у радянських газетах, де публікувались основні нововведені закони. Детально у газетах висвітлювався опір українців радянській владі, масові втечі за р. Збруч та початок голодування населення. Серед найвідоміших часописів української діаспори, у яких містилась інформація про Голодомор та антирадянські повстання слід виділити: «Новий шлях» (Канада), «Український голос» (Польща), «Вістник» (Чехословаччина). Саме вони намагались інформувати українську діаспору з подіями в УСРР, уже з 1933 р. ці ж газети били на сполох та звертали увагу усієї світової громадськості, закликали міжнародну спільноту не встановлювати дружні зв'язки зі Сталіним. Подібні публікації вкотре підтверджують, що Голодомор не був таємницею, і навіть радянський механізм приховування та заперечення не спрацював повною мірою. Та, на жаль, світовим лідерам на той час було вигідно закрити очі на геноцид українців і встановити міцні дипломатичні стосунки з СРСР. Преса діаспори потребує подальшого комплексного історичного аналізу, що дасть можливість встановити рівень поінформованості українців закордоном про події в УСРР.

Список використаних джерел і літератури

1. Ковальчук О. Голодомор 1932 – 1933 рр. в УСРР і українська діаспора Північної Америки: інформативні аспекти. // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. – 2009. – Вип. 15. – С. 377 – 400.
2. Папуга Я. Змова мовчання. Ставлення Заходу до Голодомору. / Ярослав Папуга – Київ, 2018. – 228 с.

3. Неспокій на Радянській Україні. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 2, 14 січня 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 6000-о.

4. Голодна Москва ласа на українську пшеницю. «Український голос», Перемишль (Польща), ч. 6. (629), 21 лютого 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 6372.

5. Образи життя на Радянській Україні. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 3, 21 січня 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 6000-о.

6. Чому втікають з Радянщини? «Вістник», Прага (ЧСР), ч. 9, березень 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 137.

7. Жив'юк А. Між ендеками і більшовиками: Микола Ніцкевич в українському націоналістичному русі 1920 – 1940-х рр. // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2010. – № 2. – С. 212-236.

8. З радянського «раю». «Український голос», Перемишль (Польща), ч. 8. (631), 6 березня 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 6372.

9. По всій Україні. Україна в обличчі голоду. «Український голос», Перемишль (Польща), ч. 25. (648), 24 липня 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 6372.

10. Радянська Україна голодує. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 23, 22 червня 1932 р.

– Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 5998-о.

11. Україна перед голодом. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 26, 19 липня 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 5998-о.

12. По всій Україні. Україна в обличчі голоду. «Український голос», Перемишль (Польща), ч. 25. (648), 24 липня 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 6372.

13. Американські студенти про страхоту голоду на Україні. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 33, 6 вересня 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 5998-о.

14. Марочко В.І. Діти – найчисленніші жертви голодомору // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / С.І. Білокінь, О.М. Веселова, Т.В. Вронська, О.І. Ганжа, В.В. Головка та ін. – Київ, 2003. – С.562 – 568.

15. Що чувати в світі? Совіти. «Український голос», Перемишль (Польща), ч. 29. (655), 28 серпня 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 6372.

16. Україна щораз в тісніших обняттях голоду. «Новий шлях», Едмонтон (Канада), ч. 43, 15 листопада 1932 р. – Центральний державний архів зарубіжної українки. – Бібл. ф. № 3. – Інв. № 5998-о.

Ракхеева Наталья Николаевна

кандидат исторических наук, доцент,

доцент кафедры всемирной, отечественной истории, этнологии и археологии

Северо-Восточный Федеральный университет им. М. К. Аммосова,

г. Якутск

К ПОНИМАНИЮ МИРА СОВРЕМЕННОГО ЭТНОСА

Rakhleeva Natalia

Candidate of sciences in History, Associate Professor,

The department of History, Ethnology and Archeology of

The Ammosov North-Eastern Federal University

ON THE UNDERSTANDING OF MODERN ETHNOS

Аннотация. Статья посвящена проблеме понимания незнакомой культуры, отстоящей не только во временном и пространственном отношении, но и ментально. В самой этнографии принято достигать понимания в изучении культуры именно в непосредственном, во включенном наблюдении, которое остается несмотря на все новшества основным методом в этнографии, так и приравненных к ней позже науках.

Наблюдение этносов остается в прямой зависимости от доверительного отношения этноса к наблюдателю, его внутренней готовности понять культуру, в лоно которого и направляется его взгляд. Также рассматривается существование проблемы внутреннего отчуждения от традиционной культуры в современном мире, как у представителей наблюдаемого этноса, так и у самих наблюдателей в связи с всеобщим образованием, модернизацией всего человеческого общества.

В итоге почти закономерным стал упрощенческий, формульный подход в понимании, интерпретации традиционной культуры как внутри этноса в обращении к своему прошлому, традиционному, так и вне его, в рассмотрении из - вне, при ознакомлении с культурой других этносов. Данное явление дистанционного, отчужденного отношения между субъектами в понимании этнической культуры

обусловлено историческим временем. Связано с существенным изменением менталитета народов в современном мире. В связи с этим показана проблема понимания этнической культуры, от которой сильно зависят результаты исследования.

Abstract. The article takes on the problem of understanding of foreign a culture, which might be further from the person, who want to get acquainted with it, not only in space and time, but also might have differences in mental space. In the field of ethnography (just as in anthropology/cultural anthropology) it is conventional that a researcher should get acquainted with the culture observed first-hand, through immersive experiences. Despite a variety of methods available, direct experience and observation hold its positions as the main methods in ethnography.

The methods' success directly correlates with the attitude of an observer, his/her readiness to understand the observed culture. This leads to the other problem discussed in the article - internal alienation from traditional culture, which affects both observers and ones who are observed due to the global nature of the modern, primarily because of institutionalized education.

As a result, it led to simplification of the understanding of both 'traditional' and 'non-traditional', 'internal' and 'external' cultures; the reduction and unification of ways of understanding cultures. The internal alienation is an inevitable consequence of time hence it is important factor to take into account. The article shows the problems researchers encounter while studying ethnic cultures and how it affects their study results.

Ключевые слова и фразы: воображение, способы коммуникации, мировоззренческая система, традиция, трансляция, язык, менталитет.

Keywords: imagination, communication, worldview, tradition, translation, language, mentality

Постановка проблемы. Актуальность данной проблемы обусловлена самим историческим процессом. В то же время рассматриваемая проблема касается ментального изменения как этносов, так и самих этнографов, дальше по тексту автор будет придерживаться термина этнография, выражая абсолютную солидарность с принципиальной позицией В. Н. Басилова. Владимир Николаевич определил её не только в терминологическом аспекте в дискуссии по этому поводу [2, с.7-16]. Проблема понимания мира этноса выходит за рамки собственно исторического, политологического, социологического, в целом общественного видения, но в то же время не относится исключительно к индивидуальной проблеме, разрешаемой методами психологии. Рассматривая этнические и этнографические проблемы не можем не сослаться на исторические реалии. Этнос прежде всего историко-культурное образование. В историко-культурном этническом и межэтническом процессах есть как стремление к взаимопониманию, так и отчуждение друг от друга, демонстративное указание на эту дистанцию, разделяющих их друг от друга. Актуализация данной проблемы также обусловлена тем, что время от времени появляется у современных этносов никем неожиданное создание разных образов как в самой мировоззренческой системе, так и в её интерпретациях. В целом, в данном явлении проглядывается проблема в понимании этноса. Как выстраивается отношение к незнакомому миру прошлого не только другого этноса, но и своего, по историческим обстоятельствам другого ментально? Какие пути ведут к пониманию мира этносов?

Предполагаем, что только готовность к взаимному принятию и пониманию между наблюдающим и наблюдаемым в самом наблюдении и обеспечивает понимание этнической

культуры как мира, прежде всего отличающегося образами традиционной культуры.

Анализ последних исследований и публикаций

В современном мире неизбежны разного рода вымыслы, трактовки, интерпретации традиционной культуры в определении больше с мистическим характером. Понимание, как все чувства в коммуникативной деятельности человека, проходит сложный путь кристаллизации. В колониальном периоде, когда встречи народов, как этносов, происходили часто и массово, первоначально установки у всех участников были больше основаны на воображаемые образы, исходящих от смешанных чувств ожидания, утверждения, узнавания, удивления, отторжения. В этнографическом наблюдении, да и в целом наблюдении за людьми, как метко заметил

Обручев В. А., было отличие именно в отношении [12, с.5-6]. Он подметил, что Потанин относился к людям “поля” с любовью, а Пржевальский подозрительно [12, с.6]. Именно в этих двух разных, зависящих от установки, личностных качеств, готовности к сотрудничеству, равному партнерству в отношениях и заключена вся суть проблемы понимания мира этноса. Идеальный уровень в понимании этноса такой, когда представители этноса в этнографическом наблюдении полностью доверяют наблюдающему. Хотя такой статус исследователя может быть даже опровергнут, особенно некоторыми этнологами, социо- и культур-антропологами, нежели этнографическим сообществом, которое к этому уровню как раз и стремилось. Этнографы больше опирались на эмпатию, что и помогало им устанавливать отношения взаимного доверия. Отношение могло зависеть и от отличия в предметах, теоретических подходах исследований. Действительно, как отметил

Чеснов Я.В.: «Следы «географической», сугубо умозрительной позиции встречается и

поныне.» [17, с.46]. Алгеброй, формулами, теоретизированием достичь понимание этноса как культуры невозможно. Подход с теоретических высот не характерен для этнографии по определению своего конкретного живого предмета. Она особо с самого зарождения никогда и не претендовала на теорию, ведь теория в догматическом применении зачастую бывает вредна. Весьма скептичен к теории и Стивен Тайлер, говоря даже о запрете применения слова «теория» в изучении народов [9, с.7]. Освоение пусть даже идеально подобранной образовательной программы не гарантирует достижение уровня понимания этноса. Природный дар понимания, сочувствия основанной на сострадании, сопричастности и открытости другой культуре-это то, чему нельзя научиться освоением так называемых компетенций. Этнографы, равно все наблюдатели, кто придерживался философии диалога, никогда не пытались в жизни этносов находить экзотику. О достижении понимания исследователями можно говорить, когда доверие достигает такого уровня, когда наблюдаемый не только доверяет наблюдающему, но и принимает его как самого себя. Как раз видим достижение такого уровня у Л. Г. Моргана среди ирокезов,

В. Н. Чернецова среди манси, Ф. Г. Кашинг у зуны в замечании о них Чесновым Я. В. [17, с.3]. Эти исследователи приняли изучаемый народ сердцем, а не разумом. Внутренняя готовность принять и понять культуру не только другого времени и места, но и другого этноса, как особенного историко-культурного образования, может помочь адекватно понять степень влияния различных факторов как внутри этноса, так и вне его. Речь идет об отношении двух субъектов, двух сознаний, если объяснить такое взаимоотношение по определению М. М. Бахтина в свете философии диалога. Философия диалога разработана в достаточной мере в исследованиях наследия Бахтина философами, культурологами, филологами. Если не было живого диалога и исследователь игнорировал бы знание языка наблюдаемого этноса, столь необходимого в диалоге, то он мог относиться к нему только как к объекту голого изучения. Философия диалога, как и в любом гуманитарном трактате о человеке подходит и для этнографии, познавая другие этносы, человек расширяет свое представление о мире. В то же время как Чеснов В. Я. в своем анализе подчеркивает, что в любой культуре есть загадочность, не до конца раскрываемая: «Что же у нас в итоге? В.С. Библер увидел у Бахтина формулировку целостного видения мира и такого же предмета исследования. В своей целостности предмет всегда не познаваем до конца: в нем остается загадка.» [17, с.9]. Тем не менее, несмотря на различные трудности в межкультурной коммуникации, именно только в диалоге понимание возможно. По мнению Беломоевой О.Г. в историческом отношении межкультурная

практика общения народов нашей страны и есть тому доказательство [3, с.256].

Когда нет внутренней отчужденности у наблюдателя, тогда ослабевает для него и влияние политической конъюнктуры. Постепенно влились в ряды этнографов и представители коренных народов, также те, кто с детства знал среду обитания этносов. Существуют разные мнения по этому поводу, но все - таки заметим, что для этнографии, равно и для этнологии, так и культурной антропологии особо ценен сам наблюдатель со знанием родного языка и традиций культуры своего народа. Этнография всегда была на стороне жизни. Ведь культура не осознается через формулы и теоретические постулаты. Жизнь всегда опережает теорию. Разбирая смену теоретических постулатов, поиск и апробирование новых концепций Алаев Л.Б. подчеркнул, что «при любых общественных трансформациях переворот в системе ценностей, установок, ориентаций играет большую роль...». При этом автор подчеркнул, что ставка должна быть сделана на свободного человека от любого диктата [1, с.5-14]. Теоретический посыл в гуманитарных науках не так важен. Суть в самом отношении исследователя к пониманию и сочувствию к изучаемым людям. Рассматриваемые авторы особо ценным считали стремление к пониманию на основе эмпатии.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы Рассматриваемая проблема представляет трансформацию в современном мире. Данный вопрос в этнографии всегда ставился. Собственно говоря, как и каким образом течет тот или иной этнический процесс и подвергается изменениям какого характера есть почти у каждого исследователя.

...Предпринятое особенно начиная с 90-х годов XX века после распада СССР возрождение традиций показало, как у наблюдающих, так и у наблюдаемых народов в трактовках резко наметилось существование и наложение друг на друга уже двух, трех и более мировоззренческих систем в одном и том же поле, внутри одной этнической культуры. В нашей стране для этого времени характерен поиск в интерпретации истории некоего исхода и обретения нулевой позиции после времени унификации, искусственного форматирования советского периода, как у профессионального сообщества, так и в народном видении. В народной интерпретации первоначально после советского тотального забвения традиционное воспринималось в исходном понимании у бывших советских людей как одно почти однородное поле. В этом осознании видна и положительная сторона. Общественное сознание не отрицало огромную дистанцию ментального характера у людей современного и традиционного обществ. В то время этническим обществом был поставлен вопрос возрождения утерянного, а не возврата к язычеству, как многие пытались определить это явление [14]. Немногие адекватно оценили необходимость возрождения

утерянной культуры для самого этноса. Эльвиль Олард Диксон, хорошо зная ситуацию в Туве, писал, что возрождение шаманства есть один из способов выживания малых народов [7, с.122]. Этнографическая литература в раннем постсоветском периоде востребована была как никогда. Тем временем в народной интерпретации прочитанного, узнанного в этнографической литературе постепенно накопились нарративы, указующие на следы массового “школярства”, дидактизма в подходах, приверженности к нахождению общих формул, стереотипности. Интерес публики вызывали более всего трудные для “усвоения” массовым сознанием трудноразрешимые вопросы этногенеза, некоторые спорные вопросы археологии, перманентно дискуссионные и среди профессионального сообщества [2, с.5-8]. Появилось существенное отличие в общественном проявлении оценок советского прошлого. Засоренность сознания общими универсальными советскими идеологическими клише остается и до сегодняшнего дня. После распада СССР ссылки на советское использовались больше в сравнительном контексте, как укор новой власти на закрытие многих социальных программ. В последние же годы чиновниками идеологами советское преподносится как некий образец всего справедливого. Как и в советское время периода глубокого застоя устанавливается атмосфера нарушения принципа свободы слова. Вновь вернулась попытка сохранить идеологический занавес общими формульными установками и опять в тотальном использовании исключительно в пропагандистском ключе. В текущем времени наблюдается новое прочтение советского прошлого, что уже является отдельной темой. Итак, после распада советской военно-индустриальной державы было всем ясно, что чистое поле этнографического наблюдения осталось в прошлом, оно уже давно вышло из статуса “живой лаборатории”. Все научные школы испытывали кризис при переходе от каталогизации народов к изучению того же менталитета: «Но, как бы то ни было, представляется определенным, что дороги назад, к архивной функции социокультурной антропологии как “каталогизатора” народов и регионов, на горизонте пока нет» [15, с.50]. Особенно разительны были перемены в понимании прошлого, самого себя в мире, в отношении к природе. Все сферы общественной жизни после советской индустриализации, изменились как в лучшую, так и в худшую сторону. В этносе, с введением массового образования, уже давно появился субъект с сознанием ответного слежения и активного наблюдения за самим наблюдающим и того текста, что создается по нему. Таким образом появилось другое соотношение позиций. Раньше, в имперское время, наблюдаемый не знал и не понимал язык субъекта, который за ним наблюдал, так и наблюдающий, кроме тех, кто жил подолгу в самом «поле» и считал необходимым знать язык,

оба находились, как «...за стеклянную дверь...» [10, с.16]. После массового образования наблюдаемый уже сам стал активным участником наблюдения, знал цену фиксируемого слова, значение источника информации и свое право знать, где и как будет использоваться данная им информация. Наблюдаемые правы, оставляя себе право усомниться в истинности выводов холодного наблюдения за культурой, особенно за живыми образами.

Степень понимания образов, созданных художественным даром народа больше зависит от знания языка. Если плюс к игнорированию знания языка изучаемого народа добавляется отсутствие живого интереса к нему, то результат равен нулю. Вот эта сторона рассматриваемой проблемы не всегда актуализируется, особенно в последнее время.

Формулирование целей статьи (постановка задачи): Как мы должны понять ту культуру, где изменение коснулись всей мировоззренческой системы. Как сохраняются менталитеты, которые останутся, если даже исчезнут физические различия? Физиолог, анатом, генетик Серж Воронофф писал, что, «...рас, уже, собственно, не существует, а существуют лишь менталитеты: французский, немецкий, итальянский, английский и т. д.» [5, с.104-105]. Что меняется в менталитетах, меняются ли они кардинально? Каким источникам доверять? Как открыть окна в прошлое и на чем строить свой дискурс о нем? К чему может привести предвзятое отношение, основанное на стереотипе неизменного, формульного, когда изменились прежде всего способы трансляции культуры? К примеру, у народов Сибири вся культура основана была, передавалась и сохранялась в основном в вербальных текстах. В современном мире существенные изменения в менталитете коснулись прежде всего воображаемых образов, связанных с вопросом трансмиссии, какая дана в определении Рене Генон [6, с.508]. Если трансмиссия исчезла из бытия вслед за отсутствием веры в неё, то изменения на иной основе в менталитете породили другие смыслы, расставляя акценты иначе. Есть ли переходный этап, на какой почве эти изменения появляются? В связи с этим обстоятельством ставится цель разобраться в проблеме понимания этнической культуры в современном мире.

Изложение основного материала

Вне рамок статьи оставим весь разноречивый в трактовке, который был на протяжении всей истории изучения религиозного, художественного сознания традиционной этнической культуры. Этническая культура в любом случае изучается в связи с исторической ретроспективой. На переходном этапе от традиционного к индустриальному, технически модернизированному обществу в интерпретации, осмыслении, осознании у осмысливающего субъекта культуры мировоззренческие установки, воображаемые образы начали меняться. Хотя

инерционно пока питались из одного корня веры в иррациональное, в существование небесной божественной силы. Тому подтверждение, хотя бы то, как наступление другой эпохи обозначается именами детей: «Трактор», «Революция» и т. д. [8]. В данном примере дан уравненный физической и стихийной социальной силе титанический автообраз, что, безусловно связана с идеей мессианства [8]. Автообразы могут как понижаться, так и повышаться в зависимости от разных обстоятельств, Чесновым приведен пример о сниженном автообразе. В целом, в них видно, «что народная культура парадоксальна. Ее самописание парадоксально: оно, как в боровичском примере, дает сниженный иронический автообраз. Точнее, не просто образ, а мыслеобраз, в котором имеется намек на хтоническую топоментальность. В данном случае смеховую скабрзность» [17, с.36].

Поиск чего-то парадоксального, тайного, загадочного в народной культуре, читай в этнической культуре, началось уже давно, а для русских дворян XIX века даже собственный народ был подобен сфинксу [10, с.5]. Для них народная культура была представлена как низовая культура. Этнографы писали в основном о народной культуре, которую создал именно народ. Готовность понять народ, достижение им реального понимания «сфинкса» в политической ссылке позволило В.Г. Короленко по всей полноте выразить свою позицию в качестве публициста и не только. Как отметил К. Чуковский: «Русская литература создала высокие образы покорных, послушных, смирившихся, но Короленко как будто целью себе поставил создать галерею бунтующих, несдавшихся, восставших на защиту поправных прав» [18]. Достижение понимания, сочувствия к другому, как к самому себе у Владимира Галактионовича проявлялось уже в детстве: «Это детское воззвание Владимира Короленко о пирожках и копейках есть как бы прообраз «Мултанского дела», «Бытового явления», «Сорочинской трагедии». То же сочувствие угнетенным и слабым, та же конкретность и определительность цели, та же трезвость и здравомысленность в отыскании нужных путей» [18]. Нужно заметить, что в понимании и отношении к людям, равно и к этническому обществу, действительно, как писал Чуковский: «Нет никаких отвлеченных теорий: нужно помочь именно этим людям (двум, трем, десяти) и помочь нужно именно так» [18]. Короленко считал моральным долгом быть нужным, когда вотяков хотели обвинить в ритуальном человеческом жертвоприношении, который они не совершали. Спасла вотяков личная позиция Короленко, сострадательное отношение к народной культуре, также его личный опыт общения с этим народом в качестве политического ссыльного, его принцип сопричастности в наблюдении. Самое главное отличие позиции Короленко в понимании и принятии вотяков как самого себя. Любовь и

принятие жизни по всей её красе и многообразии не давало ему отчуждаться, отгораживаться: «Короленко предоставил тоску и уныние своим сверстникам (Альбову, Надсону), а сам, слишком здоровый и бодрый для тоски и уныния, пошел за свой страх, в одиночку спасать отдельных людей» [18]. Чуковский определил отношение Короленко к делам, за разрешение которых брался, таким образом: «Не к принципам всегда апеллирует Короленко, а к людям, и не принципы защищает, а людей. И если где кого истязают или оскорбляют – Короленко уже здесь. Мултанское дело, «трагедия» в Сорочинцах, голодный год, кишиневский погром, дело Глускера – всюду он с обиженными и всюду говорит свое «j'accuse!». Он отнюдь не спасает человечество, он спасает того или другого отдельного человека. Он не ведет организованной войны, у него нет общего плана кампании, – он партизан: налетит, отобьет у врага двух-трех человек, обреченных на гибель, и удаляется – до новой встречи, до новой стычки...И потому героями этого писателя поистине могут считаться не только «Соколинец» или «Слепой музыкант», а и те семеро вотяков, обвиняемых в ритуальном убийстве, которых он своею судебною речью и своими статьями спас от каторги, после того, как суд дважды выносил им судебный приговор» [18]. Этот вопрос до сих пор остается в Удмуртии болезненным, к нему относятся с большой щепетильностью. Логинова И. В. в историческом сопоставлении, сравнении, в самом тщательном документальном анализе показала отношение российской общественности и власти к мултанскому делу в конце XIX века, а также и в советский, постсоветский периоды [14]. Автор убедительно аргументирует в анализе историографии рассмотрения мултанского дела разными авторами в разные времена. Ею сделан вывод о зависимости почти всех авторов от политической конъюнктуры. При всем безупречном историческом, историографическом, источниковедческом анализе, все - таки автором не обращено внимание на глубину понимания и сострадания со стороны Короленко. Такая задача исследователем и не была поставлена, в диссертации больше обрисован политический фон событий. Правда во все времена большинство людей зависит от политической обстановки, но такая личность как Короленко высказывал то, что велела его совесть. В отличие от бюрократического аппарата в позиции Короленко нет никакой ангажированности и влияния политической конъюнктуры, а есть защита жизни, трепетное отношение к справедливости. Хотя Логинова показала существование разных авторских позиций в историографии вопроса, но в интерпретации их расхождения придерживалась одной линии [14]. Все меньше исследователей обращает внимание на персональные позиции, а также не учитывают тот парадокс советского времени, когда, проблемы советского общества можно было без опаски спроецировать на времена минувшие. Даже в

текущее время, несмотря на использование всемирной сети Интернет, социальных сетей, развитого информационного поля ограничивается свобода слова всякими способами. Может прав был Ю. Л. Левидов, горько определяя суть наступающих перемен в начале XX века, особенно исчезновение публицистики: «Или то, что именовалось в российской словесности «публицистикой». Тогда появлялись мессии, пророки, «жегшие сердца людей», «бывшие в набат» ...Это тоже не нужно новому читателю. Новый гражданин России и прекрасно будет знать свое место, и отчетливо сознавать интересы той группы, которую он представляет. И совсем ему не понадобится в жизни, чтобы кто-то о нем заботился. Эпоха пророков в России прошла» [13]. Короленко был из эпохи пророков. Прав Чуковский, выделяя именно эти качества, характеризуя Короленко: «Сын матери польки и отца украинца, он унаследовал мечтательность и романтичность этих двух самых мечтательных в мире народов. Первые песни, которые он слышал, были «шумки и думки» украинно-польских композиторов; первая пьеса, которую он видел в театре, была польская пьеса; первая книга, которую он прочитал, была польская книга. Все это, по его словам, «ударяло ему в голову, как крепкое вино опьянением романтизма», и, хотя он скоро вступил с этим романтизмом в борьбу, победителем из этой борьбы вышел не он.

На Волге, на Лене, на Лимане, на Дунае и на Украине – всюду он ищет и всюду находит людей, «взыскующих неведомого града», увлеченных (пусть и дикой) мечтой.

Как он умиляется этой экспедицией уральских мечтателей, которые «без языка... поплыли с неведомыми людьми по неведомым морям... а впереди, за этими неведомыми морями их манила чудесная, таинственная, загадочная и чего доброго, пожалуй, даже не существующая Беловодия...» [18].

Существенное отличие воображаемых образов традиционного общества в объяснении мира от объяснений, нарративов, трактовок современного человека сохранялось неравномерно. Основная причина изменений создаваемых образов произошла с разительными переменами реального мира с эпохи модерн. Появилось постепенно полное отсутствие религиозного трепета, демонстративное отрицание бога, а за ним и атрофия самого религиозного чувства. В данной трансформации можно увидеть подмену близких в проявлении чувств. В связи с этим, возможно, мы должны обратить внимание на веру в материальное изменение. Особенно в эпоху революционного пафоса, когда начинается игра в гигантизм, великанов, подтверждаемой видимым изменением, особенно на ранних этапах технической модернизации. Идеология тоже основана на вере, эксплуатации образа будущего. Изучение не только трансформации традиционного, но и постепенного появления неожиданных прочтений как в самом

этносе, так и вне его станет одним из интересных направлений современной этнографии. Ростки этих изменений зафиксированы уже давно, но явные изменения ментального характера появились только, начиная с 20-х г. XX века. Об этом явлении репрессированный Левидов писал: «Голоса мертвых, посмертное влияние потребителей духовных ценностей буржуазной эпохи залегли подсознательным комплексом в психике строителей новой культуры. Но нэп поставил точку. И только теперь наступил момент (он растянется на десятки лет) когда революция сможет приступить к выполнению своей подлинной задачи: организованному упрощению культуры. Надо остановиться на содержании этого тезиса – оно элементарно.

Организованное упрощение культуры означает, во-первых, отведение минимального места в комплексе духовных благ – ценностям высшей расценки: литературе, живописи, музыке... словом, искусству». [13].

На сегодняшнем этапе общества создаются довольно странные на первый взгляд образы в проекции воображения людей современного общества. Если, в современном литературном тексте пустая страница или знак «пи» на всю страницу есть вектор для воображения [11, с.337-379], то в мире традиционного шаманства фигурки зверей и птиц должны были отсылать воображение людей к нужным узнаваемым образам традиционного общества. Эти образы узнаваемы и созвучны той культуре, которая их создала. Они вполне были бы понятны, если бы не наступили столь широкомасштабно разительные перемены с эрой индустриального общества. Если в традиционном шаманстве шаман и его адресат находились в одном континууме, говорили на одном языке, понимали друг друга на одном ментальном уровне, то позднее уже нарушилась эта связь. Постепенно индустриальная среда, массовое образование, профессиональная культура в этнических сообществах формирует людей все больше прибегающих к общепотребительному языку. Для них уже непонятен метафорический язык того же шамана, а также и символическое обозначение многих предметов в шаманских действиях. В нарративе сибирского шаманства сейчас можно читать, слышать разные пересказы на основе причудливой мистики и эзотерики, но без всякой связи со всем остальным миром. Изменение шаманства как социального института и как составной части традиционной культуры связаны с изменением менталитета современных людей. Чем больше времени отделяет нас от времени традиционного общества, тем больше наступает разрыв между культурами традиционного и модернизированного обществ. Об этом же Левидов писал: «Во-вторых, максимальное удешевление ценностей искусства достигается путем замены (не надо бояться этого слова) суррогатами. В новой России забавной сказкой прозвучит история о том, что была эпоха, когда литература считалась

«святой», «страдательной», а литераторы – «властителями дум». Будущий читатель не станет искать в романах прямого ответа на «проклятые вопросы». Литература займет подлинное место: не поучения и обличения, а развлечения, ничем не отличающегося от любого другого. Сейчас уже чувствуется, что будущая русская литература станет литературой такого широкого, красочного репортажа. Либо увлекательной, сочной авантюрной литературой. Не чтения, с трепетом и благоговением, будет искать читатель, а чтения – занятого, дающего отдых» [13].

Если в бытность ранних этнографических экспедиций видимо пока сохранялась внутренняя цельность этнических культур, связанная с их бытом, с культурным ландшафтом, то в дальнейшем она ушла в самые глубокие слои менталитета. Как раз позднее появляется то, что Чеснов называет эзотеричностью: «Народная культура эзотерична и стремится упрятать генетически важное, сущностное как можно дальше в глубь времен, до которых взгляду исследователей трудно добраться». [17, с.3]. На этапе традиционного общества в наблюдении было еще возможно выстраивание связей между элементами культуры, разумеется структуральный анализ всегда будет применяться, но самой культуре наши изыскания вряд ли помогут. В целом можно констатировать, что, к примеру, возрождение истинного шаманства, возврат всех его традиций, пусть даже в самых лучших намерениях и побуждениях невозможно.

В изучении традиционного общества без подробного описания артефактов прошлого этнографами, особенно советскими в первой половине XX века, понимавшими язык своих информантов и самое главное ментально все еще близких ко времени исчезающей культурной эпохи, многое было бы непонятно. Этнографическое описание шаманского костюма Поповым А. А. отличается подробностью и связностью, где им указано символическое значение каждого предмета на шаманском костюме [16, с.58-65]. Не будем забывать, что традиционный шаманский костюм не только визуально вводит в мир воображаемого путешествия, но прежде всего он необходим самому шаману. Возьмем хотя бы нагрудный предмет в виде бляхи, которая предназначена была служить в мире тьмы не только осветительным прибором, но и спасала шамана от взора существ темного мира, направляя на них лучи света. Фигурки животных и птиц это аватары шамана, которые помогают ему менять облик и приобрести необходимые качества, чтоб преодолеть те или иные препятствия. Для коренных сибиряков шаманское действо пока не является зрелищем и тем более экзотикой. Представляется им тем таинством, где открываются миры, которые сливаются с реальностью и имеют таинственную связь с ней. Сила любого талантливого творения основано на пробуждении воображения. Серж Воронофф, изучавший тайну мозга человека, писал,

что «гениальный писатель- визионер, проникающий в интимный мир бытия: именно в этом величие его творения» [5, с.52]. Сила воздействия шамана очень сильно зависит от понимания языка и культурного кода. То есть для понимания всей философии шаманства нужно погружение в само шаманское видение. Готовность понять без внутреннего отчуждения приведет к пониманию смысла шаманского объяснения мира и принятию мира в той же интерпретации, что и шаман. Подобное адекватное прочтение действий и понимание шаманства как философии, картины мира талантливо представлен в книге писателя, наблюдателя американских индейцев Линн Эндрюс [19].

В индустриальное время с появлением приоритетов в промышленности государство входит уже в «интимное лоно» культуры через образовательные социальные институты, контролируемые рьяно бюрократами. С этого момента язык и культуры национальных меньшинств имеют постоянную отрицательную тенденцию, прежде всего, в потере уникальных в художественном отношении образов.

Век технической модернизации и массового образования с одной стороны людям дал равные возможности, больше сфер, где человек мог реализовать свои индивидуальные способности. С другой стороны, с этими кардинальными изменениями связаны и потеря языка, вместе с ней традиций, целого мира, основанного на срезе воображения, на иных образах.

С вынужденным уходом сказителей, шаманов с культурного пространства этносов резко падает степень понимания художественных образов, созданных воображением людей традиционного общества уже внутри этносов. Трансляция вербальных текстов в общении внутри этноса почти приостановилась. Сейчас уже нигде этнографами не ставится проблема различия культур по их социальной, экономической продвинутости, это поле социологов, политологов, экономистов. Хотя они охотно заходят выявлением этого различия в поле этнографов. В этнографии все-таки является актуальной проблема понимания того, что Чеснов рассматривает как стиль: «В этническом многообразии мы видим теперь прежде всего своеобразие стилей, а не ранжир развитых и не развитых культур. Стиль и есть локальность. В стиле не довлеет общезначимость» [17, с.36].

Хочется особо подчеркнуть об исключительной важности в качестве источников для познания традиционной культуры записи этнографов, фольклористов, знавших язык наблюдаемых народов. Именно для понимания воображаемых образов традиционной культуры, созданных в устном народном творчестве. Эту необходимость всегда подчеркивали все этнографы, кто взыскателен к источникам для научной верификации в этой отрасли знания. В массиве литературы об этносах особо отличаются работы авторов, которые старались изучить язык

наблюдаемых народов, стремясь к адекватному пониманию культуры изучаемого народа. Если этнограф знает язык, то снимается проблема, когда «Культура, перестроенная присутствием этнографа, по своей сути становится сценическим пространством» [17, с.76]. Осознание пути к познанию народа через изучение его языка остается актуальным правилом для этнографии, об этом неоднократно подчеркнуто многими этнографами. Особенно это правило неукоснительно соблюдалось этнографами из бывших политически ссыльных, осознавших необходимость знания языка в изучении этносов, в своем вынужденном пребывании во включенном наблюдении. Его соблюдение, как принципа стало забываться даже самими этнографами. Принципиальное отличие этнографии от других наук, которое как раз и теряет постепенно, было именно в требовании включенного наблюдения с обязательным знанием языка изучаемых народов, что и было альфой и омегой этнографии [4, с.84-85; 2, с.14]. Игнорирование изучения языка может обусловлена размытием этнических границ, потерей родных языков, тем не менее центры притяжения для этнических культур, пусть и в воображении, остаются. Уходя в теоретические дали и выкладывая в прокрустово ложе далеких от реалий этнической культуры категорий, прежде всего забываем, что изучаем людей, а не совокупность молекул. Пример с ихтиологом, что ему не нужно быть рыбой, чтоб понять рыб, этот ироничный пример как раз не подходит для этнографии. Готовность к полному пониманию и есть главная задача этнографа. Чеснов близок к Басилову в своем понимании этнографии. Заостряя внимание на это, приведу следующее определение Чеснова: «Понимание - это и есть мышление, отличающееся от стандартного, формально-логического. Проблемой понимания занимается специальная наука герменевтика. Этнографическая герменевтика - это обязанность понимать, интерпретировать и объяснять институты конкретного общества, не нанося ему вреда. Речь не идет, конечно, о социальных институтах, которые могут быть плохими или устаревшими, но о людях. В этнографическом изучении и в этнологическом объяснении то, чего нельзя помыслить, становится витальным императивом: нельзя помыслить использования результатов исследования во вред людям, давшим информацию» [17, с. 66].

В нашей стране, да и в любом индустриальном отношении продвинутой стране, уже давно действует такой мощный социальный институт, как система образовательных учреждений, размывающая в сознании человека всё этническое, традиционное. В связи с данным обстоятельством, после массового образования в рассмотрении этнических культур поле исследования этнических сообществ качественно изменилось. Встретились в нем наблюдаемый и наблюдающий как уже исторически изменившиеся два субъекта. Они два столетия назад явственно отличались в культурном,

ментальном плане, а теперь во многом были сходны в своих общественных манифестациях. Социальное поведение, мировоззренческие установки оказались узнаваемы друг другу, преобладали в них общие черты. Мировоззренческая система у обоих субъектов опиралась уже на те универсумы, созданные и транслируемые образовательной системой и изменившимися социальными и иными переменами всеобщего характера. В связи с этим и возникла проблема ментального восприятия в этнографическом наблюдении, в методе, который остается все - таки основным в познании этноса. Изменился субъект в объективе этнографического наблюдения, который стал другим во всех отношениях, так и наблюдающий изменился, у него появились уже иные постулаты в научной позиции нежели два века назад.

Выводы из данного исследования и перспективы В обобщении выводов по данной проблеме можно констатировать изменение отношения у самого наблюдателя, речь идет не только о профессиональном сообществе, но всех, кто по времени живет в другом мире, существенно отличающемся от изучаемого мира традиционного общества. Исходя из предложенной рефлексии, приходим к главному выводу, что в этнографическом наблюдении важно вживание, стремление к пониманию, что всегда подчеркивалось в российской этнографии.

В то же время историческое изменение в этническом процессе не обозначает потери самого этноса как предмета наблюдения, также не должно быть подмены одной науки другой с другим предметом изучения и другой теоретической базой. Наиболее определенно и своевременно по этому поводу выразил свою принципиальную позицию о предметном разграничении этнографии и о теоретических и иных подходах Басилов В. Н. [2]. Постановка вопроса Басиловым выходила за рамки терминологической дискуссии, касалась не только именно этнографии, а в целом живого наблюдения, степени понимания, диалога двух сознаний. Справедливость критики со стороны Басилова подтверждается тем, как постепенно растет дистанция между наблюдающим и наблюдаемым, при потере особенно живого интереса, связанного с чувствами. Это качество отличало этнографов того периода этнографии, когда как ныне не отказывались и не заменяли её на этнологию и на антропологию. В итоге потеряно особое отношение к этнографическому наблюдению. Впустив в свои ряды социологов, политологов и культурологов, этнограф, этнолог, теперь больше именуемый как антрополог, хотя и в довольно таинственном заявлении, то ли от физической (биологической), то ли от социальной или ещё какой, частое применение этого определения настолько разбросанное и широкое, что наблюдается полное игнорирование уже самого предмета наблюдения-этноса, с изучения которого и начиналось формирование этой отрасли знания. По этой причине крайне важное значение имеет, особенно в

этнографии, то есть в записи, описании, наблюдении народов способности, личностные качества, чувство внутреннего сочувствия, сопричастности наблюдателя. Особенно важен уровень знания языка.

Любой народ на основе своего этнического языка имеет свою во внутрь адресованную коммуникацию, свой уникальный код понимания внутренних посылов культурного текста. Только сохранение языковой среды обеспечивает адекватное понимание традиционной культуры, способствует установлению преемственности в культурном пространстве. Для этого в образовательной системе место и роль национальных школ должно быть определено и поддержано.

Раз перемены особенно затронули сферу художественного воображения, то можно предположить, что эти изменения связаны с изменением воображаемых образов, также изменениями в коммуникации как у самих народов как на коллективном, так и индивидуальном уровне, в дальнейшем и в профессиональном сообществе.

Очень важно в этнографическом или ином наблюдении за социокультурным явлением отношение к нему. Не каждый человек способен наблюдать за тем или иным социокультурным процессом, увидеть уникальность каждого индивида, быть уважительным к конкретному человеку и социальной группе в наблюдении за людьми, уловить тенденции положительного, так и отрицательного характера в целом во всех изменениях общества. В гуманитарных науках, особенно в науках о культуре народов, то есть в том, что связано больше с воображением человека, то в них, никакой особой методики его познания нет. Нужна только чуткость и внимание наблюдающего, от которого и зависит наблюдение. Если наблюдаем этнос, то он, как наблюдаемое сообщество людей, никуда не исчез как историческое сообщество, таковым он остается и находится в историко-культурном процессе, какие бы изменения в нем не происходили. Из гуманитарных наук в советское время сопротивлялась усиливающейся политике единообразия во всем по сути одна этнография. На современном этапе в области изучения человека в этнической культуре есть тенденция возврата к универсальным схемам. Крен в сторону унификации изменит само наблюдение и отношение между наблюдающим и наблюдаемым. Тогда этнография перестанет стоять на страже многообразия. Тем не менее, мы наблюдаем естественное устремление народов сохранить многоцветие, созданного богами и людьми. Мир, состоящего из уникальных, прежде всего, в художественном представлении отдельных в этническом отношении миров и есть гарантия гармонии на Земле. Создание условий, способствующих сохранению языков и культур в ответственности не только правительств,

общественных и иных организаций, но и каждого гражданина.

Список литературы

1. Алаев Л. Б. Станет ли цивилизационный подход научным методом? // Восток. Афро-азиатские общества: история и современность. 2013. №3. С.5-14.
2. Басилов В. Н. Этнография: есть ли у нее будущее? // Этнографическое обозрение. 1992. №4. С.3-17.
3. Беломоева О. Г. Этнокультура в контексте проблемы диалога культур. - С.253-257. // М. М. Бахтин в современном мире. Материалы VI Международных саранских Бахтинских чтений, посвященных 120-летию со дня рождения ученого. Саранск, 25—26 ноября. 2015 г. / Саранск: Изд-во Мордовского ун-та, 2016. 404 с.
4. Вдовин И. С. В. Г. Богораз - Тан - ученый, писатель, общественный деятель. К 125-летию со дня рождения // Этнографическое обозрение №2. 1991. С.82-92.
5. Воронофф Серж. От кретина к гению (пер. с французского Г. Ноткина). СПб.: «Европейский дом», 2008. 164с.
6. Генон Рене Заметки об инициации. С. 357-616 / Символика креста. М., 2004. 704с.
7. Диксон Олард Эльвиль. Символы сибирского шаманства. М., 2007. 127с.
8. Душечкина Елена. Мессианские тенденции в советской антропонимической практике 1920-х - 1930-х годов. // University of Toronto Academic Electronic Journal in Slavic Studies. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://sites.utoronto.ca/tsq/12/dushechkina12.shtml>. (Дата обращения 1 декабря 2019).
9. Елфимов А. Размышления о судьбах науки. Интервью с известными американскими антропологами: Тайлер С., Маркус, Д., Фишер М. // Этнографическое обозрение 1996. №6. С.3-18
10. Короленко В.Г. История моего современника: Книга третья и четвертая. Переиздание. Якутск: Кн. Изд-во, 1988. 132с.
11. Коупленд Дуглас. Джей под. Текст, роман. (пер. с англ. Е. Мартинкевич). М., 2008. 475с.
12. Крюков В. М. "Тихий, вдумчивый и скромный..." // Сибирская старина. Краеведческий альманах. 1995. №10 (15). С.5-6.
13. Левидов М. Ю. Организованное упрощение культуры. Статья М. Ю. Левидова «Организованное упрощение культуры» была опубликована в 1-й книге журнала «Красная Новь» за январь-февраль 1923 года, Москва-Петроград, редактор журнала А. Воронский. Для сайта подготовлена Валерием Кузнецовым. // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: Современные проблемы. Библиотека им. Елены Евдокимовой

URL: <http://modernproblems.org.ru/hisrory/245-2014-01-19-13-59-18>

14. Логинова И. В. Отношение российской общественности и власти к мултанскому делу в конце XIX в. Нижний Новгород, 2002. // Режим доступа: [Электронный ресурс]. URL:<http://https://www.dissercat.com/content/otnoshenie-rossiiskoi-obshchestvennosti-i-vlasti-k-multanskomu-delu-v-kontse-xix-veka>. (Дата обращения 1 декабря 2019г.)
15. Маркус Д. О социокультурной антропологии США, ее проблемах и перспективах? // Этнографическое обозрение 2005. №2. С.43-55.
16. Попов А. А. Камлания шаманов бывшего Вилюйского округа:(Тексты) / (Материалы по истории религии якутов бывшего Вилюйского округа; ч.III.). Новосибирск.: Наука, 2006. 464с.
17. Чеснов Я. В. Философская антропология народной культуры. М.: Канон + РООИ «Реабилитация», 2014. – 496 с.
18. Чуковский К. И. Владимир Короленко как публицист (текущая позиция) Критические рассказы Часть II // Режим доступа: [Электронный ресурс]. URL:<http://modernproblems.org.ru/memo/203-chukovsky> (Дата обращения 1 декабря 2019)
19. Эндрюс Линн Шаманка. К.: София,1999. 288с.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Kurbanov Sh.E

D.P.S., Prof.,

Valiyeva F.R.

Doctoral candidate

Institute for Pedagogical Innovation,

Retraining and Professional Development of Manager

and Pedagogical Staff of Vocational Education

CONTINUITY IN THE EDUCATION SYSTEM

Abstract. The work presented fills the gap in research on pedagogical sciences and is a kind of attempt to develop mechanisms for horizontal and vertical integration in order to ensure the continuity of the educational process in training.

Keywords: *continuous education, continuity, horizontal and vertical integration*

The concept of continuous education dates back to the 20th century, but its origins date back to the days of ancient philosophers. It is believed that the term "continuing education" was first used in 1968 in the proceedings of the General Conference of UNESCO. Since the mid-1970s, the idea of lifelong learning has been supported in many countries and represents the dominant vector of educational reform. The research was conducted in several directions. First of all, it is necessary to name methodological studies of UNESCO. Equalization of social, cultural and political development of all countries through education. Currently, there are different notions of continuing education¹:

- life-long learning education
- Adult education
- Continuing vocational education and training

Depending on the interpretation of lifelong learning, the concept of vertical and horizontal integration has its own specifics.

Due to the complexity of the content, this problem requires the need for cooperation of pedagogical and other related sectors of science. This paper examines the general hierarchical model of types and types of horizontal and vertical integration of educational structures.

The emerging approaches to understanding the essence of lifelong learning are quite controversial. In some cases, it is identified **with continuous learning**, and they believe that all stages of the learning process are enough to combine to eliminate contradictions and deadlocks at the intersection of levels of education, in others - develop proposals for the addition of new links to the existing public education system.

The central idea of lifelong learning is the category of continuous human development as a subject of activity. The personality is considered as the main subject and object of the system of personnel training, consumer and producer of educational services. Personal development is seen as a continuous process that connects with the principle of developing

learning with a focus on learning and education, not only on learning, but also on transformation. This is the reason for the transition from information to productive learning, from the school of memory to the school of thought, feeling and action.

The purpose of continuous education is the development of personality, as in the periods of its physical and socio-psychological maturation, blossoming and stabilization of vital forces and abilities, as well as in periods of evolutionary development of the body, when the task of compensating for the functions and opportunities that can be eliminated is of paramount importance. So it's time to **learn to learn**.

Continuous education, as a mechanism of expanded spiritual production, is designed to ensure that people constantly learn new economic, socio-political, scientific and technical information, as well as the growth of intellectual and cultural level.

One of the tasks of continuous education is to overcome the technocratic approach, in which a person is considered as a trainee, programmable element of the social system, as an object of various manipulations, which does not have freedom of choice, real possibilities of purposeful education and purposeful implementation.

The meaning of continuity is to constantly meet the evolving educational needs of individuals and societies, in an inclusive, time-bound, individualized pace and orientation, and to provide everyone with opportunities to realize their own educational system.

The main features of lifelong learning are the diversity and flexibility of the means, methods and organizational forms used, fundamentalization, humanism, democratization, humanization, national orientation of education, education, and differentiation of educational processes by direction and content.

Continuing education as a pedagogical system is a holistic set of ways, means, means and forms of acquiring, deepening and expanding general education, social maturity and professional competence.

¹ Education: A hidden treasure. Report of the International Commission on Education for the

Twenty-first Century submitted by UNESCO. Paris, 1997.

The interrelation of its components, their mutual subordination by levels and coordination by direction and purpose, ensuring the relations of **interaction** between them turns this combination into a **single system of** permanent development of each person, while giving it **a quality of continuity**.

Therefore, in order to achieve the goals of continuing education, it is necessary to be **open, flexible** and variable in the content of general and **vocational education in accordance with the** dynamics of the needs of social and individual human practice. At all levels and in all substructures of continuing education, it is necessary to ensure the development of education, upbringing and development based on the creative activity of the individual as a prerequisite for his or her self-development. From this perspective, the content of continuing education should be considered and **internal consistency and continuity** should be ensured.

The basis for the implementation of the principle of continuity of different levels and substructures of continuing education is the **fundamental content** laid down in the basic structures, from the means of communication, the ability to read, write and count, and ending with the invariants of the relevant branches of knowledge and spheres of activity. Possessing the "core of knowledge" and learning skills, a person can choose a **variant** part of knowledge, types, terms and pace of education, and **individualize** the process of education. The intellectual foundation will allow a person to acquire applied knowledge dictated by new production technologies, to carry out advanced training and retraining. Such a foundation, oriented to the developing context of practical activity, serves as the most important factor of **professionalism** improvement, contributes to the resolution of the **contradiction between fundamentalization and specialization of** general, education and professional training.

Vertical and horizontal integration of educational structures across all types of learning. The stages of personal development create the corresponding stages of continuous education, determine the requirements and conditions that ensure the realization of specific educational goals. Everyone, at any stage of his or her life path, should have the right and real opportunities to be included in educational structures in accordance with his or her cognitive, psychophysiological and personal needs, in accordance with the needs of society.

Typological needs of personal development at different stages of the general life path determine the appropriate levels and levels of continuing education, set requirements to its subsystems and conditions that ensure the implementation of its **specific goals. In accordance with** these goals, **vertical** (basic education and all stages of the educational pyramid) and **horizontal** (additional, non-formal types of education) **integration of** educational structures should be

implemented, and problematic issues at the **"joints" of** different substructures should be resolved.

Recent integration processes have affected all structural elements of education. Integration in education is a trend that has become one of the basic categories of modern pedagogy in recent years. This is not only part of the complex process of rapprochement, but also a solution to the problems of interpenetration of national cultures. Integration in education has its own characteristics, dynamics, goals and ways of forming integrative associations. The peculiarity of integration is its anticipatory character. Rapid development of modern means of telecommunication and the latest technologies based on them contributes to the leading character of integrative processes in education. At the present stage, **integration is seen as a promising area for improving education**. The process of integration is a certain interpenetration of the content of the disciplines studied in the university in order to form a comprehensive knowledge of the various phenomena of the world around it. Thanks to integration, there is a deeper and more concrete understanding of the patterns of educational structures and systems².

Integrative processes in the system of continuing education take into account several

functions, trends, directions, types, levels and specific forms, a certain hierarchical model of integration of continuing education.

The necessary conditions for the effective operation of the system are the creation of a network of professional orientation of young people and the entire population and comprehensive - resource, personnel, organizational, information, legal support for continuing education.

The integration of educational structures as a means of ensuring its continuity can be carried out by cross-cutting pedagogical and information technologies. Pedagogical and information technologies of education, upbringing and development, having different types, directions, levels, provide continuity of different stages of the educational pyramid.

At the level of the whole system of continuous education, pedagogical technology of continuous education and its information support can be created. Next, pedagogical technology is being developed by level of education. The next stage, creation of local, modular, motivational pedagogical technologies, pedestrian management and monitoring technologies, etc.

Developing pedagogical technologies of a private subject, it is necessary to provide change of type of the doctrine from information-reproductive on active-creative, productive - from didactic games for younger ages to business games, search and productive activity for the senior, from the proved classical forms and methods of training to such which embody substantial

2 Degterev, V.A. Integration in the system of continuous training of the specialists of the social

sphere (in Russian) // Modern problems of science and education. - 2012. - № 3.;

pedagogical integration of education, a science and manufacture, computer technology of training³.

At each level and in each link of the continuing education system, it is necessary to select adequate learning objectives and content of the system of forms, methods and means of learning. It is important to ensure continuity of forms, methods and means of learning at different levels and in different parts of the continuing education system.

The new type of training should be based on the development of needs and skills of independent acquisition of knowledge, methods of its replenishment and application using advanced information technologies, video equipment, distance learning and telematics.

The problem of the textbook of a new type as a scenario of the future practical activity of a human being in the society and in the production, productive and creative activity is rising in all growth. Textbooks should conform to a multi-level, hierarchical system of knowledge, including the use of video sequences in computer-assisted instruction, test assignments and pedagogical tests to control and self-monitor the level of learning of the content of instruction.

Choice of types of horizontal and vertical integration of the content of secondary vocational education

In vocational education, the entire system of knowledge and skills can be expressed in the following groups: humanitarian knowledge, general scientific

knowledge, skills, special technical knowledge, skills, professional knowledge and skills.

Inter-subject continuity in the content of general and vocational education as applied to vocational colleges is one of the main principles of the construction of educational and curricular documentation, which makes it possible to establish a link between ideas, concepts, laws, facts, skills, and abilities both within individual subjects, between subjects of the same cycle, as well as between disciplines of different cycles.

According to the definition of V.N.Fedorova, **interdisciplinary relations** in education are reflected in the content of academic disciplines of interrelations that exist objectively and are cognized by modern sciences.

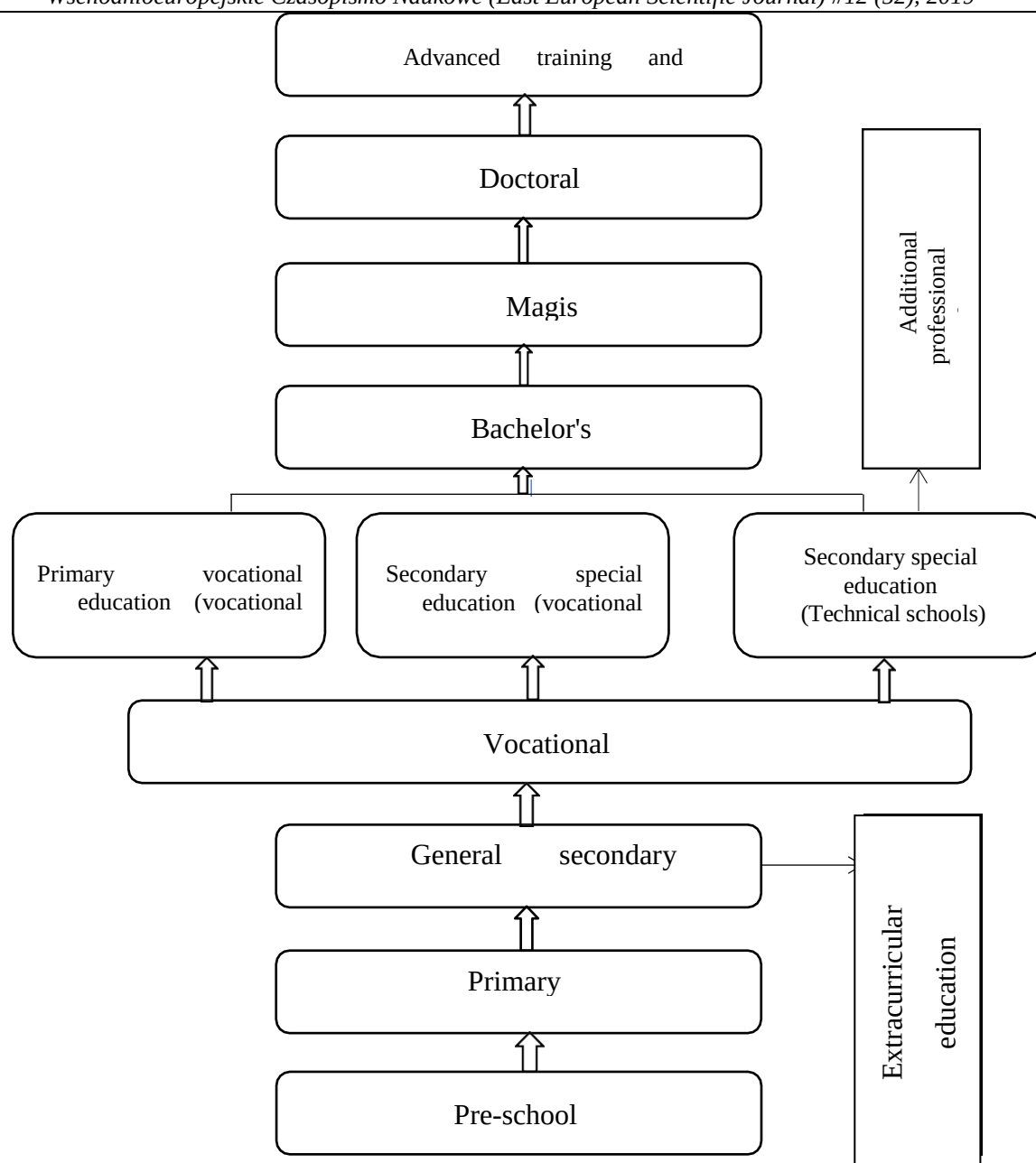
Therefore, the inter-subject relations can be considered as an equivalent of inter- scientific relations. Interdisciplinary links in the learning process make it possible to avoid repetitions in different subjects, to deepen the study of the material without additional time spent, to implement a systematized mutual coherence, to encourage students to apply knowledge in everyday life. Cross-curricular linkages streamline the learning process as a whole and are based on specific principles⁴.

The structure of continuing education is presented

1-drawing

³ Kurbanov Sh. Improvement of education management and marketing in the personnel training system. Tashkent, TGIV, 1998, 2.25 p.p.

⁴ U.N. Nishonaliev, R.H. Dzhuraev, S.E. Kurbanov, Mechanisms ensuring continuity in the system of continuous education. Tashkent - 2000

Extracurricular education

The integration of general education subjects in secondary schools has been carried out through integrative courses: "Nature" (physics, geography, basics of biology), "Artistic work" (processing of materials, work on paper, drawing), "Audobnoma" and implemented in all subjects.

The next level of educational content integration is the level of didactic synthesis. The integration of subjects at this level is carried out on the basis of one of them. At the same time, each of the interacting objects retains its status and its conceptual foundations. The level of didactic synthesis presupposes not only the integration of educational subjects, but also a defined procedural synthesis, which presupposes, first of all, the integration of the forms of educational classes of general and professional disciplines. The study of learning materials, which are connected with each other by means of didactic synthesis concentrated in the framework of the educational process, i.e. integration

of certain general educational and professional material takes place in the process of its study in the general educational session. Accordingly, there will necessarily be some integration of learning methods and tools as structural components of the learning process.

One of the integrating factors at the synthesis level is the common objects of research. At this level, it is possible to simultaneously study the selected object from the standpoint of both professional and natural science disciplines. At the synthesis level, certain complex problems can also act as an integrative factor, which require the integration of general and vocational education content. This interdisciplinary integration provides an opportunity for compaction and concentration of educational material, eliminating the overload of learning time, and direct strengthening of motivation to study general educational disciplines.

The level of inter-subject relations is currently the most widespread in the practice of both secondary school and vocational education. This level is

characterized by the assimilation of a professional and theoretical co-integrating subject with a basic subject, each of which retains its own sovereignty in the learning process.

At the level of cross-curricular relations, the status of a core subject is variable. In establishing links between the two disciplines, one or the other discipline may be used as a basis for their integration from time to time. It should also be noted that the level of inter-subject relations mainly solves such didactic tasks as actualization of students' knowledge, its generalization and systematization. The integrative factor at the level of cross-curricular relations is the common structural elements of the content of general and vocational education, i.e. knowledge, skills and abilities, the transfer of which can be carried out both in the direction of general and professional disciplines. It should be emphasized that the level of inter-subject relations is based not so much on the formation of new knowledge as on the actualization of previously formed through the transfer of their respective academic disciplines⁵.

Thus, the content of continuing education should be directly related to life and to the practice of solving problems of social development, integrated with science and production. The focus of continuing education as a system and the specificity of the tasks at each level should be organically combined with the

independence and diversity of schools and educational institutions, and the diversity of teaching and information technologies and forms of public administration.

REFERENCES:

1. Education: A hidden treasure. Report of the International Commission on Education for the Twenty-first Century submitted by UNESCO. Paris, 1997.
2. Degterev, V.A. Integration in the system of continuous training of the specialists of the social sphere (in Russian) // Modern problems of science and education. - 2012. - № 3.
3. Kurbanov Sh. Improvement of education management and marketing in the personnel training system. Tashkent, TGIV, 1998, 2.25 p.p.
4. U.N. Nishonaliyev, R.H. Dzhuraev, S.E. Kurbanov, Mechanisms ensuring continuity in the system of continuous education. Tashkent – 2000
5. Khasanov A.A. Methodological system of preparation for professional activity of students of professional colleges by means of inter subject relations: Pedagogical Fan Buyicha Falsafa Doctori (PhD) diss. -T: KHTTTIRPKMO va UKTI. 2018. -145 6

Askarov Ikhtiyor Bakhtiyorovich

Head of the Department "Ground Transportation Systems" PhD.

Jizzakh Polytechnic Institute. Uzbekistan

Hamidov Jalil Abdurasulovich

Doctor of Pedagogical Sciences.

Jizzakh Polytechnic Institute. Uzbekistan

Turmatov Jaloliddin Rakhmatullaevich

Doctor of Philosophy in Pedagogy, Senior Lecturer,

Jizzakh Polytechnic Institute. Uzbekistan

THE PROCESS OF PREPARATION FOR RESEARCH ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS OF VOCATIONAL TRAINING

Summary. The article is devoted to the problem of preparation for research activities of future teachers of vocational training. The article substantiates the demand for vocational education teachers to develop and improve research activities. And the essence of the research activities of the teacher of vocational training is considered. The ideas that fulfill the system-forming functions of the process of preparation for research activities are identified. The goals of preparing a future professional education teacher for research activities are given. A stating experiment aimed at revealing the attitude of students-future teachers of vocational training to research activities and the level of readiness for it are presented here.

Key words: professional education, research activity, innovative educational environment, experiment.

At the present stage, the education system is undergoing serious structural changes, it is undergoing intensive reform, new projects are being developed and implemented, and innovative processes are expanding. One of the most important tasks of vocational education is the achievement of such a level of education of future specialists that would be sufficient for independent

creative solutions to theoretical and applied philosophical and research problems.

In Uzbekistan, the modernization of the education sector carried out in stages, beginning of independence. However, the progress of the national personnel training programs in higher education institutions takes place unequal least, professors and academic staff are not fully planned program of modernization of higher

⁵ Khasanov A.A. Methodological system of preparation for professional activity of students of professional colleges by means of inter subject relations:

Pedagogical Fan Buyicha Falsafa Doctori (PhD) diss. - T: KHTTTIRPKMO va UKTI. 2018. -145 6

education in the country. Among the reasons for lack of dissemination of the law on education, national training programs and other public acts are conservative, lack of information, disbelief in the final positive outcome and disinterest of professors and academic staff. Modern education reform in Uzbekistan has its own characteristics associated with the specifics of external and internal conditions. Social, scientific, technical, economic, cultural and political environment in which the functions higher education institutions and creates special prerequisites for further development. [1]

A.V. Among the main directions of updating the educational process, Khutorskaya names the following: the personal orientation of education, which involves the development of individual abilities of students; mastering the system of research methods used in basic sciences; strengthening in the content of the activity component and practical orientation, which are the main ones - types and methods of research activities, and so on. [2].

At the same time, mastery of the methods of scientific research refers to the essential characteristics of the high level of education of future graduates. In the research of V.I. Andreeva, V.V. Davydova, L.V. Zankova, G.V. Kozlova, D.B. Elkonin and others emphasize that the originality of thinking, the creativity of students, is most fully manifested and successfully developed in a variety of educational activities that have a research focus.

The development and improvement of the research activities of students as an indispensable component of the system of training specialists are one of the important problems of pedagogy and psychology of the higher education. This form of organization of study at the university is inextricably linked with the problem of enhancing the cognitive activity of students, with the formation of their creative thinking, research skills. The scientific development of these problems is devoted to the works of many scientists - representatives of pedagogy and psychology of the higher education: G.N. Alexandrova, A.N. Alekseyuk, G.S. Altshuller, B.G. Ananyeva, V.I. Andreeva, V.P. Bepalko, P.Ya. Halperin, N.K. Goncharova, V.V. Davydova, V.I. Zagvyazinsky, M.M. Levina and others.

The analysis of pedagogical works on this problem (B.S. Gershunsky, N.V. Borodovskaya, G.M. Dobrov, V.I. Zagvyazinsky etc.) revealed two aspects of the component composition of research activity: methodological and procedural. Describing the composition of the methodological component of research activities, in its composition we single out the goals, objectives, research hypothesis.

Consideration of the essence of the research activities of the teacher of vocational training allowed to scientifically substantiate the process of preparation for the research activities of future teachers of vocational training at the university. The main leading ideas of preparation for research activities are the following: the idea of organizing the unity of educational and research activities; the idea of scientific support for research activities; the idea of the

continuous development of students' research activities through various forms of organization of educational activities.

The named leading ideas fulfill the backbone functions of the process of preparation for research activities of future teachers of vocational training and its individual subsystems, goals, content, stages. The aims of preparation of future teacher of professional education to research activity it is been: forming of the special knowledge, research abilities, skills; forming and development of scientific world view and requirement is in permanent development of personality-professional internals, perfection of future professional activity; development of methodological culture of future specialist; upgrading of professional education [3].

They are expressed by: the creation of three subsystems for preparing students for research activities: preparation for research activities in the process of learning activities, extracurricular activities and the inclusion of students in research, production, research and innovation; continuity and continuity of goals and content, methods and means of preparation for research activities of future teachers of vocational training; the development of scientific and methodological support for preparation for the research activities of students [4].

A study of the innovative development of professional and pedagogical education at the present stage allows us to conclude that there is a need to rethink the substantive and procedural characteristics of the research activities of the future teacher of vocational training and prepare for it in the context of humanization, technologicalization, informatization, integration and other development trends of professional and pedagogical education.

The fundamental point in describing the training process for vocational education teachers is the formulation of training objectives that determine the direction and content of the process under study. The objectives reflect the intended results of the preparatory process for the future research of a teacher of vocational training.

Analysis of the structure and content of the research activities of the future teacher of vocational training in modern conditions, as well as the directions of development of innovative processes in vocational education, economics, management, society allowed to identify the goals of preparing the future teacher of vocational training for research activities.

The objectives of preparing the future teacher of vocational training for research activities are: the formation of special knowledge, research skills; the formation and development of a scientific worldview and the need for the constant development of personal and professional qualities, improvement of future professional and pedagogical activities; development of the methodological culture of the future specialist; improving the quality of vocational education. Describing, in accordance with the stated goals, the process of preparing future vocational training teachers for research activities, we proceed from the following

prerequisites: the training process should be characterized by conceptuality, that is, rely on theoretical approaches and principles that determine the fundamental ideas for preparing future vocational training teachers for scientific and research activities; the preparation process should be characterized by universality, that is, not depend on the content of innovative processes in specific socio-economic, political, pedagogical conditions and at a certain level of development of scientific and technological progress and form a generalized idea of the structure and sequence of actions for preparing future vocational education teachers for scientific research activities; the preparation process should be characterized by manufacturability, which determines the possibility of its effective implementation in the context of specific educational practice and implies that the description of this process contains an indication of the technology, means, forms of preparation, as well as requirements for the organization of preparation for research activities; the training process should be based on the relationship of the psychological pedagogical, engineering, industrial and technological components through the inclusion of the research component in the process of vocational training, thereby improving the quality of preparation of future vocational teachers for research activities [5].

Scientific and methodological support of experimental work on the preparation for research activities of future teachers of vocational training.

An experimental verification of the developed model of preparation for the research activities of future teachers of vocational training in the conditions of an engineering pedagogical university was carried out in 2019 on the basis of the Jizzakh Polytechnic Institute.

The following conditions were identified as the main conditions for the organization of the experimental research: organization of the process of preparation for research activities of future teachers of vocational training on the basis of the developed stages of training in the conditions of the innovative educational environment of an engineering and

pedagogical university; selection of the content of training in accordance with the selected structure and content of the research activities of future teachers of vocational training [4];

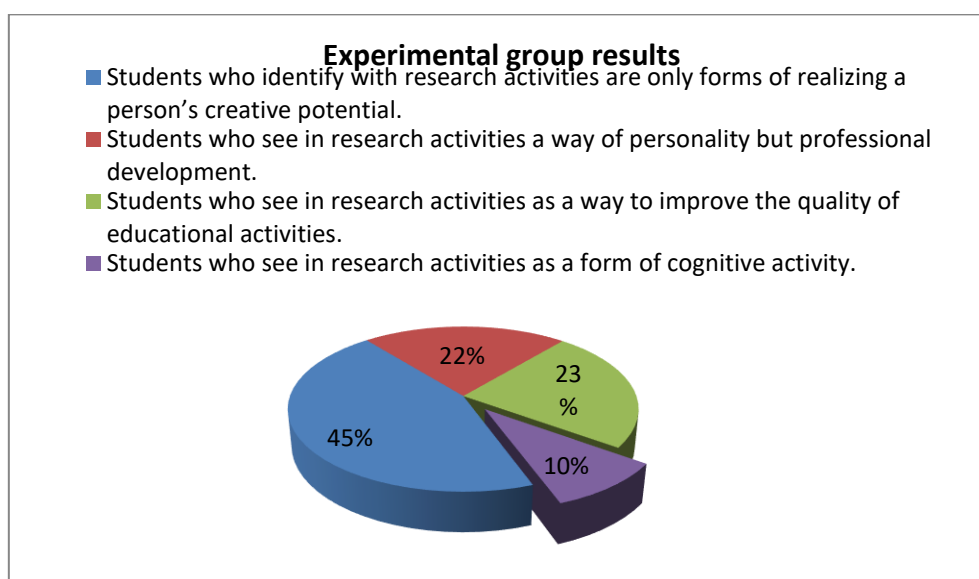
use of the developed author's course "Scientific research: methodology, theory, practice of organizing and conducting".

At the first stage — the stage of the ascertaining experiment — the questionnaire was used to determine the correctness of the tasks set, and in particular, the advisability of preparing future vocational education teachers for research activities in a modern engineering and pedagogical university.

The ascertaining experiment was aimed at revealing the attitude of students-future teachers of vocational training to research activities and the level of readiness for it [5].

The purpose of the questionnaire was to identify the level of understanding of the essential characteristics and properties of research activities by future teachers of vocational training, as well as interest and motivation in research professional and educational activities.

Students of the experimental group evaluated and expressed their attitude to scientific research as a multidimensional complex phenomenon, defining it as: a way of personal and professional development; type of cognitive activity; a form of realization of a person's creative potential; a way to improve the quality of educational activities; a way of transforming pedagogical reality; a way of developing new pedagogical knowledge. The results of a stating experiment showed that the largest number of students (47%) identify with research activities only the form of realization of a person's creative potential. Fewer students see in research activities a way of personal and professional development and a way to improve the quality of educational activity - 25% and 23%, respectively. Only a small number of students are aware of the need for new knowledge, scientific research (10%) and see a type of cognitive activity in research activities.4

Picture 1. Student survey results

The results of the ascertaining experiment indicate that student teachers of vocational training understand that it is possible and necessary to use various scientific approaches, principles, methods, technologies, tools, forms in future professional pedagogical activities, but they do not realize the need for a focused, systematic study of pedagogical reality and development new knowledge. This is due to the ignorance of the areas of research activity in which the teacher of vocational training can participate and the forms of its implementation.

In addition, when conducting a stating experiment, students' interest in various forms of research activity and the possibilities for improving the professional-pedagogical, industrial, and managerial activities of a future teacher of vocational training through it were revealed.

Thus, the results of the ascertaining experiment indicate that students understand the significance and the role of research activities in modern conditions, are interested in the possibilities of this type of activity, imagine what properties it should possess, but they are not fully aware of all aspects and forms of manifestation of scientific - research activities of future teachers of vocational training, identifying it only with the possibilities of personal development. This indicates the need for special training of future teachers of vocational training for research activities.

Literature

1. Usmanov Salahdin, Zayirov Kamoliddin Conceptual aspects of the creation of competitive education system in Uzbekistan// «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH.- – 2016– №11
2. Khutorskoy A.V. The methodology of personality-oriented learning. How to teach everyone differently: A manual for the teacher. - M.: VLADOS-PRESS Publishing House, 2005 .-- 383 p. - (Pedagogical workshop).
3. Altshuller, G.S. Search for new ideas: from insight to technology / G. S. Altshuller, A.V. Zlotin, V.I. Filatov. - Chisinau: Cartya Moldovenya, 1989.
4. Andreev, A. A. Knowledge or competencies / A. Andreev // Higher education in Russia. - 2005.
5. 4Askarov I. B. Basic Stages of Training to Research Activity Future Professional Education Teachers //Eastern European Scientific Journal. – 2017. – №. 5.
6. Bepalko, V.P. Components of educational technology / V.P. Bepalko. - M.: Education, 1989.
7. Gorodtsova, E.S. Organization of students' research work and research competence / E.S. Gorodtsova // Bulletin of the Institute of Psychology and Pedagogy. - Chelyabinsk: Publishing House "Ural LTD", 2003. - P. 121-128.

Sergiy Bazil

postgraduate student

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

RESEARCH FOR THE DEVELOPMENT OF THE INFORMATION COMPETENCE CONCEPT

Базиль Сергій Михайлович

аспірант,

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка,

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

Анотація. У статті викладено матеріал дослідження розвитку формування поняття «інформатична компетентність». Основою статті є поняттєво-термінологічний аналіз таких понять: інформатика, компетентність, інформаційна грамотність, комп'ютерна грамотність, інформаційна культура, інформаційна компетентність, а також їх вплив на формування поняття «інформатична компетентність». Висвітлено думки значної кількості науковців відповідно до кожного з наведених вище понять, наведено приклади визначень цих понять з різних джерел інформації: довідників, тлумачних словників, енциклопедій. Підкреслено важливу роль інформатичної компетентності в структурі професійної компетентності майбутнього спеціаліста, зокрема педагога професійного навчання.

Abstract. The article presents the material of the research on the development of the formation of the concept of "information competence". The basis of the article is a conceptual and terminological analysis of the following concepts: informatics, competence, information literacy, computer literacy, information culture, information competence, as well as their influence on the formation of the concept of "information competence". The opinions of a large number of scholars in relation to each of the above concepts are covered and examples of definitions of these concepts from different sources of information are given: directories, explanatory dictionaries, encyclopedias. The important role of informational competence in the structure of professional competence of the future specialist is emphasized, in particular, vocational training.

Ключові слова: *інформатика компетентність, інформаційна компетентність, інформатична компетентність, комп'ютерна грамотність, інформаційна грамотність, освіта, компетентнісний підхід.*

Keywords: computer science, competence, information competence, ICT, computer literacy, information literacy, education, competence approach.

Постановка проблеми. Інформатизація всіх сфер соціальної практики людини, вимагає від майбутніх спеціалістів наявності певних компетентностей з галузі знань ІКТ, тому однією з основних проблем для вирішення поставлених завдань професійного спрямування є необхідність підготовки майбутніх спеціалістів, зокрема педагогів професійного навчання, а саме розвитку і вдосконалення інформатичної компетентності. Сучасний педагог професійного навчання повинен не тільки мати базові знання, вміння і навички в конкретній професійній галузі, але й знати і вміти працювати з сучасними інформаційно-комп'ютерними технічними засобами, добре орієнтуватися в інформаційному середовищі, а також використовувати їх в освітньому процесі ЗВО. Для того щоб відповідати цим вимогам, педагогу професійного навчання необхідно бути інформатично грамотним, тобто мати певний рівень сформованості інформатичної компетентності. Саме тому формування інформатичної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання є нагальною і суттєвою проблемою, яка потребує вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динамічний розвиток в інформаційній площині, вимагає від сучасного спеціаліста особистих перетворень та формування інформатичної компетентності. Підтвердженням цього є дослідження науковців О. Фрідланд, Н. Баловсяк та В. Даніліян, які вважають, що при переході до сучасного суспільства для вільної орієнтації в інформаційному просторі, який постійно збільшується і динамічно змінюється, педагог професійного навчання повинен досконало володіти інформатичною компетентністю й постійно самоудосконалювати її. Виходячи з цього можна сказати, що в будь-якому випадку зміни в сучасній системі освіти неможливі без підтримки держави.

Поняття „інформатична компетентність” у своїх роботах обґрунтовували М. Головань, Н. Морзе, Н. Баловсяк, В. Болотов, О. Овчарук, М. Жалдак, С. Зеленський, С. Долинський, Ю. Дорошенко, О. Спірін, Т. Тихонова та ін.

Історико-педагогічні аспекти проблеми формування інформатичної компетентності висвітлено у фундаментальних працях таких науковців, як О. Спірін, В. Болотов, В. Серіков, О. Овчарук. Теоретичні та практичні аспекти формування інформатичного простору в освіті України зазначалися в наукових роботах – Н. Морзе, Н. Федан, А. Хатько, М. Жалдак.

У дисертаційних роботах останніх років представлено низку проблем, пов'язаних з інформатичною підготовкою фахівців різного профілю. Так, А. Хатько – інформатичну компетентність майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю, Л. Петухова – теоретико-

методичні засади формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів, М. Рафальська – формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів інформатики в процесі навчання методів обчислень, С. Яшанов – теоретико-методичні засади системи інформатичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. З огляду на зазначене вище, нагального вирішення потребує проблема вдосконалення інформатичної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання з урахуванням вимог сьогодення.

Метою статті є поняттєво-термінологічний аналіз розвитку поняття «інформатична компетентність», проведення паралелі між поняттями: інформаційна грамотність, комп'ютерна грамотність, інформаційна культура, інформаційна компетентність і встановлення зв'язку між ними.

Виклад основного матеріалу. У сучасному інформаційному суспільстві унаслідок суттєвих змін у виробництві й освіті гостро відчувається потреба в інформатично грамотних професійних кадрах, які б змогли більш швидко і якісно вивчати функціональні можливості програмного середовища, тобто програм, що використовуються на комп'ютерному обладнанні в різних сферах діяльності.

На початковому етапі поняттєво-термінологічного аналізу виникнення поняття «інформатична компетентність» спадає на думку, що доцільно було б почати розгляд та аналіз основних понять, таких, як «інформатика» і «компетентність», зрозуміти, у чому їх сутність.

Поняття «інформатика» є своєрідним гібридом двох слів – «ІНФОРмація» (англ. мова «information» – інформація, відомості) і «автоМАТИКА» (англ. мова «automatic» – автоматичний). Узагалі слово «інформація» походить від латинського слова «*informatio*», яке має декілька значень: роз'яснення; викладення фактів, витлумачення, представлення, поняття, ознайомлення, просвіта. Слово «автоматика» (грец. *Αὐτόματος* – самодіючий) пізніше з'явилося у латинській мові «*automatum*» – самодіюча машина, автомат.

З огляду на вище зазначений переклад двох слів і на підставі цього можемо надалі вважати, що поняття «інформатика» — це теоретико-прикладна система автоматизованої обробки і представлення інформації за допомогою комп'ютерної техніки. Комп'ютерна техніка — це фізичний носій інформації, у якому відбувається інформаційні процеси (обробка, збереження, відтворення, пошук і поширення інформації тощо)[13].

Отже, після аналізу двох визначень «інформатика» та «комп'ютерна техніка» та їх змісту, зауважимо, що процеси, які виконує комп'ютерна техніка над інформацією, можна вважати інформатичними. Відповідно стає

зрозумілим поняття «інформатична компетентність», що включає в себе володіння навичками роботи з комп'ютерною технікою і програмним забезпеченням, а саме використання їх в процесі професійної діяльності або освітнього процесу, розуміння інформації й інформаційних процесів, пов'язаних з обробкою, передаванням, збереженням інформації тощо. Інформатична компетентність дає майбутньому фахівцеві, зокрема педагогу професійного навчання розуміння фундаментальних понять сучасних інформаційних процесів, що відбуваються в інформаційному просторі держави.

Поняття «компетентність» з'явилося доволі недавно. У вітчизняній науковій літературі дане поняття було впроваджено у 80-х роках 20 століття, у західній психолого-педагогічній літературі трохи раніше (60-х – 70-х роках).

За даними «Словника української мови», компетентність – це «властивість і стан зі значенням компетентний, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який чим-небудь добре обізнаний; тямущий; має певні повноваження; повноправний, повновладний», тобто це якість, яку має особа і яка відображає її знання, уміння, навички, а також авторитетність, яка значною мірою визначається певними уміннями, особистісними якостями й поведінковими характеристиками.

Останнім часом науковці широко розглядають поняття «компетентність», його структуру. Деякі науковці, зокрема І. Зимня, Ю. Татур, А. Хуторський та інші, вважають, що поняття «компетентність» має мотиваційні, соціальні й поведінкові складові, а також знання, вміння та навички. На думку А. Хуторського, компетентність включає велику кількість особистісних характеристик, таких, як знання, уміння, навички, розуміння процесів діяльності, що потрібні фахівцю [47, 18, 42].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про вищу освіту» (2015 р.) поняття «компетентність» – динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

У чинному Законі України «Про освіту» (2017 р.) компетентність – «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

На думку О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, поняття „компетентність” розглядається як педагогічна категорія, яка характеризує певний етап в освітньому процесі, і його кінцевий результат – результат освіти [31, 33, 34].

У «Сучасному тлумачному словнику», «Словнику іншомовних слів» та «Економічній енциклопедії» доволі схожі тлумачення понять – «компетентний» та «компетентність»:

– компетентний – «(від лат. *competentis* – відповідний, здібний, належний) який має обґрунтовані знання у певній галузі, певному питанні; тямущий; який має певні повноваження, повновладний, повноправний у розв'язанні якоїсь справи;

– компетентність – «(від лат. *competens* – відповідний) сфера повноважень органу (посадової особи), який здійснює управління, коло питань з яких вони мають право на прийняття рішень. Сфера таких повноважень встановлюється чинним законодавством, положеннями, інструкціями, статутами; знання і досвід у певній сфері; поінформованість, обізнаність, авторитетність.

У дослідженнях В. Коваль, прослідковується паралель з підходом А. Хуторського. Науковці вважають, що компетентність – це здатність діяти на основі сформованих компетенцій, особистісних характеристик і ціннісних установок» [23, с. 12].

М. Головань цілком не погоджується з підходом науковців А. Хуторського і В. Коваль. Він зазначає, що поняття «компетентність» – це характеристика особистості, що відображає її здатність якісно виконувати роботу. Причому, на думку авторів, «не можна тлумачити компетентність як сукупність компетенцій, оскільки ці поняття “перебувають” у різних площинах» [10, с. 229]. Тобто «компетентність – це здатність особи вирішувати виробничі завдання конкретної організації» [21, с. 227].

На думку А. Маркової, компетентність є «індивідуальною характеристикою ступеня відповідальності вимогам професії; здатністю й умінням людини виконувати певні трудові функції» [32].

Е. Зеєр вважає, що компетентність – це сукупність знань, умінь, досвіду, відображену в теоретико-практичній підготовленості до їх реалізації в діяльності на рівні функціональної грамотності [17].

Компетентність у розумінні науковців О. Овчарук і О. Савченко – це інтегрована здатність особистості розуміти спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються в процесі навчання [30].

На думку дослідників Т. Кочаряна, В. Сластьоніна, поняття „компетентність” – це знання, уміння, досвід і теоретико-прикладна підготовленість до їх використання [24; 37].

І. Зимня наголошує, що „компетентність” – це «інтелектуально й особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини» [19].

За дослідженням М.А. Холодної, можна визначити компетентність, як специфічний тип організації професійних знань, що дозволяють ухвалювати правильні рішення у відповідній професійній галузі діяльності. Автор вважає, що

знання повинні відповідати таким вимогам: різноманітність (набір різних фахових знань), гнучкість, структурованість, оперативність й доступність, володіння декларативними, процедурними та конструктивними знаннями, а також здатністю до рефлексії і застосуванню знань у різних сферах життя [45, с.207].

Ю.Г. Татур вважає, що компетентність — особистісна характеристика людини, що отримала професійну освіту певного рівня, яка виражається в готовності до діяльності у професійній сфері з урахуванням можливих ризиків. На думку автора, визначають декілька основних аспектів компетентності: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий та емоційно-вольова регуляція [43, с. 24].

Важко не погодитися з твердженнями В. Болотова, В. Серикова, які вважають, що „компетентність” - це «спосіб існування знань, умінь, освіченості, який сприяє особистісній самореалізації, знаходження вихованцем свого місця у світі».

Така кількість підходів до визначення поняття «компетентність» свідчить про необхідність розв’язання проблем і завдань відповідно до специфіки професійної, зокрема в освітній діяльності. Наведені відповідні думки щодо сутності поняття не дають розуміння повного його обсягу, це є доказом того, що немає усталеного розуміння компетентності.

Отже, аналіз науково-педагогічних джерел інформації доводить, що серед дослідників немає єдиної думки щодо сутності поняття „компетентність”.

На основі аналізу наукових досліджень В. Болотова, В. Серикова, І. Зимньої, О. Овчарук, О. Савченко, Т. Кочаряна, В. Сластьоніна, Ю. Татура, А. Хуторського, В. Коваль, можна сформулювати загальне визначення поняття „компетентність”. Компетентність — це характеристика особистості, що включає в себе знання, уміння, навички і досвід, які були набуті в процесі професійної підготовки, а також теоретико-прикладна підготовленість особи вирішувати проблеми і завдання у відповідній професійній галузі діяльності і соціальній сфері життя людини.

З огляду на інформаційні процеси нашого суспільства ми вважаємо, що компетентність — це інтегративна характеристика особистості, яка є результатом процесів підбору, переробки, генерування, трансформації та засвоєння інформації в особливий тип знань професійного спрямування, що є основою для прогнозування, прийняття й реалізації рішень у різних сферах професійної і соціальної діяльності.

Отже, компетентність є індивідуальною характеристикою особи, що зумовлюється рівнем, якістю її освіти, досвідом та її особистісними властивостями, здатністю до саморозвитку, самовдосконалення та творчим підходом до професійної діяльності, тобто компетентність — це інтегрована здатність особистості, що формується в

процесі навчання, але її сформованість і розвиток відбуваються в процесі практично-професійної діяльності, безперервної освіти впродовж життя.

У формуванні поняття «інформатична компетентність», також відіграють важливу роль наукові дослідження підходів і тлумачень таких понять: „комп’ютерна грамотність”, „інформаційна грамотність”, „інформаційна культура”, „інформаційна компетентність”.

Поняття «інформаційна грамотність» (ІГ) було введено в 1977 р. у США в національній програмі реформи вищої освіти. Великий вплив на визначення цього поняття мала Американська бібліотечна асоціація, за визначеннями якої ІГ — «сукупність здібностей для того, щоб уміти визначати, яка інформація є потрібною і уміти її знаходити, оцінювати та ефективно використовувати» [1].

За стандартами Американської бібліотечної асоціації інформаційно грамотна особистість уміє:

- визначати обсяги потрібної їй інформації;
- знаходити доступ до цієї інформації;
- оцінювати інформацію та критично ставитися до її джерела;
- систематизувати отриману інформацію і додавати у власну базу знань;
- ефективно використовувати інформацію для досягнення конкретної мети;
- розуміти економічні, правові та соціальні питання щодо доступу і використання інформації з етичної та юридичної точки зору [2].

Група науковців — Е. Кузьмін, А. Паршакова, С. Шпіранець — вважають, що «існуючі моделі й системи інформаційної грамотності мають справу, головним чином, з документами. Уважний розгляд визначень інформаційної грамотності виявляє концептуальний стрижень: пошук, оцінка, використання і передача інформації» [49, с. 119]. Тобто, на думку дослідників, поняття «інформаційна грамотність» — це здатність виконувати пошук, оцінку, передачу інформації, а також використовувати її для вирішення поставлених професійних завдань.

Науковець Н. Сороко визначає інформаційну грамотність як уміння та навички особистості ідентифікувати інформацію, здійснювати ефективний пошук інформації, відбирати й аналізувати, орієнтуватися в інформаційних ресурсах, інформаційних потоках та інформаційних системах. Це поняття на сучасному етапі розвитку ІКТ має включати в себе також володіння технологічними способами організації й зберігання інформації.

Інформаційна грамотність згідно з визначенням ЮНЕСКО (2013 р.), — це «здатність користувача визначити і формулювати власні інформаційні потреби, знаходити доступ до інформації, володіти навичками критичної оцінки інформації, використовувати ІКТ для обробки інформації, етично ставитися до інформації» [63, с. 47].

М. Головань визначає інформаційну грамотність як якість особистості, що включає «сукупність знань, умінь і навичок виконання різних видів інформаційної діяльності й ціннісне ставлення до цієї діяльності, при цьому під інформаційною діяльністю розуміють сукупність процесів збору, аналізу, перетворення, зберігання, пошуку та поширення інформації» [8, с. 64].

На думку О. Громова, інформаційна грамотність - це вміння формулювати інформаційну потребу, робити запити, шукати, відбирати, оцінювати й переробляти інформацію [48].

Провівши аналіз поняття «інформаційна грамотність», можемо підкреслити, що вона формує базові знання для безперервної освіти. Це дає можливість для подальшого саморозвитку та самовдосконалення, що дозволить більш ефективно використовувати ІКТ у професійній та освітній діяльності, а також вирішувати завдання та проблеми професійного спрямування.

Отже, «інформаційна грамотність» – це здатність особистості визначати і формувати власні інформаційні потреби, використовуючи ІКТ для обробки інформації, а також це одна з якостей особистості, що включає сукупність знань, умінь і навичок виконання різних видів інформаційної діяльності й ціннісне ставлення до цієї діяльності, при цьому під інформаційною діяльністю розуміють сукупність процесів збору, аналізу, перетворення, зберігання, пошуку та поширення інформації.

Деякі науковці розрізняють поняття «інформаційна грамотність» і «комп'ютерна грамотність», тому це дає нам поштовх для розгляду даного поняття, а також аналізу його впливу на формування інформатичної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання.

Дослідження показують, що комп'ютерна грамотність є обов'язковою умовою інформаційної грамотності. Комп'ютерна грамотність передбачає вміння людини працювати з готовим програмним забезпеченням, здатність орієнтуватися в можливостях використання комп'ютера в професійній діяльності.

С. Чупакіна вважає, що поняття «комп'ютерна грамотність» – це компетентність людини, яка включає знання, уміння й навички інформаційної та комп'ютерної техніки, їх потенціалу та можливостей [48, с. 104]. Тобто комп'ютерна грамотність включає певні знання щодо інформаційної і комп'ютерної техніки, їх потенційні та реальні можливості, межі їхнього використання, а також практичні навички спілкування з ПК.

Поняття "комп'ютерна грамотність", на думку науковця В. Дарлінгера, – це загальні знання з ІКТ, можливості та межі їх використання для вирішення сучасних професійних задач [11].

На думку А. Єршова, поняття «комп'ютерна грамотність» – це мінімальний рівень розвитку інформаційної культури [15].

Л. Голунов стверджує, що поняття «комп'ютерна грамотність» – це формування навичок роботи лише з комп'ютерною технікою, а не з інформаційними технологіями взагалі, тобто опускається вивчення базових понять сучасної інформатики [45]. Науковець не враховує знання й уміння, потрібні для роботи з програмними продуктами в процесі професійної підготовки та професійної діяльності.

Проаналізувавши дослідження науковців, можемо сказати, що інформаційна грамотність включає в себе комп'ютерну грамотність і є основою інформаційної культури особистості, оскільки інформаційна грамотність – це знання, які необхідні людині для успішної взаємодії в інформаційному просторі [16]. Інформаційна грамотність особистості характеризує одну зі сторін інформаційної культури майбутнього спеціаліста, а інформаційна культура в свою чергу впливає на формування інформатичної компетентності майбутнього фахівця, зокрема педагога професійного навчання, тому доцільним для нашого дослідження буде більш детально розглянути поняття «інформаційна культура».

Інформаційна культура на думку Г. Вишинської, – це «комплексна характеристика особистісних та професійних якостей, які відповідають вимогам суспільної та професійної діяльності в умовах інформатизації суспільства» [5].

На думку науковця Л. Мізінової, зміст інформаційної культури містить такі складові: по-перше, інтереси, схильності, потреби їх сукупність визначає спрямованість особистості в процесі використання ІКТ; по-друге, знання, уміння, навички, досвід роботи з ПК, сукупність яких розглядається через інтегративні поняття комп'ютерної та інформаційної грамотності; по-третє, почуття, емоції, що виникають у процесі роботи з ПК і сприяють формуванню моральності, розвитку алгоритмічного мислення; по-четверте, біопсихічні властивості, до яких у нашому випадку належать технічні, творчі, комунікативні здібності [26].

Поняття «інформаційна культура», на думку Н. Гендиної, Е. Семенюка, – це використання людиною ІКТ для вирішення завдань професійної діяльності, при цьому ІКТ призначені для здійснення професійної діяльності (моделювання процесів професійної діяльності, пошук інформації і вміння працювати із інформацією, структурування, систематизація, узагальнення й представлення інформації у зрозумілому вигляді) [36, 7]. Виходячи з вище зазначеного, можна зробити висновок, що інформаційна культура – це вміння людини правильно використовувати всі ресурси ІКТ у своїй соціальній та професійній сфері діяльності.

До вище зазначених наукових досліджень можна додати дослідження поняття «інформаційна компетентність», яким присвячена низка робіт таких науковців: Е. Бурдуковської, О. Іонової, М. Ісаєвої, Н. Гендіної, С. Дацюка, Н. Євладової, С. Каракозової, Г. Муратової, О. Семенова, С. Тришиної і А. Хуторського, А. Шумейко та інших.

Інформаційна компетентність представляє собою напрямок, який виник безпосередньо під впливом нових інформаційних технологій і створення електронних інформаційних технологій.

Результати одного з перших досліджень інформаційної компетентності надано у звіті за результатами дослідження "Інформаційна компетентність в університеті штату Каліфорнія" за 2001 рік. У ньому інформаційна компетентність подається як компетентність роботи з бібліотечними ресурсами, а саме компетентність пов'язана з пошуком і опрацюванням різноманітних повідомлень.

Американські дослідники визначають інформаційну компетентність як поєднання основ інформаційної писемності й інформаційної безпеки, навичок використання апаратно-програмних засобів, ефективних технологій обробки інформації [2].

На думку науковців С. Тришиної і А. Хуторського, інформаційна компетентність – одна з ключових компетентностей, яка має об'єктивний (інформаційні компетентності спеціаліста, які висуває суспільство до професійної діяльності сучасного фахівця) і суб'єктивний боки (відображає об'єктивний бік, через особистість спеціаліста і його професійну діяльність, а також мотивації до вдосконалення та розвитку своєї інформаційної компетентності) [44].

Низка науковців Н. Євладова, Е. Бурдуковська, А. Шумейко вважають, що інформаційну компетентність можна характеризувати, як „інтегральну якість особистості, що характеризує вміння вирішувати проблеми та типові завдання, які виникають в реальних життєвих ситуаціях, з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення професійно значущих цілей” [14].

Інформаційна компетентність на думку М. Ісаєва, – компетентність, що має внутрішню логіку розвитку кожного елементу окремо, а також знання й уміння з галузі інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій; комунікативні, інтелектуальні здібності і здатність до інтерактивного діалогу в інформаційному просторі [21].

С. Дацюк вважає, що інформаційна компетентність – це «право будь-якого громадянина інформаційного суспільства мати вільний доступ не тільки до інформації, що не є таємницею, а й бути здатним опублікувати та розголосити власну інформацію у нецензурованому вигляді, право вільного вибору

джерела, провайдера, формату, стандарту, програми та технології інформації, а також право мати знання щодо виробництва, передачі, поширення, використання, копіювання, знищення всієї доступної йому інформації, включаючи і його власну інформацію» [12].

На думку науковців О. Іонової, О. Семенова, інформаційна компетентність – це система знань, умінь і досвіду використання ІКТ, а також здатність людини до самовдосконалення своїх знань, умінь, що дає змогу приймати принципово нові рішення для вирішення проблем, використовуючи ІКТ [20, 35].

Автори наукових праць Н. Гендіна, С. Каракозов, характеризують поняття «інформаційна компетентність» як здатність особистості орієнтуватися в інформаційному просторі, уміння працювати з різними видами інформації, виконувати пошук, систематизацію та обробку інформації, уміння приймати рішення для вирішення поставлених або проблемних завдань професійного спрямування, використовуючи знання і уміння роботи з ІКТ [6; 22].

Інформаційна компетентність, на думку Г. Муратової, – це індивідуальна властивість особистості, яка складається із сукупності знань, умінь і мотивації до ефективного здійснення різних видів інформаційної діяльності й використання ІКТ для виконання завдань професійного спрямування [29].

Унаслідок аналізу таких понять, як: інформатика, компетентність, інформаційна грамотність, комп'ютерна грамотність, інформаційна культура, інформаційна компетентність, що дали поштовх до формування поняття «інформатична компетентність» необхідно провести аналіз розвитку даного поняття.

Зазначимо, що поняття «інформатична компетентність» має різноманітне трактування, наприклад П. Беспалов визначає дане поняття як інтегральну характеристику особи, що припускає мотивацію до засвоєння відповідних знань, здібність до вирішення задач в освітній та професійній діяльності за допомогою комп'ютерної техніки і володіння прийомами комп'ютерного мислення [4].

На думку науковців М. Жалдака, Н. Морзе поняття «інформатична компетентність» – це здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати відомості та оперувати ними відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства [38].

Поняття «інформатична компетентність», з погляду Л. Петухової, – це інтегративне утворення особистості, яке інтегрує знання (про основні методи інформатики та ІКТ), уміння (використовувати наявні знання для розв'язання прикладних задач), навички (використання комп'ютера й технологій зв'язку), здатності (представляти повідомлення й дані в зрозумілій для всіх формі) і виявляється в прагненні, здатності й

готовності до ефективного застосування сучасних засобів інформаційних та комп'ютерних технологій для вирішення завдань у професійній діяльності й повсякденному житті, усвідомлюючи при цьому значущість предмета й результату діяльності [32].

О. Спірін вважає, що поняття «інформатична компетентність» – це підтверджена здатність особистості задовольняти власні індивідуальні потреби й суспільні вимоги щодо формування професійно-спеціалізованих компетентностей людини в галузі інформатики [39].

Погляд науковця М. Голованя на формування поняття інформатичної компетентності є досить цікавим. Він дає таке визначення: «інформатична компетентність» – це інтегративне утворення особистості, яке інтегрує знання про основні методи інформатики та інформаційні технології, уміння використовувати наявні знання для розв'язання прикладних задач, навички використання комп'ютера і технологій зв'язку, здатності представляти повідомлення й дані в зрозумілій для всіх формі та проявляється в прагненні, здатності й готовності до ефективного застосування сучасних засобів інформаційних та комп'ютерних технологій для розв'язання завдань у професійній діяльності й повсякденному житті, усвідомлюючи при цьому значущість предмета й результату діяльності [8]. Дане поняття більш за все конкретизує місце ІКТ у житті та професійній діяльності людини і дає особливий статус ІКТ і результатам, які отримані завдяки цим технологіям.

У більшості наукових досліджень М. Голованя прослідковується думка про розмежування інформаційного суспільства та інформатичної компетентності особистості, що дозволяє більш точно виявляти компоненти та критерії сформованості інформатичної компетентності [9].

На думку С. Тришиної, поняття «інформатична компетентність» – це «інтегративна якість особистості, яка є результатом відображення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформації та генерування інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, що дозволяє виробляти, приймати, прогнозувати й реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності» [44].

За твердженням А. Хуторського інформатична компетентність – одна з основних універсальних компетентностей, у структурі якої є об'єктивний (відображає вимоги, які соціум висуває до професійної підготовки спеціаліста) і суб'єктивний (відображення об'єктивного компонента у професійній діяльності спеціаліста, тобто уміння здійснювати всі види діяльності з інформацією) компоненти [46].

Висновки. Дослідивши наукову літературу присвячену аспектам формування інформатичної компетентності, можемо сказати, що в наукових працях дослідників немає єдиної думки, щодо поняття «інформатична компетентність». Науковці приділяють все більшу увагу питанням формування компонентів компетентності студентів різних типів

закладів освіти, а формування інформатичної компетентності майбутніх спеціалістів, зокрема педагогів професійного навчання, у закладах вищої освіти залишається дещо поза увагою.

Визначивши основні дефініції понять: інформатика, компетентність, інформаційна грамотність, комп'ютерна грамотність, інформаційна компетентність, зробимо висновок, що вони є базою для формування поняття «інформатична компетентність», а також визначають роль інформатичної компетентності в структурі професійної компетентності майбутнього спеціаліста, зокрема педагога професійного навчання. На нашу думку, інформатична компетентність є однією з основних компетентностей особистості, у процесі формування якої відбуваються зміни у світогляді завдяки знанням, умінням і навичкам роботи з ІКТ в інформаційному середовищі сучасного суспільства.

На основі проведеного аналізу можна визначити, що інформатична компетентність майбутнього педагога професійного навчання – це інтегративна характеристика особистості, яка виражається в здатності орієнтуватися в інформаційному просторі, тобто оперувати процесами обробки інформації (збирання, обробка, систематизація, перетворення тощо) завдяки знанням основ інформатики та ІКТ, умінням та навичкам використовувати їх для вирішення проблем і завдань професійного спрямування у своїй фаховій діяльності й повсякденному житті, а також для створення нового інформаційного продукту або середовища.

Список використаних джерел

- Guidelines, Standards, and Frameworks. ACRL: The Association of College & Research Libraries. URL: <http://www.ala.org/acrl/standards/> (дата звернення: 10.02.2019).
- Information Literacy Competency Standards for Higher Education. URL: <http://www.ala.org/acrl/standards/informationliteracystandards> (дата звернення 11.02.2017).
- Media and information literacy: policy and strategy guidelines / [A. Grizzle, P. Moore, M. Dezuanni et al.]. – Paris: UNESCO, 2013. – 196 p
- Беспалов П. В. Компьютерная компетентность в контексте личностно ориентированного обучения. Педагогика. 2003. №4. С. 41-45.
- Вишинська Г.В. Формування інформаційної культури особистості майбутнього офіцера: дис. канд. пед. наук: 20.02.02. Хмельницький, 2002. 197 с.
- Гендина Н., Колкова Н., Скипор И. Информационная культура личности: диагностика, технология формирования: учеб.-метод. пособие. Кемерово: КемГАКИ. 1999. Ч. 1. 146 с.
- Гендина Н.И., Колкова Н.И., Стародубова Г.А., Уленко Ю. В. Формирование

информационной культуры личности: теоретическое обоснование и моделирование содержания учебной дисциплины. Москва: Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества, 2006. 512 с.

8. Головань М. Информатична компетентність: сутність, структура і становлення, Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. 2007. № 4. С. 62-69.

9. Головань М. С. Информатична компетентність як об'єкт педагогічного дослідження. Матеріали сайту Українська академія банківської справи. URL: http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_VM/Holovan_07.pdf (дата звернення: 11.10.2017).

10. Головань М.С. Компетентність та компетентність: порівняльний аналіз понять. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2011. №8(18). С. 224–234. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/9107> (дата звернення: 25.11.2017).

11. Далингер. В.А. Компьютерная компетентность – основа профессионализма современного учителя математики. Материалы конференции «Информационные технологии в образовании». 2003. URL: <http://ito.edu.ru/2003/II/3/II-3-1788.html> (дата звернення: 11.02.2017).

12. Дацюк С. Информационная компетентность. Проект „Культурные провокации”. URL: <http://www.uis.kiev.ua/~xyz/competence.html> (дата звернення: 14.10.2017).

13. Дорошенко Ю.О., Луньова Г.С., Тихонова Т.В. Технологічне навчання інформатики: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2011. 304 с.

14. Евладова Н.В., Бурдуковская Е.А., Шумейко А.А. Формирование информационной компетентности студентов будущих экономистов. Благовещенск: Амур. гос. ун-т. 2006. 183 с.

15. Ершов А. П. Компьютеризация школы и математическое образование. Программирование. 1990. № 1. С. 3-25.

16. Жалдак М.І., Шут М.І., Жук Ю.О., Дементієвська Н.П., Пінчук О.П., Соколюк О.М., Соколов П.К. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 112 с.

17. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход. Москва: Московский психолого-социальный институт. 2005. 216 с.

18. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 213 с.

19. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34-42.

20. Ионовна О. Н. Теоретические аспекты

формирования информационной компетентности взрослых в процессе дополнительного образования. XVI Международная конференция-выставка „Информационные технологии в образовании”. 2006. URL: <http://ito.edu.ru/2006/Moscow/I/1/I-1-6146.html> (дата звернення: 01.11.2018).

21. Исаева М.В. Психологические особенности личности профессионала в отечественной литературе. Вестн. Сев.-Кавк. техн. ун-та.: Гуманитарные науки. 2003. № 2. С. 109–113.

22. Каракозов С.Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности. Пед. информатика. 2000. № 2. С. 41-54.

23. Коваль В.О. Терміни «компетентність» і «компетентність» у контексті професійної підготовки майбутніх учителів-філологів. Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. 2014. Вип. 2 (74). С. 9–14.

24. Кочарян Т. Э. Развитие методической компетентности преподавателя среднего профессионального учебного заведения в условиях последипломного образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ставрополь, 2004. 179 с.

25. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва: Знание, 1996. 308 с.

26. Мизинова Л.В. Система формирования информационной культуры студентов в учебном процессе: дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Саратов, 2001. 257 с.

27. Молчанов С. Г. Профессиональная компетентность как „мишень” для системы повышения квалификации педагогических и управленческих работников. Управление качеством профессионального образования. Челябинск, 2001. С. 82-95.

28. Морзе Н.В. Барна О.В., Вембер В.П., Золочевська М.В., Ігнатенко О.В., Давиденко О.П., Кузьмінська О.Г. Информатична компетентність учнів може бути вищою від компетентності тих, хто їх навчає? Комп'ютер у школі та сім'ї. 2010. № 8. С. 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2010_8_2 (дата звернення: 18.01.2018).

29. Муратова Г.И. Модель формирования информационной компетентности будущего учителя. Москва: Образование. 2008. № 6. С. 195-197.

30. Овчарук О.В. Компетентність як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. Київ: «К.І.С.», 2003. 296 с.

31. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2004. С. 6–16.

32. Петухова Л. Є. Становлення поняття „інформатичні компетентності” та рівні їх діагностики у майбутніх учителів початкової школи. Наука і освіта. 2008. № 8/9. С. 193-198.

33. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2004. С. 66–72.
34. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2004. С. 34–47.
35. Семенов А.Л. Роль информационных технологий в общем среднем образовании. Москва: Изд-во МИПКО. 2000. 12 с.
36. Семенюк Э. Л. Информационная культура общества и прогресс информатики НТИ. Сер. 1. 1994. № 7. С. 34
37. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. Заведений. Москва: „Академия”, 2002. 576 с.
38. Сороко Н. Роль інформаційної культури в удосконаленні професійної компетентності вчителів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2007. Т. 4, № 3. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/162> (дата звернення: 20.12.2018).
39. Спірін О.М. Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителів інформатики. Інформаційні технології і засоби навчання. 2009. №5 (13).URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjZ7_b137rmAhUB7aYKNb-kBXUQFjAAegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fjournal.iitta.gov.ua%2Findex.php%2Fitlt%2Farticle%2Fview%2F183%2F169&usg=AOvVaw3MumjiQ2ObbF_PloXXBuF0 (дата звернення: 02.02.2019).
40. Степанов С. Ю., Семенов И. Н., Новикова Е. Р. Типы и функции рефлексии в организации принятия решения оператором. Проблемы инженерной психологии. Львів, 1984. № 2. – С. 127–129.
41. Степанов С.Ю., Семенов И.Н. Психология рефлексии: проблемы и исследования. Вopr. психологии. 1985. № 3. С. 31–40.
42. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. Высшее образование сегодня. 2004. № 3. С. 20–26.
43. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. Высшее образование сегодня. 2004. № 3. С. 20–26.
44. Тришина С.В., Хуторской А.В. Информационная компетентность специалиста в системе дополнительного профессионального образования. 2004. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2004/0622-09.htm> (дата звернення: 10.09.2018).
45. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 272 с.
46. Хуторской А. В. Ключевые компетенции. Технология конструирования. Народное образование. 2003. №5. С.55–61.
47. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. Интернет-журнал «Эйдес». 2002. URL: <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm> (дата звернення: 12.12.2017).
48. Чупахіна С.В. Готовність майбутніх педагогів до використання інформаційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Освітній простір України. 2018. №13. С. 97–108.
49. Шпиранец С. Кузьмин Е.И., Паршакова А.В. Грамотность и социальные медиа. Отказаться от концепции информационной грамотности или пересмотреть ее? Медиа- и информационная грамотность в обществах знания Москва: МЦБС, 2013. С. 112–121.

УДК 378.6.046-021.68:37.018.43:81

Гарна С. Ю.

*завідувач відділу гуманітарної освіти,
старший викладач кафедри історії,
суспільно-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання
Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ

Harna S. Yu.

*head of the Department of Humanitarian Education,
Senior Lecturer of the Department of History,
Social and Humanitarian Disciplines and Methods of Teaching
f Donetsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education*

FORMATION OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS-SLOVENIANS IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING

Анотація У статті авторка висловлює думку про те, що система післядипломної педагогічної освіти сприяє формуванню ключових професійних компетентностей учителя-словесника, що допоможуть йому бути успішним в умовах модернізації освіти, зокрема під час упровадження дистанційного навчання школярів. Професійні знання педагога мають формуватися на всіх рівнях: теоретичному, методологічному, методичному, технологічному. А це, зокрема, потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати і синтезувати здобуті знання для досягнення педагогічної мети, цілісно уявляти технологію їхнього використання.

На основі дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців у галузі освіти здійснено аналіз термінів «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», обґрунтовано основні складники професійної компетентності вчителя, визначити умови, що стимулюють його професійне зростання. Здійснено спробу охарактеризувати методи та прийоми, що сприяють розвитку та саморозвитку учителя-словесника в процесі підготовки до інноваційної діяльності в умовах упровадження елементів дистанційного навчання учнів.

Підтверджено думку, що компетенція відрізняється від компетентності тим, що включає знання й навички певних сфер діяльності, а компетентність передбачає застосування компетенцій у конкретній роботі. Професійна компетентність – це готовність і здатність фахівця приймати ефективні рішення при здійсненні професійної діяльності.

Сьогодення вимагає посилення уваги до професійної підготовленості фахівців, які зможуть досягти успіхів, лише маючи високий рівень професійної компетентності, що ґрунтується на широкому діапазоні різних компетенцій. Тому в перспективі – з'ясування змісту, структури та функцій інформаційно-цифрової компетентності вчителя-словесника в умовах упровадження елементів дистанційного навчання школярів, її вдосконалення та розвиток в умовах неперервної освіти.

Summary. In the article the author expresses the opinion that the system of postgraduate pedagogical education contributes to the formation of key professional competences of the vocabulary teacher, which will help him/her to be successful in the conditions of modernization of education, in particular during the introduction of students' distance learning. The professional knowledge of the teacher should be formed at all levels: theoretical, methodological, methodical, technological. And this, in particular, requires an advanced professional thinking, the ability to select, analyze and synthesize the acquired knowledge to achieve a pedagogical goal, to present the technology of their use holistically.

Based on the study of foreign and domestic scholars in the field of education, the analysis of the terms “competence”, “competency”, “professional competence”, substantiated the main components of the teacher's professional competence, the conditions that stimulate his/her professional growth have been determined. An attempt to characterize methods and techniques that contribute to the development and self-development of a vocabulary teacher in the process of preparation for innovative activities in the context of the introduction the elements of students' distance learning has been made.

It is confirmed that competence differs from competency because it involves knowledge and skills of certain areas of activities, and competency implies the application of competencies in a particular job. Professional competence is the willingness and ability of a specialist to make effective decisions when pursuing a professional activity.

Today, it requires to increase attention to the professional skills of professionals who will be able to succeed only with a high level of professional competence, based on a wide range of different competencies. Therefore, in the future - to find out the content, structure and functions of information-digital competence of the vocabulary teacher in the conditions of introduction the elements of pupils' distance learning, its improvement and development in the conditions of continuous education.

Ключові слова: компетенція, компетентність, професійна компетентність, професійна компетентність учителя-філолога, інформаційно-цифрова компетентність вчителя-словесника, дистанційне навчання, ІК-технології, неперервна освіта.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими проблемами.

Сьогодні учитель найчастіше має справу з учнями, яким не цікаво 45 хвилин слухати нудний теоретичний матеріал. Школярі прагнуть комунікації, діалогу з педагогом, вони люблять різноманітність, приймають нестандартні рішення, мислять креативно. Тому й хочуть навчатися в учителя-модератора, учителя-фасилітатора, учителя-тьютора, творчої особистості, активного, комунікабельного, динамічного. Становлення сучасного вчителя як суб'єкта інноваційних процесів, спрямованих на підвищення якості навчання та виховання школярів, потребує

впровадження в систему освіти ефективних технологій, що сприятимуть формуванню в учнів життєво важливих компетентностей.

У концепції Нової української школи зазначено, що «найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями» [13]. На нашу думку, саме система післядипломної педагогічної освіти сприяє формуванню ключових професійних компетентностей учителя-словесника, що

допоможуть йому бути успішним в умовах модернізації освіти, зокрема під час дистанційного навчання школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема компетентнісного розвитку особистості неодноразово висвітлювались у зарубіжній (Ф. Вейнерт, Дж. Гуді, Ж. Делор, Дж. Карсон, Дж. Куллахан, У. Мозер, Ж. Перре, Дж. Равен, Д. Райхен, Г. Халлаш та ін.) та вітчизняній (Н. Бібік, О. Біляковська, Є. Бондаревська, С. Вітвицька, Н. Волкова, Б. Гершунський, М. Головань, Н. Запрудський, С. Лейко, М. Оліяр, Н. Розов, А. Твердохліб, А. Хуторський, А. Щекатунова та ін.) психолого-педагогічній літературі.

До питань професійної компетентності вчителя, зокрема й учителя-філолога, зверталися І. Барабаш, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, М. Дяченко, П. Зеєр, І. Зимня, В. Коваль, О. Марущак, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, С. Сафарян, В. Семиченко, Н. Сергієнко, В. Сидоренко, Л. Сімоненко, А. Смирнова, С. Трубацева, І. Чухан, С. Шишова, Р. Шаповал та ін. Зокрема, дослідники розглядали компетентність у контексті проблеми реалізації особистісних характеристик учителя, розвитку його професійної свідомості й самоаналізу, динаміки професійного самовизначення, наголошували на необхідності вирішення проблеми підвищення професійної компетентності вчителя в умовах багаторівневої професійної освіти.

Проте й досі серед науковців немає єдності у визначенні понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», відсутні ґрунтовні нароби, присвячені проблемі розвитку професійної компетентності вчителя-словесника в умовах модернізації освіти в Україні та впровадження ІК-технологій.

Мета статті – на основі дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців у галузі освіти здійснити аналіз термінів «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», обґрунтувати основні складники професійної компетентності вчителя, визначити умови, що стимулюють його професійне зростання, охарактеризувати методи та прийоми, що сприяють розвитку та саморозвитку учителя-словесника в процесі підготовки до інноваційної діяльності в умовах впровадження елементів дистанційного навчання учнів.

Виклад основного матеріалу. Як зауважувалося вище, сьогодні в науці відсутній однозначний підхід до визначення понять «компетенція», «компетентність» та «професійна компетентність». Існує низка наукових праць, де робиться спроба конкретизувати визначення.

В освітньому середовищі терміни «компетенція», «компетентність» отримали своє поширення в 60–70-х роках ХХ століття. Уперше термін «компетенція» в 1965 році використав Н. Хомський щодо теорії мови, трансформаційної граматики. З погляду американського лінгвіста,

існує фундаментальна відмінність «між компетенцією (володінням мовою мовцем – слухачем) і вживанням (реальним використанням мови в конкретних ситуаціях). Тільки в ідеалізованому випадку... вживання є безпосереднім відображенням компетенції» [25, с. 9].

Розгорнуте трактування компетентності знаходимо в роботі Дж. Равена «Компетентність у сучасному суспільстві» (1984). На думку А. Твердохліба, ключовою ідеєю в концепції компетентності, яку запропонував Дж. Равен, є «твердження про необхідність урахування інтересів, цілей, пріоритетів людини при оцінюванні її компетентності у відповідній сфері діяльності» [23, с. 90]. Ця робота відомого британського психолога стала поштовхом для проведення ґрунтовних досліджень із окресленої проблеми зарубіжними та українськими науковцями.

Розглянемо різні визначення понять «компетенція» і «компетентність», що подаються в словниках та дослідженнях науковців. Зазначимо, що в деяких працях терміни «компетенція» і «компетентність» ужито як синоніми (Дж. Равен), в інших вони чітко розмежовуються (В. Краєвський, А. Хуторський). На думку Н. Нагорної, така невідповідність виникла в наслідок неточного перекладу рекомендацій Ради Європи, коли англійське «competency» помилково перекладалося на співзвучне компетенція. Причиною цього є відповідність двох українських еквівалентів: компетенція і компетентність, одному англійському – competency(e) [12, с. 266].

У «Великому тлумачному словнику української мови» слово «компетенція» визначається як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [3, с. 445], а «компетентність» – «властивість за знач. до компетентний», тобто «який має достатні знання у якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований» [3, с. 445].

Серед основних термінів закону України «Про освіту» «компетентність» трактується як динамічна комбінація «знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [6].

Із погляду А. Хуторського, компетенція – це «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), заданих відносно певного кола предметів і процесів, необхідних для того, щоб продуктивно діяти щодо них» [27, с. 58].

Проаналізувавши різні погляди на поняття «компетентність», І. Демура доходить висновку, що «компетентність – не просто зовнішній рівень умінь і знань фахівця, а система знань, умінь, навичок, здібностей, що забезпечують продуктивну реалізацію алгоритму діяльності, складна інтегральна

характеристика, система внутрішніх, психологічних по значенню параметрів діяльності і яка включає зовнішні параметри (якість одержаного продукту діяльності фахівця), це змістовні узагальнення теоретичних і емпіричних знань, представлених у формі понять, принципів, смислоутворюючих положень, які відображають внутрішні зв'язки і відносини предметів і явищ дійсності» [4, с. 67].

У програмі «DeSeCo» (Definition and Selection of Competencies – Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади), що функціонує з 1997 року, компетентності визначені як «здатності успішно задовольняти індивідуальні чи соціальні потреби, здійснювати діяльність чи виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії» [30, с. 8].

Компетентність як «здатність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу» окреслена й у нормативних документах Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)). Зокрема, поняття «компетентність» передбачає наявність набору знань, навичок і ставлень, що дозволяють особистості ефективно діяти чи виконувати деякі функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі [29, с. 144].

Установлюючи співвідношення між поняттями «компетенція» й «компетентність», С. Лейко зауважує про необхідність їх розмежування: «На основі того, що компетенція визначається певною організацією, установою, державою як наперед задана вимога до знань, умінь, навичок, якими повинна володіти особистість, для успішної діяльності в межах тієї сфери, де ця діяльність буде здійснюватися. Компетентність, у свою чергу, є надбанням самої особистості, визначає якісний рівень, засвоєння в наслідок навчання, знань, умінь навичок та здатності застосувати їх, на основі власного досвіду, у процесі здійснення певної діяльності. Компетенція пов'язана з певним видом діяльності, тоді як компетентність – з особистістю, з її внутрішніми якостями та здібностями» [10, с. 133]. Проте далі автор вказує на тісний зв'язок окреслених понять «компетенція» й «компетентність», так як «компетенція є певним, заздалегідь визначеним, набором знань, умінь, навичок, а компетентність – якісною характеристикою їх засвоєння, що проявляється в процесі практичної діяльності» [10, с. 133].

Отже, компетенція відрізняється від компетентності тим, що включає знання й навички певних сфер діяльності, а компетентність передбачає застосування компетенцій у конкретній роботі.

Розглядаючи проблему інновацій у післядипломній освіті, не можна оминати термін «професійна компетентність» як готовність і здатність фахівця приймати ефективні рішення при здійсненні професійної діяльності. Сьогодення вимагає посилення уваги до професійної підготовленості фахівців, які зможуть досягти успіхів, лише маючи високий рівень професійної компетентності, що ґрунтується на широкому діапазоні різних компетенцій.

«Професійна компетентність, – як трактувала В. Лозовецька, – це інтегративна якість, яка включає рівень оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками, а також особистісну компетентність, яка виявляється, перш за все, у комунікативності, творчості і креативності. Важливим є також особистісна варіативність, гнучкість, готовність до постійного саморозвитку та самовдосконалення. Особистісний компонент професійної компетентності зумовлює здатність спеціаліста до самостійного вибору власної стратегії професійної діяльності в нових умовах праці» [11, с. 7].

Науковці до сьогодні не дійшли єдиного висновку про сутність професійної компетентності вчителя. Із погляду Н. Сергієнко, «критерієм ефективності професійної підготовки учителя загальноосвітнього навчального закладу повинна бути сформована професійна компетентність як складна взаємодія професійних і особистісних характеристик» [20]. Під професійною компетентністю педагога «розуміємо синтез когнітивного, наочно-практичного й особистісного досвіду» [20].

В. Сидоренко розглядає професійну компетентність учителя-словесника як процес набуття ним певних компетенцій, тобто характеристик, що визначають індивідуальний стиль роботи, спосіб досягнення навчально-виховної мети, забезпечують якість і ефективність його професійної діяльності; це компетенції в дії. До структури професійної компетентності вчителя мови та літератури вона відносить мовно-літературну, мовленнєву, функціонально-стилістичну, етнопедагогічну, соціокультурну, афектно-поведінкову, концептуально-прогностичну, моніторингову, рефлексивну, конструкторсько-операційну, програмно-інструментальну тощо компетенції [21, с. 73].

Дослідники роблять спроби класифікувати компетентності. І. Зимня на основі досліджень вітчизняних психологів визначила три групи компетентностей: *особистісні*, що стосуються особистості як суб'єкта життєдіяльності; *комунікативні*, які стосуються взаємодії людини з іншими людьми; *діяльнісні*, що стосуються діяльності людини [7]. Крім того, учені виділяють такі інваріанти компетентностей, як *професійна*, *психологічна*, *педагогічна*, *управлінська*, *комунікативна*.

Із погляду М. Оліяр, «серед компетенцій виділяють *ключові* (надпредметні), *галузеві*

(загальнопредметні) та предметні відповідно до загального метапредметного, міжпредметного та предметного рівнів змісту освіти» [14]. На її думку, «перелік ключових компетентностей у різних країнах відрізняється, оскільки залежить від ціннісних пріоритетів, особливостей соціально-економічного життя, світогляду, потреб в освітніх послугах тощо» [14].

У Концепції Нової української школи, яку було ухвалено у квітні 2017 року, наведено десять ключових компетентностей: спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична грамотність; компетентності в природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; соціальні та громадянські компетентності; підприємливість; загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і здорове життя [13]. Перелік компетентностей Нової української школи ґрунтується на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей ціложиттєвої освіти» (18.12.2016 р.), у яких окреслено такі компетентності: спілкування рідною мовою; спілкування іноземними мовами; знання математики та загальні знання у сфері науки й техніки; навички роботи з цифровими носіями; соціальні та громадянські навички; ініціативність і практичність; обізнаність і самовираження у сфері культури [16].

Перелік компетентностей знаходимо також у наукових роботах А. Хуторського. Відомий педагог виділив сім груп ключових освітніх компетенцій, до яких належать: ціннісно-сміслова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення [26].

Отже, професійні знання вчителя мають формуватися на всіх рівнях: теоретичному, методологічному, методичному, технологічному. А це, зокрема, потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати і синтезувати здобуті знання для досягнення педагогічної мети, цілісно уявляти технологію їхнього використання.

При узагальненні теоретичного матеріалу щодо поняття «компетентності», «компетентність», «професійна компетентність» спираємося на висновки, зроблені Л. Коваленко, що, на нашу думку, досить точно передають дефініцію терміна «професійна компетентність учителя-філолога»: це інтегральна особистісна якість, «яка включає сутність професійних компетенцій і об'єднує в собі теоретичні характеристики (знання), практичні (уміння, навички, досвід) і особистісні характеристики (якості, здібності), подальший розвиток яких здійснюється в процесі практичної педагогічної діяльності під час підвищення кваліфікації в системі ППО із застосуванням сучасних навчальних технологій» [9, с. 133].

Як зауважила С. Сафарян, «уся система роботи як у курсовий, так і у міжкурсовий періоди відноситься до так званих зовнішніх чинників формування професійної компетентності. Крім

них, є ще і внутрішні, до яких ми насамперед відносимо саму особистість учителя: силу його характеру, рівень розвитку інтелектуальних здібностей, рівень креативності, який полягає в здатності приймати нестандартні рішення, висловлювати оригінальні ідеї, швидко знаходити вихід із проблемних ситуацій» [18].

Таким чином, перші десятиліття ХХІ століття відзначилися глобальним переформатуванням педагогічного простору завдяки стрімкому впровадженню в освіту інновацій, зокрема комп'ютеризації, та застосування медіатехнологій, мережевої взаємодії, модифікованих й адаптованих до нових умов методів і прийомів навчання. Серед останніх динамічно розвиваються й технології дистанційної освіти, до впровадження яких так само мають бути готовими вчителі.

Для забезпечення теоретичної і практичної бази навчання педагога в нових умовах модернізації навчання під час проведення курсів підвищення кваліфікації в Донецькому ОБЛІППО запроваджуємо доцільні форми діяльності, здійснюємо відбір ефективних методів і засобів навчання у тому числі для викладання зарубіжної літератури з елементами дистанційного навчання. Розглянемо деякі з них.

Під час опрацювання модуля «Інтерактивний плакат як один із засобів дистанційного навчання зарубіжної літератури» знайомимо слухачів із теоретичними питаннями щодо змісту поняття інтерактивного плакату, визначаємо його дидактичні можливості в контексті літературного розвитку школярів. Потім пропонуємо практичну роботу – створення інтерактивного плаката за допомогою сервісу Glogster. По завершенню кожна група презентує свою роботу, пропонує методичні рекомендації щодо використання плаката під час дистанційного навчання зарубіжної літератури.

Опрацювання модуля «Сайт і блог учителя зарубіжної літератури як інструментарій професійної діяльності педагога у системі дистанційного навчання учнів» дає педагогу змогу орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі, інформувати учасників освітнього процесу, колег про свою педагогічну діяльність, вести продуктивний діалог між учителями в межах міста, району, області, України й зарубіжжя. Сайт є потужним методичним і дидактичним інструментарієм для організації цікавого й розвивального процесу навчання літератури з віддаленим доступом, підвищення мотивації учнів до оволодіння новими знаннями.

Нами розроблено низку практичних порад щодо створення, проектування та дизайну вчительського сайту (блогу), що буде максимально пристосованим до умов дистанційного навчання учнів із зарубіжної літератури, розширить його методичну інструментальну базу в системі повноформатного чи епізодичного дистанційного навчання учня-читача, а саме: 1) самостійне оволодіння матеріалом чи підготовка до уроку за алгоритмами дій та гіперпосиланнями на різні вебсторінки; 2) опрацювання основного (додаткового) контенту для виконання домашньої

роботи; 3) консультування з учителем чи обговорення проблемних питань на форумі, у чаті тощо.

Висновки. Марія Ревер писала: «...бути учителем – означає бути ним завжди». Ми окреслили лише деякі інноваційні форми та методи роботи щодо професійного зростання вчителя-словесника, удосконалення професійної компетентності під час проходження курсів підвищення кваліфікації. Пошук орієнтирів оновлення перепідготовки учителя триває. Тому перед педагогом постає відповідальність за уміння правильно застосувати інновації у власній педагогічній діяльності, бути носієм нововведень, творцем, модератором. Ми поділяємо думку С. Сафарян, що «вирішенню цих завдань має допомогти постійна самоосвіта вчителя, ознайомлення з найкращими зразками передового педагогічного досвіду та творче їх застосування у власній педагогічній діяльності, навчання на курсах підвищення кваліфікації, що дасть змогу опрацювати різні за змістом модулі, отримавши при цьому нові знання із різних галузей знань: фахового предмета, методики його навчання, педагогіки, психології, культурознавства, культури мовлення тощо» [18].

Наше дослідження не вичерпує повноту викладу. Проблема розвитку професійних компетенцій вчителя-словесника потребує подальших наукових розвідок. Тому в перспективі – з'ясування змісту, структури та функцій інформаційно-цифрової компетентності вчителя-словесника в умовах впровадження елементів дистанційного навчання школярів, її вдосконалення та розвиток в умовах неперервної освіти.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь: Перун, 2002. 1440 с.
2. Демура І. Сутність професійних компетентностей. Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. Вип. XXXVIII / заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ: Видавництво центр СДПУ, 2007. С. 64–71.
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с. URL: <http://fgosvo.ru/uploadfiles/npo/20120325214132.pdf>.
5. Коваленко Л. В. Сутність і компоненти професійної компетентності вчителя української мови та літератури. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2016. Вип. 1. С. 130–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2016_1_18.
6. Лейко С. В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз.

Педагогічний процес: теорія і практика. 2013. Вип. 4. С. 128–135.

7. Лозовецька В. Т., Лук'янова Л. Б., Козак Л. В. Теоретико-методологічні засади формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму в умовах ринкового середовища. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навчально-методичний посібник. К, 2010. С. 7.

8. Нагорна Н. В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції. Виховання і культура. 2007. № 1–2. С. 266–268.

9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

10. Оліяр М. П. Теоретичні аспекти феномена «комунікативно-стратегічна компетентність». URL: <http://194.44.152.155/elib/local/1155.pdf>.

11. Рекомендація 2006/962 ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18.12.2006 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_975.

12. Сафарян С. Шляхи підвищення професійної компетентності вчителя зарубіжної літератури у системі післядипломної педагогічної освіти. URL: http://ippo.org.ua/files/МЕТОДИЧНА_РОБОТА/Пора_дник_методиста/зап1.doc.

13. Сергієнко Н. Ф. Професійна компетентність сучасного вчителя. URL: <http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11sercmt.pdf>.

14. Сидоренко В. В. Модель професійної компетентності вчителя української мови і літератури в контексті впровадження компетентісно зорієнтованого підходу. Наукова скарбниця освіти Донеччини. 2011. №1 (8). С. 72–77.

15. Твердохліб А. І. Сучасні уявлення науковців про «компетенцію» і «компетентність». Вісник Черкаського університету. 2016. № 15. С. 88–95.

16. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. 129 с.

17. Хуторской А. В. Образовательные компетенции и методология дидактики. К 90-летию со дня рождения В. В. Краевского. URL: <http://khutorskoy.ru/be/2016/0922/index.htm>.

18. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. Народное образование. 2003. № 2. С. 58–64.

19. Foxon M., Richey R. C., Roberts R. C., Spannaus T. W. Training Manager Competencies: The standards (3rd Ed.). Syracuse, NY: ERIC Clearinghouse on Information and Technology, 2003. 177 p.

20. Rychen D. S., Salganik L. H. Definition and Selection of Competencies (DESECO): Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy paper. Neuchatel, Switzerland: Swiss Federal Statistical Office, 2002. 27 p.

Zozulia O.

Ukraine, Balaklia,
Balaklia Branch of Municipal Establishment
«Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy»
of Kharkiv Regional Council,
higher category specialist, teacher-methodist

EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITY OF FUTURE PREPRIMARY SCHOOL TEACHERS AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

Зозуля Оксана

Україна, м. Балаклія,
Балаклійська філія Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Summary. The article defines the concepts of «activity», «educational activity», «cognitive activity», clarifies and expands the notion «educational and cognitive activity» in the philosophical, psychological, and pedagogical aspects. The elements of educational and cognitive activity are analyzed: purpose, object, means, result, structure and motives. The concept of educational and cognitive activity of future preprimary school teachers is explained.

Анотація. У статті визначаються поняття «діяльність», «навчальна діяльність», «пізнавальна діяльність», уточнено і розширено поняття «навчально-пізнавальна діяльність» у філософському, психологічному, педагогічному аспектах. Проведено аналіз елементів навчальної та пізнавальної діяльності: мети, предмета, засобів, результату, структури та мотивів. Розтлумачено поняття навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Key words: *educational activity, cognitive activity, educational and cognitive activity, elements of educational and cognitive activity, future preprimary school teachers.*

Ключові слова: *навчальна діяльність, пізнавальна діяльність, навчально-пізнавальна діяльність, елементи навчальної та пізнавальної діяльності, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одночасно з підготовкою висококваліфікованого фахівця вітчизняна система вищої освіти передбачає формування творчої особистості майбутніх фахівців.

В даний час суспільство висуває підвищені вимоги до професійних і особистісних якостей випускників закладів вищої освіти, серед яких виділяються системність мислення, інформаційна та комунікативна культура, самостійність, ініціативність, творча активність, відповідальність за виконану роботу, гнучкість, мобільність тощо.

Серед соціальних пріоритетів українського суспільства одним із найважливіших є постійне вдосконалення професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю, якій характерне прагнення до вершинності через прогнозування, планування, моделювання, проектування майбутнього, визначення своєї ролі в цьому процесі.

Взаємозумовленість діяльності і власної активності здобувача вищої освіти є основою формування суб'єкта діяльності, що будує свої відносини зі світом, що регулює, активізує свої можливості відповідно до об'єктивних умов і тих завдань, які ставляться перед діяльністю.

Основні тенденції в реформованій вітчизняній освіті, а саме, безперервність освіти нової якості; значущість освіти як для особистості, так і для суспільства; адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості; орієнтація навчання на особистість здобувача вищої освіти, забезпечення можливості його саморозкриття тощо обумовлюють актуалізацію питань орієнтації на активне освоєння майбутніми вихователями закладів дошкільної освіти навчально-пізнавальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Навчально-пізнавальна діяльність майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти розглядається як основний спосіб розвитку самостійності і творчої активності у процесі навчання. Різні особливості цієї проблеми висвітлені в роботах А. Ашерова, Н. Давидюк, В. Каленика, О. Кисельової, О. Кoberник, Т. Коси, В. Костіної, С. Кустовського, Т. Логвіної-Бик, В. Логвіненко, Г. Мельник, В. Миколайко, І. Оленюк, О. Попадинця, А. Ратушинської, Л. Савчук, О. Серняк, І. Скляррової, Т. Тернавської, О. Ткаченко, В. Чубар та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Соціальна та педагогічна

значущість проблеми в умовах реформування української системи освіти та її недостатня розробленість у науковій літературі, відсутність чітко накреслених теоретичних і методичних шляхів її вирішення у педагогічних закладах вищої освіти обумовили вибір теми дослідження. Спираючись на філософські та психологічні дослідження, педагогічна наука все активніше шукає шляхи формування готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до навчально-пізнавальної діяльності.

Метою статті є визначення поняття навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у педагогічному закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «діяльність» розглядається в науковій літературі у філософському, психологічному, педагогічному аспектах. Кожна наука досліджує специфічні для неї закономірності генезису, структури і змісту даної категорії.

Філософський аспект діяльності підкреслює велику смислову ємність даного поняття в таких її характеристиках як суб'єктивність, предметність, плановість, цілеспрямованість, усвідомленість, системність і активність тощо. У сучасних дослідженнях В. Беленький, О. Глушко, В. Кремень, Н. Шахова та ін. аналізують активність як характеристику діяльності, її міру, ступінь прояву сукупності послідовних дій, як показник кількісно-якісного рівня протікання діяльності [6; 12; 22].

У психології діяльність – найважливіша умова формування, розвитку і прояву психічних властивостей особистості, що розкриває багатство духовного і психологічного світу людини (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), внутрішня і зовнішня активність людини, яка спрямована на особистісні зміни, трансформація предметів та явищ залежно від потреб людини, а також створення нових [5], свідомо активність, яка виявляється в системі доцільних дій, спрямованих на досягнення поставленої мети [14]. В результаті взаємодії людини з навколишньою дійсністю відбувається формування умінь і навичок пізнавального характеру, що визначають ставлення суб'єкта до діяльності. З позицій філософії навчання являє собою специфічну форму пізнання, психологія ж аналізує навчальну діяльність як специфічну форму активності суб'єкта, спрямовану на оволодіння соціальним досвідом.

Великий психологічний словник розглядає поняття «діяльність» (англ. *activity*) як активну взаємодію з навколишньою дійсністю, в ході якого жива істота виступає як суб'єкт, який цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким чином свої потреби [3, с.122].

За літературознавчим словником-довідником, діяльність – цілеспрямована витрата духовних і фізичних сил людини, підпорядкована пізнанню, перетворенню світу, створенню чогось нового.

Розробка будь-якої теорії крізь призму діяльності, її особливостей і закономірностей дає можливість увиразнити процесуальність, динамічність виникнення і функціонування систем усіх типів і рівнів [13, с. 203].

Академічний тлумачний словник української мови розглядає діяльність як застосування своєї праці для чого-небудь, працю, дії людей у якій-небудь галузі [1].

У своєму дослідженні ми зобразили поняття діяльності як спосіб реалізації активності. Проаналізована нами психологічна література (К. Абульханова-Славська, Л. Божович, Е. Бурлука, Л. Волошко, Н. Кудикіна, Н. Лейтес, А. Леонтьєв, В. Лозова, В. Небиліцин, О. Семерня, А. Тимченко, Г. Троцько, А. Харківська та ін.) дозволяє зробити наступні висновки:

- активність виступає в співвіднесенні з діяльністю і визначає характер діяльності суб'єкта;
- джерела активності бачаться у природних потребах, соціальних потребах і, головне, у суспільно-особистісних потребах;
- активність пов'язана з проблемами людських здібностей і залежить від особистих якостей, які обумовлюють внутрішню потребу;
- активність проявляється у творчості, вольових актах і спілкуванні;
- активність пов'язана з проблемами мотивації (психологи виділяють спонукальну силу, спрямованість поведінки в особливу сторону психічного).

Якщо у процесі діяльності реалізуються пізнавальні потреби, то людина є суб'єктом пізнавальної діяльності. Найбільш ефективно пізнання здійснюється лише у процесі спеціально організованої діяльності у навчальному процесі, тобто навчально-пізнавальній діяльності.

Навчальна діяльність – це такий вид діяльності, продуктом якої є знання, навички і вміння [4, с. 203]. Вона є одним з основних видів діяльності людини.

Навчальна діяльність є одним з аспектів педагогічної взаємодії, своєрідним показником доцільності педагогічних прийомів її керівника. Навчальна діяльність має той самий предмет, що й діяльність педагогічна, особистість, яка навчається, ту саму мету – надбання знань, навичок, умінь та досягнення інших корисних результатів.

Навчальна діяльність складається з навчальних дій, кожна з яких становить собою визначену форму пізнавально-практичної активності, розв'язання певної частини навчального завдання. Усі навчальні дії поділяють на чотири основні групи [4]:

- сенсорно-перцептивні навчальні дії (вони пов'язані з отриманням навчальної інформації (зорове спостереження у процесі демонстрації, слухання розповіді, лекції, прагнення виділити, запам'ятати, зафіксувати ознаки досліджуваного об'єкта, явища тощо);
- розумові навчальні дії (вони необхідні для самостійного розв'язання навчальних завдань та

отримання такої навчальної інформації, яка є результатом розумового опрацювання, осмислення вже наявних знань);

- комплексні практичні дії (вони полягають у тому, що разом з внутрішньою пізнавальною (розумовою) активністю одночасно виконуються практичні дії (рухи), наприклад, відпрацьовується той чи інший прийом роботи;

- мнемонічні навчальні дії (вони забезпечують закріплення й тривале збереження (міцність) здобутої різними способами навчальної інформації; не є самостійними, а органічно поєднаними з попередніми.

Великий психологічний словник зазначає, що у широкому вжитку навчальна діяльність є досить неоднозначним поняттям. Іноді навчальна діяльність розглядається як синонім «навчання», «вчення», «учіння». Як основна нормативна діяльність в установах освіти (і як провідна діяльність в молодшому шкільному віці) Навчальна діяльність – особлива форма активності особистості, спрямована на засвоєння (присвоєння, опанування) соціального досвіду пізнання і перетворення світу, що включає оволодіння культурними способами зовнішніх предметних і розумових дій [3, с. 61].

У теоретичній концепції розвиваючого навчання (за Б. Ельконіним, В. Давидовим) навчальна діяльність – один з видів діяльності школярів і студентів, спрямований на засвоєння ними за допомогою діалогів (полілогів) і дискусій теоретичних знань і пов'язаних з ними умінь і навичок у таких сферах суспільної свідомості, як наука, мистецтво, моральність, право і релігія. Систематичне здійснення навчальної діяльності сприяє інтенсивному розвитку у її суб'єктів теоретичного мислення, основними компонентами якого є змістовні абстракції, узагальнення, аналіз, планування і рефлексія [8].

В теорії розвиваючого навчання навчальна діяльність – один з видів діяльності школярів, спрямований на засвоєння за допомогою діалогів і дискусій теоретичних знань і пов'язаних з ними умінь і навичок в таких сферах суспільної свідомості як наука, мистецтво, моральність, право і релігія.

В інших педагогічних системах навчальна діяльність – особлива форма активності особистості, спрямована на засвоєння соціального досвіду пізнання і оволодіння культурними способами розумових і предметних дій [18].

Навчальна діяльність – один з основних (поряд з працею і грою) видів діяльності людини, спеціально направлений на оволодіння способами предметних і пізнавальних дій, узагальнених теоретичних знань [19].

Навчальна діяльність визначається В. Дудьєвим як один з провідних видів діяльності, що полягає у засвоєнні знань, в придбанні умінь і навичок самостійного навчання і застосування отриманих знань у повсякденній практиці. Необхідною компонентом навчальної діяльності є

психомоторні дії як засіб, що забезпечує успішність оволодіння необхідними навчальними вміннями і навичками, а також один з провідних видів діяльності, у основному попередній трудової діяльності, що полягає у засвоєнні певного кола знань, у придбанні умінь і навичок самостійного навчання і застосування отриманих знань на практиці [10, с. 315].

У фундаментальних працях (Б. Ананьєв, В. Давидов, О. Леонтьєв та ін.) і сучасних дослідженнях (О. Гончар, Н. Дороніна, І. Кулакова, О. Лаврентьєва, Р. Тураєв і ін.) діяльність суб'єкта характеризується термінами «навчальна діяльність», «навчально-пізнавальна діяльність», «пізнавальна діяльність». Процес пізнання здійснюється не лише з метою навчання, а й з метою наукових досліджень, тоді як навчальна діяльність невіддільна від здійснення пізнавальної діяльності.

Специфікою навчальної діяльності є, на думку І. Кондакова, те, що в її межах відбувається контрольоване привласнення основ соціального досвіду, перш за все у вигляді основних інтелектуальних операцій і теоретичних понять [11].

Аналіз літератури дозволив виявити різні погляди на пізнавальну діяльність.

Пізнавальна діяльність розглядається у психології як організований, цілеспрямований процес засвоєння і набуття дитиною нових знань, умінь і навичок, уточнення та закріплення знань, умінь і навичок, набутих у попередньому досвіді з допомогою дорослих чи самостійно [3, с. 125].

Психолог А. Петровський вважає, що пізнавальна діяльність починається з відчуттів і сприймань, а потім може статися перехід до мислення [17].

У працях О. Леонтьєва пізнавальна діяльність визначається як сукупність інформаційних процесів і мотивації, як спрямована, вибіркова активність пошуково-дослідницьких процесів, що лежать в основі опанування та переробки інформації [14].

Під пізнавальною діяльністю В. Дрозина розуміє процес відображення у психіці людини предметів та явищ навколишнього середовища, на ґрунті якого формуються знання, виникають цілі та мотиви діяльності, процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності, єдність сприймання, теоретичного мислення і практичної діяльності тощо [9].

З точки зору Г. Фадіної пізнавальна діяльність – це свідомо діяльність, спрямована на пізнання навколишньої дійсності за допомогою таких психічних процесів як сприйняття, мислення, пам'ять, увагу, мовлення [21].

На думку В. Сластьоніна, пізнавальна діяльність – це єдність чуттєвого сприйняття, теоретичного мислення і практичної діяльності [16].

Поняття «навчально-пізнавальна діяльність» в педагогіці існує паралельно з поняттям «навчальна

діяльність», у багатьох контекстах обидва поняття розуміються авторами як синонімічні – тобто навчальна діяльність як власне пізнавальна діяльність для залученої у освітній процес особистості (П. Підкасистий, О. Новіков, В. Сластьонін та ін.). Вчені часто розглядають самостійний вид такої діяльності в тісному зв'язку з поняттями «самостійна робота» і «самоосвіта».

У сучасних публікаціях мова в основному йде або про навчальну діяльність, або навчально-пізнавальну, при цьому не завжди дається чітке тлумачення даних понять. З цієї причини ми провели порівняльний аналіз і виявили подібності та відмінності пізнавальної діяльності та навчальної.

На думку Ф. Андрєєва, навчальна діяльність є організованою педагогом з метою підвищення

ефективності діяльністю учнів, яка спрямована на розв'язання різних навчальних завдань, у результаті якої вони оволодівають знаннями, вміннями, навичками і розвивають свої особистісні якості [2].

Проаналізувавши підходи до визначення понять «навчальна діяльність» і «пізнавальна діяльність», Ю. Лушнікова виділяє такі їх загальні ознаки: система дій (розумових і практичних); процес навчання, під час якого відбувається оволодіння на рівні відтворення або творчості системою знань і способів діяльності; форма існування учнів як суб'єктів навчання [15].

Наведемо аналіз елементів навчальної та пізнавальної діяльності: мети, предмета, засобів, результату, структури та мотивів (Таблиця 1):

	Навчальна діяльність	Пізнавальна діяльність
Мета	Вирішення комплексу заданих завдань, які виступають критеріями успішності навчання (знання – розширення обсягу інформації з предмета навчання; вміння – формування здатності застосувати набуті знання на практиці; навички – досягнення певного рівня практичного результату при систематичному використанні набутих умінь. Заздалегідь запланований результат педагогічної діяльності, що досягається за допомогою різних прийомів, методів і засобів навчання. Засвоєння кожним суб'єктом навчання визначеної сукупності умінь, знань, навичок, здібностей, характерних для певних історичних умов і необхідних для успішної професійної діяльності.	Виявлення необхідних, істотних, повторюваних зв'язків з метою відкриття законів і закономірностей природних і соціальних процесів і формування наукових теорій. Пізнання нового, невідомого, встановлення зв'язку невідомого з відомим, створення нових образів, понять, об'єктів, застосування нових, оригінальних прийомів і способів у діяльності, необхідність вирішити практичне або інтелектуальне завдання.
Предмет	Необхідні знання та вміння ними користуватися.	Наявна емпірична та теоретична інформація.
Засоби	Наукове вивчення об'єкта, предмета, явища методами різних наук.	Технологізація, оптимізація, активізація процесу навчання.
Результат	Знання, вміння, навички з навчальної дисципліни. Опис того, що людина здатна робити по закінченні етапу навчання, щоб продемонструвати свої досягнення у знаннях, розумінні і здатності до виконання.	Оволодіння знаннями про об'єкти, явища оточуючої дійсності, їхні властивості, поняттями, теоріями, концепціями, підвищення достовірності знань. Вихід на новий рівень пізнання і виконання діяльності.
Структура	Навчальні завдання і ситуації – навчальні дії – контроль – оцінка. Або Потреба – навчальне завдання – мотиви навчальної діяльності – навчальні дії та операції.	Суб'єкт – об'єкт – мета – засоби – методи – результат.
Мотив	Інтерес людини до пізнання, необхідність інтелектуальної діяльності та отримання нових навичок, умінь і знань (пізнавальні мотиви); потреба людини досягти конкретного місця в знайомій їй суспільній ієрархії (соціальні мотиви).	Різноманітні психічні стани, які спонукають людину отримати інформацію про зовнішній світ і про саму себе: прагнення дослідити навколишнє середовище, бажання задовольнити цікавість і допитливість, проявити допитливість, інтерес і захопленість, реалізувати когнітивну установку.

З таблиці 1 бачимо, що відмінності помітні за усіма структурними елементами. Поняття

«навчальна діяльність» більш вузьке, предметніше, ніж «пізнавальна діяльність», яке характерне для

усієї сукупності процесу пізнання. «Пізнавальна діяльність» – більш узагальнене поняття, ніж «навчальна діяльність». Цьому висновку сприяють думки багатьох дослідників про те, що здійснення навчальної діяльності невіддільне від здійснення пізнавальної, тоді як процес пізнання здійснюється не лише з метою навчання, а й з метою наукових досліджень.

Проаналізувавши підходи до визначення понять «навчальна діяльність» і «пізнавальна діяльність», нами були виділені їх загальні ознаки:

- система дій (розумових і практичних);
- процес навчання, в якому відбувається оволодіння на рівні відтворення або творчості системою знань і способів діяльності;
- форма існування учнів як суб'єкта навчання.

У нашому дослідженні ми визначаємо навчально-пізнавальну діяльність як діяльність, що являє собою цілеспрямовану, систематично організовану, керовану ззовні або самостійну взаємодію майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з навколишньою дійсністю, результатом якої є оволодіння ним на рівні відтворення або творчості системою наукових знань і способами діяльності. Дане визначення розкриває різні боки процесу навчально-пізнавальної діяльності.

У сучасних педагогічних дослідженнях (Н. Давидюк, О. Кисельової, О. Коберник, В. Костіної, С. Кустовського, В. Логвіненко, Г. Мельник, І. Оленюк, А. Ратушинської, Л. Савчук, І. Склярів, Т. Тернавської, В. Чубар та ін.), присвячених вивченню навчально-пізнавальної діяльності, недостатньо чітко дано визначення навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. На основі розглянутої низки її трактувань ми змогли узагальнити і сформулювати наступне визначення.

Навчально-пізнавальна діяльність – вид діяльності, що найбільш повно розкриває суть процесу навчання, який характеризується тим, що в ньому здійснюється спеціально організована спільна діяльність викладачів і майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в, спрямована на оволодіння останніми з них суб'єктивно новими знаннями, вміннями і способами їх набуття. Це особлива форма співпраці, у якій відбуваються як пізнавальні процеси, так і моральне становлення особистості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Найважливішими якостями навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти вважаємо самостійність, пізнавальну активність, готовність долати труднощі при навчанні та оперативність у прийнятті рішень поставленого завдання. Навчально-пізнавальна діяльність визначається як спеціально організоване ззовні або самим суб'єктом пізнання, предметним результатом якого є наукові знання, вміння, навички, форми поведінки і види діяльності, які опановує той, кого навчають

(В. Сластьонін). Таким чином, відбувається перетворення накопичених людством знань і досвіду на досягнення особистості майбутніми вихователями закладів дошкільної освіти, тобто засвоєння інформації. Значить, навчально-пізнавальна діяльність буде успішною, якщо в результаті відбувається перехід студента з одного рівня засвоєння на інший, більш високий рівень, що залежить від ступеня ускладнення характеру навчально-пізнавальної діяльності (за Б. Блум).

Навчально-пізнавальна діяльність студентів має свої особливості, а саме: своєрідність цілей і результатів (підготовка до самостійної праці, оволодіння необхідними професійними компетенціями, розвиток особистісних якостей), особливий тип об'єкта вивчення (наукові знання, практичний досвід у обраній професії), що вимагає від них високого рівня мотивації, самостійності та пізнавальної активності.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Готовність до перетворюючого характеру діяльності може бути сформована лише у процесі активної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Лише будучи включеним у активну пізнавальну діяльність, здобувач вищої здатний проникнути у сутність досліджуваного навчального матеріалу, засвоїти його на рівні загальних закономірностей і провідних ідей навчальної дисципліни, використовувати засвоєний матеріал у якості способу подальшого пізнання. Отже, основу навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти складають усвідомлені, цілеспрямовані процеси, які виражають активне ставлення здобувачів вищої освіти до оволодіння знаннями, вміннями і навичками, а також способів їх отримання.

Проведене дослідження не висвітлює всіх питань даної проблеми, оскільки подальшого дослідження потребує розробка сучасних педагогічних технологій, які б максимально повно сприяли формуванню у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти готовності до навчально-пізнавальної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти.

Список літератури.

1. Академічний тлумачний словник української мови. Т. 2 : Г-Ж / ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. 1971. 550 с. URL : <http://sum.in.ua/>.
2. Андреев Ф. В. Формирование творческой активности школьников в контексте совершенствования урока (на материале естественнонаучных дисциплин) : автореф. ... канд. пед. наук. 13.00.01. Чеботарь, 1999. 28 с.
3. Большой психологический словарь / Под. ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. 4-е изд., дополн. и испр. М. : АСТ, СПб. : Прайм-Еврознак,

2008. 868 с. (Большая университетская библиотека).
4. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. К. : Центр учбової літератури, 2009. 288 с.
5. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. В. Давыдова. М. : Педагогика-Пресс, 1999. 536 с. (Психология: Классические труды).
6. Глушко О. І. Психологічна структура та форми прояву суб'єктної активності особистості : дис. ... канд. наук : 19.00.01. 2011.
7. Даукаша Л. М., Чекель Л. В. Педагогическая психология. учебно-методический комплекс по одноименному курсу для студ. / Учреждение образования «Гродненский гос. ун-т им. Я. Купалы». Гродно : ГрГУ, 2008. 471 с.
8. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. М. : Интор, 1996. 544 с.
9. Дрозина В. В. Теория и практика формирования и развития творческой самостоятельной деятельности учащихся общеобразовательной школы (на примере изучения естественных дисциплин : автореф. ...докт. Пед. наук : 13.00.01. Челябинск, 1999. 41 с.
10. Дудьев В. П. Психомоторика : словарь-справочник. М. : Владос, 2008. 366 с. (Коррекционная педагогика).
11. Кондаков И. М. Психология : психологическая энциклопедия. 2-е изд., доп. и перераб. СПб. : Прайм-Еврознак, 2007. 783 с. (Большая университетская библиотека).
12. Кремень В. Г. Якісна освіта: сучасні вимоги. Педагогіка і психологія. 2006. № 4. С. 5-7.
13. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : Академія, 2017. 2007. 752 с. (Nota bene).
14. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. : Политиздат, 1977. 303 с.
15. Лушникова О. Ю. Модель активизации учебно-познавательной деятельности студентов колледжа в процессе общеобразовательной подготовки. Сибирский педагогический журнал. 2009. № 10. С. 205-211.
16. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; Под ред. В. А. Сластенина. М. : Академия, 2013. 576 с.
17. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъективности. Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. 512 с.
18. Психологический глоссарий проекта www.ido.edu.ru. URL : <https://vocabulary.ru/termin/uchebnaja-dejatelnost.html>
19. Психология развития : словарь / Под. ред. А. Л. Венгера // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Ред.-сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского. М. : ПЕР СЭ, 2006. 176 с.
20. Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии. М. : Просвещение, 1959. 324 с.
21. Фаина Г. В. Диагностика и коррекция задержки психического развития детей старшего дошкольного возраста : учеб.-метод. пособ. Балашов : Николаев, 2004. 68 с.
22. Шахова Н. Є. Психологічні особливості ціннісної сфери особистості як основи її суб'єктної активності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2015. 200 с.

УДК 378.011.3

Кугай Наталія Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженко,

Радіоастрономічний інститут Національної академії наук України,

Калініченко Микола Миколайович

доктор фізико-математичних наук, старший науковий співробітник,

Радіоастрономічний інститут Національної академії наук України,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженко

Зайка Оксана Володимирівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженко

Приходько Дар'я Василівна

студентка,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженко

Скорозвон Катерина Валеріївна

студентка,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженко

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ КОМП'ЮТЕРНОЇ МАТЕМАТИКИ MATLAB У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ ІНТЕГРАЛЬНОГО ЧИСЛЕННЯ

Kuhai N.V.

candidate of pedagogical sciences, assistant professor,

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university,
Radio astronomy institute of National academy of sciences of Ukraine

Kalinichenko M.M.

doctor of physical and mathematical sciences, senior researcher
Radio astronomy institute of National academy of sciences of Ukraine,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university,

Zaika O.V.

candidate of pedagogical sciences, senior lecturer

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university

Pryhodko D.V.

student,

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university

Skorozvon K.V.

student,

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university

USING MATLAB COMPUTER MATHEMATICS SYSTEM IN THE PROCESS OF SOLVING INTEGRAL CALCULUS TASKS

Анотація. Розглянуто можливість і доцільність застосування системи комп'ютерної математики MATLAB у процесі розв'язування задач інтегрального числення функції багатьох змінних. Для цього з використанням засобів системи MATLAB розв'язано чотири типові задачі інтегрального числення. Показано, що система комп'ютерної математики MATLAB дозволяє просто й ефективно *унаочнювати* задачі інтегрального числення. Це сприяє подоланню труднощів, що виникають у студентів внаслідок недостатньо розвинутого просторового уявлення та недостатньо сформованих навичок інтегрування й диференціювання. Результати роботи можуть бути цікаві викладачам закладів вищої і загальної середньої освіти, студентам, школярам та іншим.

Summary. The possibility and feasibility of application of the MATLAB computer mathematics system in the process of solving the tasks of integral calculus of several variables function are considered. To do this, four typical integral calculus tasks have been solved using the MATLAB system. It has been shown that the MATLAB computer mathematics system allows simple and effective visualization of integral calculus tasks. This helps to overcome the difficulties which arise as a result of underdeveloped spatial representation and underdeveloped integration and differentiation skills of students. The results can be useful for lecturers of higher education institutions, secondary schools, students, schoolchildren and others.

Ключові слова: інтегральне числення функції багатьох змінних, наочність, MATLAB.

Key words: integral calculus of several variables function, visibility, MATLAB.

Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки та створених на основі її використання нових потужних систем комп'ютерної математики (Maple [1], Mathematica [2], MATLAB [3] та інші) відкривають унікальні можливості для вдосконалення існуючих та розробки нових методик вивчення математичних дисциплін, які б гармонійно поєднували сучасні досягнення й традиційні підходи до навчання математики, які витримали випробування часом.

Розробка теоретичних і практичних аспектів застосування комп'ютерних засобів під час навчання математики як у загальноосвітній школі, так і у закладах вищої освіти знайшла своє відображення у роботах М. Жалдака [4-7], Т. Крамаренко [8], Г. Михаліна [9], О. Співаковського [10], Ю. Триуса [11] та інших. Серед іншого, в них було показано застосування засобів комп'ютерної математики на уроках математики [4, 5, 8], під час вивчення математичного аналізу, зокрема інтегрального числення функції однієї змінної [7], основних елементарних функцій дійсної і комплексної змінної [9], під час вивчення вищої алгебри [10]; створено комп'ютерно-орієнтовані навчально-методичні комплекси таких

математичних дисциплін, як: «Математична логіка і теорія алгоритмів», «Комп'ютерна математика», «Математичні методи оптимізації» [11].

Мета цієї роботи - показати можливість і доцільність застосування системи комп'ютерної математики MATLAB для унаочнення задач інтегрального числення функції багатьох змінних.

Математичний аналіз як навчальна дисципліна за традиційною програмою включає в себе: вступ до аналізу; диференціальне числення функцій однієї змінної; інтегральне числення функцій однієї змінної; числові й функціональні ряди; диференціальне числення функцій багатьох змінних; інтегральне числення функцій багатьох змінних тощо. Зазвичай на вивчення математичного аналізу у закладах вищої освіти відводиться чи не найбільша з усіх математичних дисциплін кількість кредитів ECTS. Тому математичний аналіз відіграє значну (чи не вирішальну) роль у формуванні професійної культури майбутніх фахівців.

У цій роботі ми приділимо увагу розв'язуванню задач змістового модуля «Інтегральне числення функцій багатьох змінних»,

зокрема тем «Подвійні інтеграли» й «Потрійні інтеграли».

Відомо, що студенти стикаються з труднощами під час вивчення кратних інтегралів. Це пов'язано з низкою об'єктивних причин, серед яких:

- 1) недостатній рівень розвитку вміння встановлювати міжпредметні зв'язки (переносити знання і вміння в нові умови);
- 2) не розвинене просторове уявлення;
- 3) недостатньо сформовані навички інтегрування й диференціювання.

Тому сучасний викладач повинен шукати шляхи усунення цих труднощів. І один із таких шляхів убачаємо саме у використанні комп'ютерів, з можливостями й застосуваннями яких, як показує практика, добре ознайомлені сучасні студенти.

До основних задач, які розглядаються під час вивчення кратних інтегралів, відносяться задачі: на зміну порядку інтегрування у повторних інтегралах, на обчислення подвійних і потрійних інтегралів, на застосування подвійних і потрійних інтегралів (площа області, об'єм тіла, маса пластинки, статичні моменти, координати центра маси, моменти інерції тощо). Як показує практика, найважча для студентів частина розв'язування цих задач – встановлення меж інтегрування. Розв'язання цієї проблеми можливе у більшості випадків завдяки побудові області інтегрування, тобто, завдяки зміні *форми* задання області інтегрування – від аналітичного задання до графічного, до *унаочнення* сформульованої задачі. Крім того, є необхідність уявлення досить складних геометричних об'єктів, їх взаємного розташування у просторі.

Існує низка систем комп'ютерної математики (Maple, Mathematica, MATLAB та інші), які дозволяють ефективно проводити візуалізацію геометричних об'єктів, а також порівняно просто здійснювати чисельне інтегрування, наприклад, під час обчислення об'єму просторових фігур. Нижче наведено приклади розв'язування низки задач, які включають побудову ліній, поверхонь, просторових тіл та чисельне обчислення інтегралів в системі MATLAB.

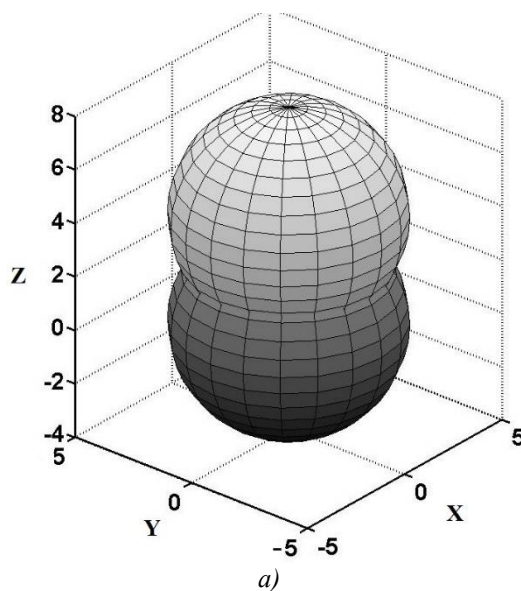
Робота в середовищі системи MATLAB дає значні переваги, причому не тільки внаслідок її потужних засобів діалогу, графіки й візуалізації, але й в силу підтримки системи MATLAB переважною більшістю сучасних комп'ютерних платформ. Слід зазначити, що завдяки своїм перевагам система MATLAB користується великою популярністю серед викладачів, студентів, інженерів, вчених, економістів (на 2018 р. більш ніж 3 млн. активних користувачів). Передбачається, що читачі мають початкові навички комп'ютерного програмування. А оскільки MATLAB є матрично орієнтованою системою, читачам також будуть корисні базові знання з матричного аналізу.

Задача 1. Обчисліть об'єм тіла, обмеженого поверхнями:

$$x^2 + y^2 + z^2 = 16 \text{ та } x^2 + y^2 + z^2 - 8z = 0.$$

Побудуємо сфери, задані в умові задачі, використовуючи засоби системи MATLAB (рис. 1а). Спостерігач знаходиться у третьому октанті. Тіло, обмежене заданими поверхнями, наведено на рис.1б. Це тіло складається з точок, координати яких задовольняють систему нерівностей:

$$\begin{cases} x^2 + y^2 + z^2 - 16 \leq 0 \\ x^2 + y^2 + z^2 - 8z \leq 0 \end{cases}$$

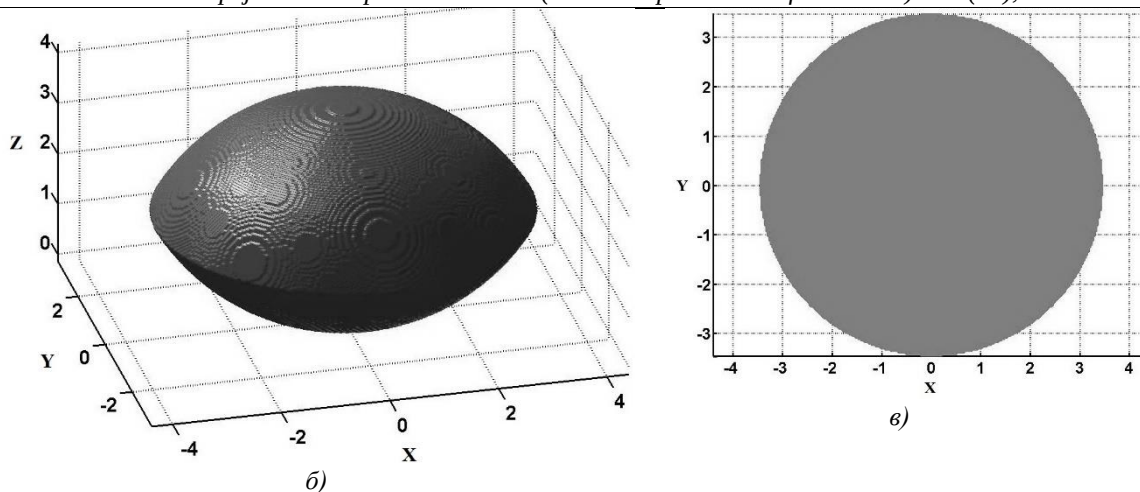

Рис. 1.

На рис. 1в зображено проекцію тіла на площину XOY . Об'єм тіла можна обчислити за формулою:

$$V = \iint_{\sigma_{xy}} dx dy = \int_0^{2\pi} d\varphi \int_0^{2\sqrt{3}} (2\sqrt{16 - \rho^2} - 4) \rho d\rho, V = \frac{80\pi}{3}.$$

Задача 2. Обчисліть потрійний інтеграл $\iiint_G x^2 y^2 z dx dy dz$, де область G визначена нерівностями $0 \leq x \leq 1, 0 \leq y \leq x, 0 \leq z \leq xy$.

Побудуємо поверхні $x = 0, x = 1, y = 0, y = x, z = 0, z = xy$, які обмежують область G , рис. 2а.

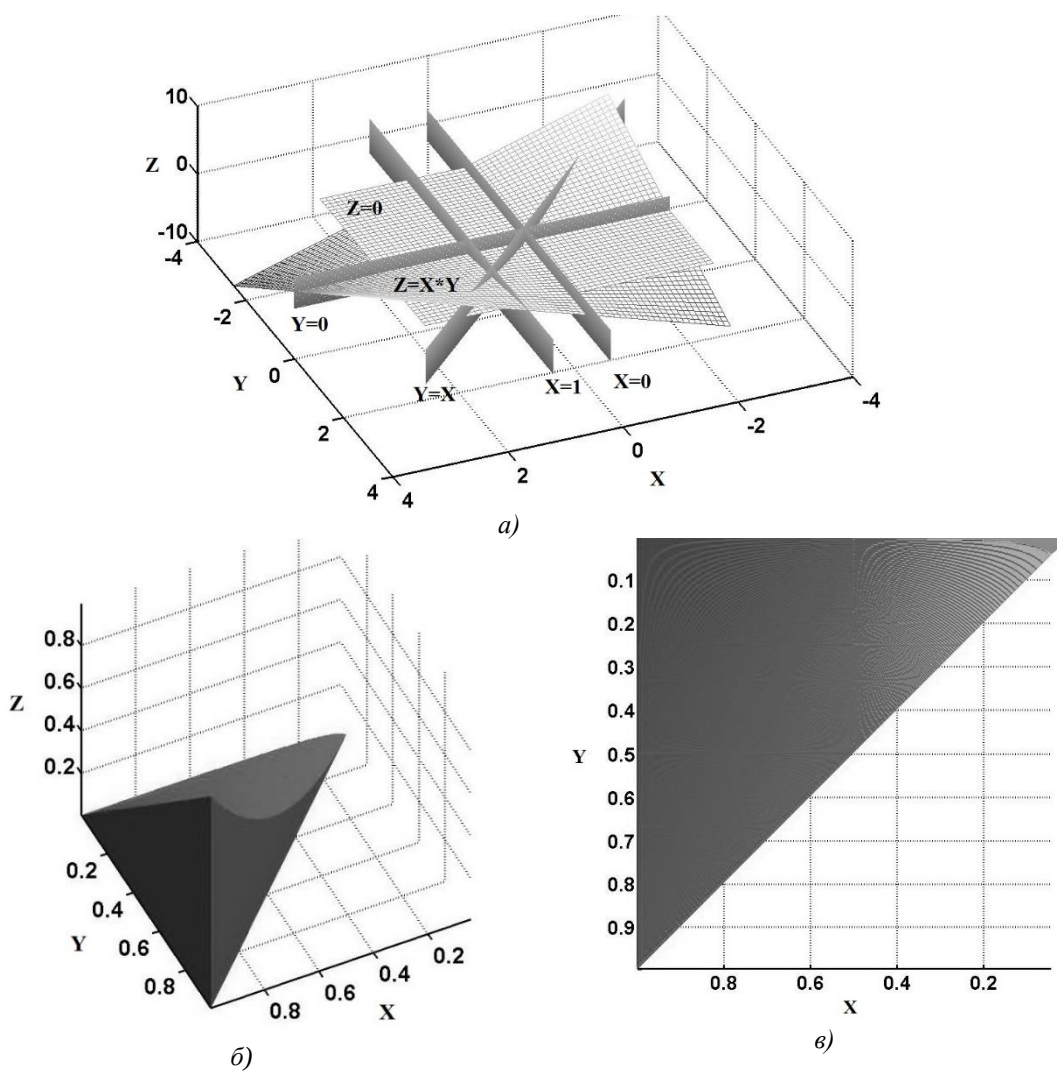

Рис. 2

Область G показана на рис. 26. Координати точок, які утворюють область G , задовольняють систему нерівностей:

$$\begin{cases} x \leq 1, \\ x \geq 0, \\ y \leq x, \\ y \geq 0, \\ z \leq xy, \\ z \geq 0. \end{cases}$$

Проекція області G на площину XOY показана на рис. 2в. З урахуванням рис.26 та рис.2в потрібний інтеграл запишеться так:

$$\int_0^1 dx \int_0^x dy \int_0^{xy} x^2 y^2 z dz.$$

Застосовуючи засоби чисельного інтегрування системи MATLAB (метод прямокутників) отримаємо відповідь - 0.01.

Задача 3. Визначте об'єм тіла, обмеженого сферами $x^2 + y^2 + z^2 = 1$, $x^2 + y^2 + z^2 = 16$ і конусом $z^2 = x^2 + y^2$ (тіло, яке лежить всередині конуса).

Побудуємо сфери і конус, задані в умові задачі, використовуючи засоби системи MATLAB (рис. 3а).

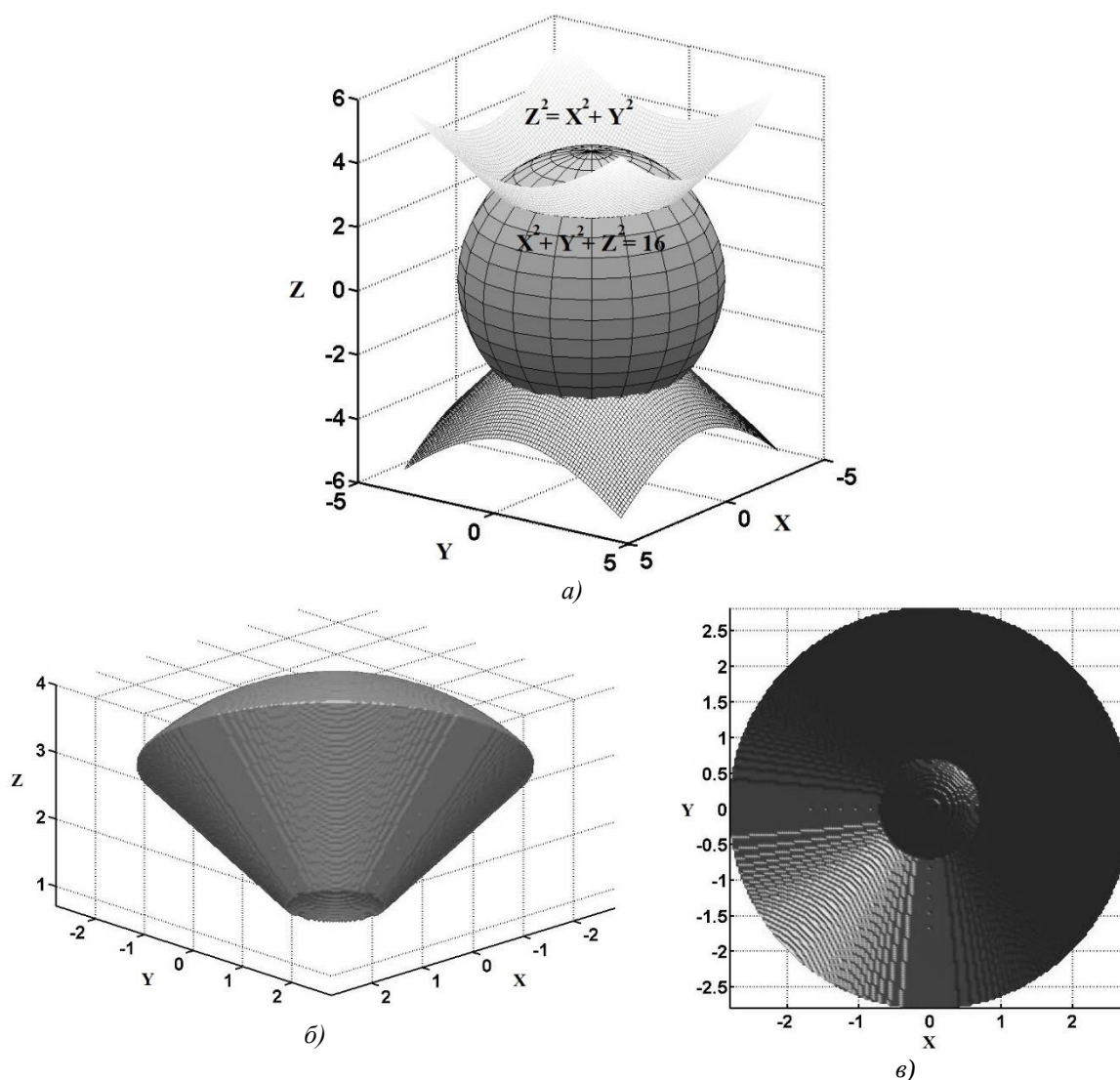

Рис. 3

З урахуванням рис. 3б та рис.3в об'єм тіла, обмеженого поверхнями, можна обчислити так:

$$V = V_1 - V_2 = \int_{-2\sqrt{2}}^{2\sqrt{2}} dx \int_{-\sqrt{8-x^2}}^{\sqrt{8-x^2}} dy \int_{\sqrt{x^2+y^2}}^{\sqrt{16-x^2-y^2}} dz - \int_{-\frac{\sqrt{2}}{2}}^{\frac{\sqrt{2}}{2}} dx \int_{-\sqrt{\frac{1}{2}-x^2}}^{\sqrt{\frac{1}{2}-x^2}} dy \int_{\sqrt{x^2+y^2}}^{\sqrt{1-x^2-y^2}} dz = 42 \pi (2 - \sqrt{2}),$$

де V_1 - об'єм тіла, обмеженого поверхнями, включаючи об'єм кулі $x^2 + y^2 + z^2 = 1$, V_2 - об'єм кулі $x^2 + y^2 + z^2 = 16$.

Задача 4. Визначте об'єм тіла, обмеженого поверхнями $x^2 + y^2 = 10x$, $x^2 + y^2 = 13x$, $z = \sqrt{x^2 + y^2}$, $z = 0$, $y \geq 0$.

Побудуємо поверхні, задані в умові задачі, використовуючи засоби системи MATLAB (рис. 4а).

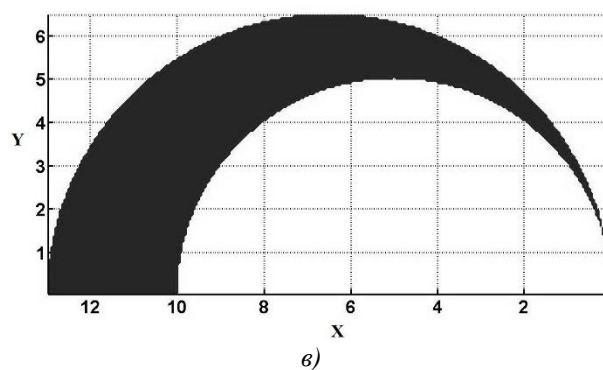
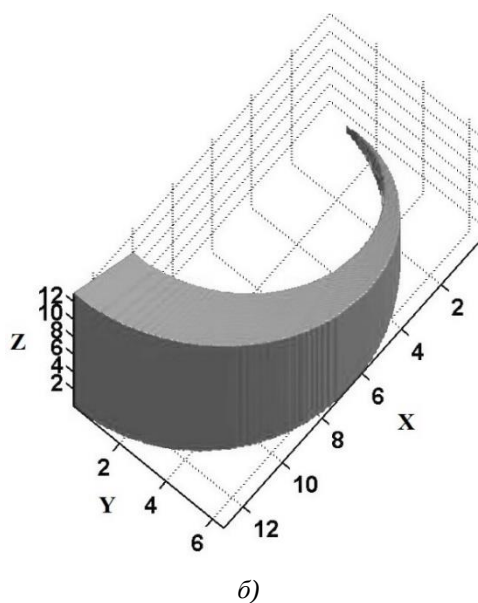
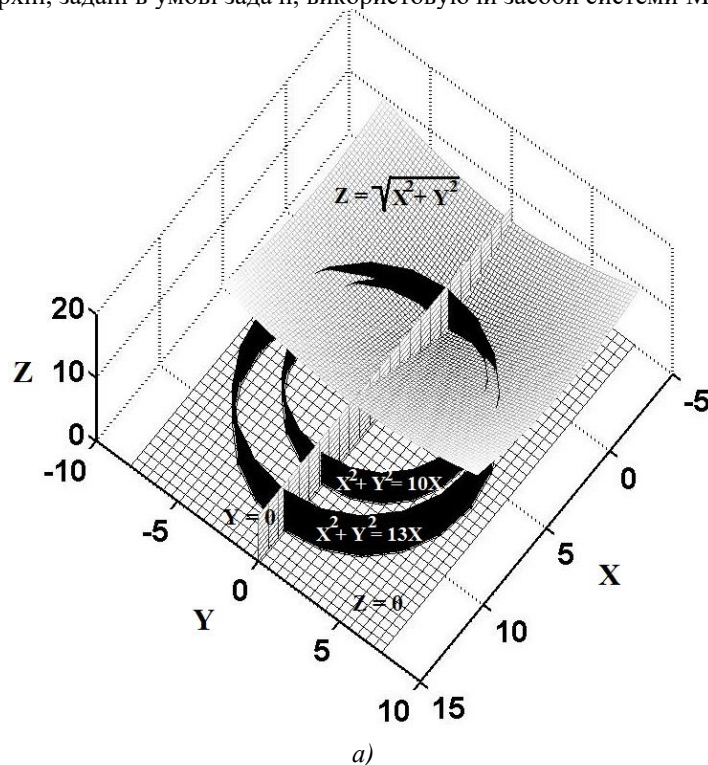

Рис. 4

З урахуванням рис.4б та рис.4в об'єм тіла, обмеженого поверхнями, дорівнює

$$V = \int_0^{\frac{\pi}{2}} d\varphi \int_{10 \cos \varphi}^{13 \cos \varphi} \rho d\rho \int_0^{\rho} \rho dz = 266. \quad (\text{Тут здійснено перехід до циліндричної системи координат}).$$

Таким чином, на наш погляд, система комп'ютерної математики MATLAB дозволяє просто і ефективно унаочнювати задачі інтегрального числення. Це сприяє подоланню труднощів, що виникають у студентів внаслідок недостатньо розвинутого просторового уявлення та

недостатньо сформованих навичок інтегрування й диференціювання.

Перелік літератури:

1. The Maple book. F. Garvan. CRC Press. 2001. 496 p.
2. The Mathematica book. S. Wolfram. Wolfram Media. 2003. 1464 p.
3. MATLAB. Programming fundamentals. The Math Works Inc. 2017. 1322 p.
4. Жалдак М. І. Кузьміна Н. М., Берлінська С. Ю. Теорія ймовірностей і математична статистика з елементами інформаційної технології

: Навчальний посібник. К. : Вища школа, 1995. 351 с.

5. Жалдак М. І., Горошко Ю. В., Вінниченко Є. Ф. Комп'ютер на уроках математики : Посібник для вчителів. К. : Техніка, 1997. 303 с.

6. Жалдак М. І., Грохольська А. В., Жильцов О. Б. Математика (тригонометрія, геометрія, елементи стохастики) з комп'ютерною підтримкою : Навч. посіб. К. : МАУП, 2004. 456 с.

7. Жалдак М. І., Михалін Г. О., Деканов С. Я. Математичний аналіз з елементами інформаційних технологій : навч. посіб. К. : Редакції газет природничо-математичного циклу, 2012. 124 с.

8. Крамаренко Т. Г. Уроки математики з комп'ютером: посіб. для вчителів і студ. / за ред. М. І. Жалдака. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. 272 с.

9. Михалін Г. О., Деканов С. Я. Вивчення основних елементарних функцій дійсної і комплексної змінної з використанням комп'ютерних засобів математики. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. 2010. №. 9. С. 49-71.

10. Співаковський О. В. Теорія і практика використання інформаційних технологій у процесі підготовки студентів математичних спеціальностей : монографія. Херсон : Айлант, 2003. 228 с.

11. Триус Ю. В. Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / НПУ ім. М. П. Драгоманова. К., 2005. 48 с.

#12 (52), 2019 część 7
Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)
Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

#12 (52), 2019 part 7
East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)
The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>